

POLICIJSKA ORGANIZACIJA U CRNOJ GORI DO NESTANKA KRALJEVINE

Srđa Martinović

The necessity of the police service in a state implied the formation of separate or joint units and organizations that would take care of public peace and order, catch and bring to justice the perpetrators of the most serious crimes. In Montenegro, the police institution has deep roots and its development can be analysed in more detail starting with the second half of the 18th century. Significant steps towards the independent organization of police affairs were made by Prince Nikola in the state reforms of 1874 and 1879, and especially at the beginning of the 20th century when the first law on internal affairs and the rulebook on police service were adopted.

Obrise prvih policijskih i gardijskih jedinica sa specifičnim zadacima nalazimo još za vrijeme Šćepana Malog u Oružanom odredu koji je formirao. Nakon smrti mitropolita Vasilija, nastao je vakuum u postojanju snažne vladarske ličnosti, postisnuvši ostarjelog i inertnog mitropolita Savu, uz podršku jednog broja crnogorskih glavara, Šćepan Mali vladao je Crnom Gorom od 1767. do 1773. godine. Ubrzo je počeo uspješno da sređuje unutrašnje prilike koje su bile znatno urušene sukobima među

plemenima i bratstvima. U ovome procesu presudnu ulogu imalo je formiranje nadplemenskih organa vlasti. Na Glavarskom zboru održanom krajem aprila 1768. godine osnovao je po plemenima sud koji je sačinjavalo 40 sudija.¹ Na ovom Zboru tražio je od plemena da formiraju sud koji bi sudio u građanskim i krivičnim stvarima, jer će se kazne nad počinocima krivičnih djela sprovesti u život.² Sud kao centralni organ uspostavio je u junu 1771. godine. Njega je sačinjavalo 12 sudija koji su bili najuticajniji glavari toga perioda. Zadatak suda je bio da mirnim putem rješava međuplemenske sporove i održava mir u Crnoj Gori.³ Za vrijeme njegove vladavine krajem 1772. godine došlo je do zvaničnog formiranja oružanog odreda. Međutim, postojanje oružanog odreda sastavljenog od najodanijih ljudi koji su se starali o njegovom obezbjeđenju datira ranije, na početku vladavine imao je tjelesnu stražu od 18 ljudi koji su bili i izvršioci njegovih naređenja.⁴ U oktobru 1767. godine navodi se da ga čuva „po stotinu“ ljudi. Mletački izvori navode da je Šćepana Malog čuvala straža od deset do pedeset ljudi.⁵ Njegova prvobitna funkcija bila je tjelesna zaštita vladara, a nešto kasnije će dobiti i određenu izvršnu ulogu. Proces evolucije i konstituisanja ovog oružanog odreda – Gvardije kako je naziva Gligor Stanojević, od organa tjelesne zaštite do centralnog organa sa izvršnom ulogom ozvaničen je vladarevom odlukom krajem 1772. godine, koja je usljedila nakon dolaska ruskog podoficira Save Brajenovića sa uputstvima ruskog dvora da se prizna Šćepan Mali i formiraju oružani (izvršni) organi vlasti. Komandant ovog oružanog odreda je bio neki Crmničanin, a glavni zadaci ovog izvršnog i represivnog

¹ Stanojević, Gligor, *Šćepan Mali*, str. 56.

² Živković, Dragoje, *Istorija crnogorskog naroda*, str.

³ Stanojević, Gligor, n.d., str. 71.

⁴ Milošević, Anton, *Šćepan Mali*, *Matica*, br. 72, Podgorica, zima 2017, str.

206–207.

⁵ Stanojević, Gligor, n.d., str. 89.

centralnog organa vlasti odnosili su se na suzbijanje krvne osvete, otimačine ali i na sprovođenje vladarevih naredbi i održavanje reda i mira, hvatanje i kažnjavanje krivaca. Ovaj oružani odred (Gvardija) brojao je 80 pripadnika čiji je glavni zadatak bio da sprovode pravdu.⁶ Sa klasičnim policijskim dužnostima i ovlašćenjima uspio je da zadovolji povjerene zadatke, u kratkom vremenu suzbio je krvnu osvetu, i potpuno iskorijenio otimačinu, uvodeći red u Crnoj Gori kakav nije bio do tada. Za počiniocima krivičnih djela bile su predviđene rigorozne kazne, a u ovom periodu na smrtnu kaznu osuđeno je 90 lica. Kakav je red ustanovio najbolje govori podatak da je jedne prilike na putu Cetinje – Kotor na mjestu Krstac, kuda narod prolazi na kotorski pazar naredio da stoji 15 dukata koje niko nije smio ukrasti.⁷ Kratak period vladavine ovog i dalje enigmatičnog vladara, ostavio je značajan efekat na prilike u Crnoj Gori. Za njegovo vrijeme suzbijene su glavne pošasti koje su opterećivale crnogorsko plemensko društvo i formirana je kakava-takva nadplemenska vlast. Pripadnici njegove tjelesne straže nijesu uspjeli da ga spasu od nasilne smrti, jer nijesu bili u prostorijama kada je Grk izvršio ubistvo. Njegovom smrću prestaje da postoji Oružani odred koji će ponovo oživjeti 20 godina kasnije za vrijeme četvrtog vladara po redu iz dinastije Petrović-Njegoš. Kada se jednom formiraju i profunkcionišu organi vlasti, bez obzira koliko trajali iza njih ostaje uvijek tzv. institucionalna memorija, a to je pravno i državotvorno bogatstvo jednog naroda. Tome najbolje svjedoče srednjovjekovne crnogorske institucije – Crnogorski zbog i Zbor glavara, ali djelimično i institucija Gvardije koja svoje korijene ima u organima države Balšića i Crnojevića.

⁶ Isto, str. 90.

⁷ Milošević, Anton, n.d., str. 207.

Formiranje centralnih organa za vrijeme Petra I

Stupanjem Petra I Petrovića na tron Crne Gore 1784. godine dolazi do značajnih reformi, stvaranja pravnih osnova i formiranja centralnih organa vlasti. Imajući viziju stvaranja organizovane crnogorske države Petar I je još 1791. godine na Zboru glavara na Cetinju pokušao da formira predstavničko tijelo Crne Gore sastavljeno od 24 glavara koje je trebalo da bude prva crnogorska vlada i Gvardiju kao oružani odred za zaštitu vladara i održavanje reda i sigurnosti.⁸ Međutim ovaj organ nije mogao da funkcioniše na željeni način, pa je Petar I u drugoj polovini juna 1797. godine ponovo sazvao crnogorski Zbor čitavog naroda („u formi regularne vlade“) na Cetinju na kojem je donešena odluka da se „uspostavi stalna straža od 200 naoružanih ljudi, koji će služiti kako počasno, tako i za precizno izvršavanje mitropolitovih naređenja“.⁹ Ovaj odred nosio je ime Gvardija, a njeno sjedište bilo je u Cetinjskom manastiru u kojem je stolo-vao i mitropolit. Brojala je priličan broj odabranih ljudi, koji za svoj rad nijesu primali finansijsku nadoknadu. Gvardija je bila pod neposrednom komandom crnogorskog mitropolita, a bila je zadužena za sprovođenje negovih odluka, održavanje reda i sigurnosti kao i tjelesnu zaštitu vladara. Petar I je uvijek bio okružen većom pratnjom od 10–15 pa i više pratilaca, Viala de Someijer je primijetio da je bio okružen sa par sveštenih lica, svojih sinovaca i rođaka.

⁸ Andrijašević, Živko, *Dinastija Petrović-Njegoš*, Ministarstvo kulture, Cetinje, 2015, str. 120.

⁹ *Crnogorski zakonici*, knjiga I, Istorijski Institut Republike Crne Gore, Podgorica, 1998, str. 301–302. Petar I obavještava ruskog generalnog konzula u Dubroovniku Antoana Đike o ustanovljavanju zemaljske vlasti u Crnoj Gori. Pismo datira od 29. juna po novom kalendaru, a Petar I u njemu pored ostalog naovodi „organizovali prije nekoliko dana“ Zbor na Cetinju. (prim. autora).

Uporedo sa razvojem centralnih organa vlasti Petar I je radio i na pravnom uobličavanju Crne Gore. Tako je 26. juna 1796. godine donešena *Stega* od 6 članova koja je zapravo bila zakletva Crnogoraca „Rekosmo i zakletvom utvrdismo će god bi neprijatelj okrenuo i na koju bi stranu na nas i na braću našu Brđane udario da hoćemo jedan drugomu biti u pomoć i za blagočestivu vjeru našu hristjansku vojevati i svoju krv proliti, i ljubeznoe otečestvo...oružjem našim braniti“.¹⁰ Za izdajnike otadžbine bila je predviđena kazna prokletstva, u članu 3 se navodi: „Ot dnevi današnjega i u naprijed ako bi se naša koji Cernogorac, oli koje selo ali pleme, ili koja nahja da bude izdajnik, javnijem ili potajnijem načinom, takvog svi jednoglasno predajemo vječnom prokletstvu...“ Na ovom pravnom propisu svu su dali zakletvu „cjelujući čestni i životvorašči krest“ i svojeručno stavili svoje potpise ili krstove oni koji nijesu bili pismeni. Po jedan primjerak *Stege* uzela je svaka nahija „da se nahod ot rod u rod“. Stegu su potpisali Jovan Radonjić, serdar Jovo Petrović, knez Vuko Bogdanović, serdar Milo Martinović, vojvoda Nikola Martinović, knez Gavriilo Ivanović, knez Petar Vučetin Čeklić, vojvoda Vuksan Milić, knez Medo Pejović i pop Marko Stanojev Martinović u ime potpisatih.¹¹

Dalje učvršćivanje vlasti i državna organizacija Petra I je vodilo da 1798. godine sazove Zbor glava u manastiru Stanjevići. Na ovom Zboru donešena je odluka o formiranju centralnog organa vlasti pod nazivom Praviteljstvo suda crnogorskog i brdskog. Ovaj organ bio je sastavljen od 40 glavara¹² „popečitelja“ iz raznih plemena Crne Gore. Na ovom

¹⁰ Isto, str. 7-8.

¹¹ Isto, str. 9.

¹² Petar I u pismu ruskom konzulu u Dubrovniku od 27. oktobra 1803. godine objavljenom u knjizi *Crnogorske isprave* na str. 85-86 navodi da su „sudije bile izabrane iz naroda, iz svih provincija ili plemena, čiji broj iznosi četrdeset ljudi“. Vjerovatno je ovaj broj kasnije povećan na 50 (prim. autora).

Zboru 29. oktobra donešen je Zakonik opšči crnogorski i brdski sa 16 članova koji je 29. avgusta 1803. godine dopunjen od člana 17 do 33.¹³ U posljednjem članu ovog zakona navodi se: „Dužnost svakoga sina otečestva veže i ponuđa da on bude vjeran I uzdan svoemu otečestvu...”.

Centralni organi – Kuluk, Gvardija i Narodna kancelarija postupali su po ovom Zakonu. Član 2 ovog Zakona za ubistvo „bez iedne krivice i nužde nego ot sile i opačke“ bilo je predviđeno da krivac bude „obješen, ol kamenjem pobjen ali ognjem iz pušaka raznešen“. U slučaju da je krivac uspio da pobjegne polovina njegovog imanja davala se porodici ubijenog, a druga polovina uzimala se kao državna globa. Ubicu je svako mogao da ubije. U slučaju ranjavanja ili krađe predviđene su bile uglavnom novčane kazne. U slučaju da „čoeck uzme tuđu ženu iza živa muža ili ugrabi đevojku koju mu ne budu đevojački roditelji dali oli svojta“ taj je bio osuđen na progonstvo, a njegovo imanje je dijeljeno na pola kao i u slučaju ubistva. Članom 25 regulisano je primanje mita, a za počinioca ovog krivičnog djela bilo je predviđena zatvorska kazna. Ove presude sprovodila je Gvardija. Članom 28 bilo propisano je da su se i kulundžije mogle smijeniti u slučaju smutnje, nemira, neposlušnosti, lijenosti i nemarnosti.¹⁴ Zabranjena je bila krvna i svaka druga vrsta osvete, a ove sporove rješavao je sud. Strogo je bilo zabranjeno i pozivanje na kolektivne plemenske ili bratstveničke megdane, takvi su „kastegom ot suda zemaljskog i ot svijeh nas ćeran kako zločinac i vozmutilelj naroda“.¹⁵ Jedino da je neki Crnogorac bio udaren „nogom ili kamišem“ mogao je ubiti počinioca, kao i u slučaju kazne.

Popečitelji su reizabrani na Zboru 23. septembra 1799. godine od kad i datira njihov poimenični spisak. Sjedište Praviteljstva

¹³ *Crnogorski zakonici*, knjiga I, str. 19.

¹⁴ Isto, str. 18.

¹⁵ Isto, str. 16.

(Kuluka) bilo je u početku u manastiru, a potom je Petar I sagrađio posebnu zgradu u blizini za Praviteljstvo koja se zvala „sionica“ u kojoj su oni boravili, zasijedali i presuđivali. Popečitelji su bili obavezni da ne sude po hajtaru već po zakonu, zakletvu su polagali jedan po jedan u Cetinjskom manastiru na evanđelje i Sv. Jovana. Njihova zakletva sačuvana je od 23. septembra 1803. godine i glasi: „Danas niže pisati glavari naroda cernogorskog i berckog....moliti cerkvu presvete Bogorodice... u Cetinje jedna po jedan zakle se da svaki sudiit ima po zakonu ni da će suditi po hajteru no kako zakoni opisuju i po zakonu sentence sočinjavati po dostojaniju djelo onijeh koji zakon prestupe“.¹⁶ Članovi ovog suda nazivali su se još činonačelnici ili kulundžije, njihov zadatak je bio da povremeno borave na Cetinju ili u Stanjevićima i da vrše presuđivanje u sporovima. Članom 29 bilo je propisano da se oni nijesu mogli baviti drugim nekim poslovima, niti putovati ili se baviti trgovinom već su određeno vrijeme morali biti na „službu zemaljsku vjerno, kako su na to i postavljeni“. Za primanje mita i kažnjavanje nevinog čovjeka kunuldžije su otpušteni iz službe. Bilo je slučajeva i ubistva popečitenja kao kneza Vojina Špadijera u maju 1828. godine zbog krvne osvete, tokom obavljanja službe. Krivci su kažnjeni progonstvom, a njihove kuće su izgorene.¹⁷

Oni su se između ostalog bavili jednim dijelom i nekom vrstom policijskih i bezbjednosnih poslova,¹⁸ bili su zaduženi da sprovode „u zemlji mir i tišinu“. Popečitelji su imali zaduženja i da u slučaju nepoštovanja odluka Praviteljstva hapse okrivljenog i dovode pred sud. Obično je ove odluke sprovodio neko od popečitelja iz svog rejona sa pratnjom i nalogom

¹⁶ Nikčević, Tomica, Pavićević, Branko, *Crnogorske isprave XVI–XIX vijeka*, str. 90.

¹⁷ Isto, str. 151–152.

¹⁸ Viđeti: Mijat Šuković, *Novovjekovna država Crna Gora – stvaranje i razvoj*, Pobjeda, Podgorica, 2002.

određenom od suda. Tako je 22. februara 1804. godine Praviteljstvo izdalo nalog protopopu Marku, Peru Vukotinu, Dragiši Stijepovu, Vukalu Gavrilovu i popu Đukanu Humcu da umire stanovnike sela Bokovo, uzmu globu i sprovedu odluku suda. U istom nalogu navodi se „Koji li ne bi od njih pristanuo, vežite ih, pak nek ovamo dođe, jer ćemo nać što je za njih.“¹⁹ Povodom jednog slučaja ubistva i nepostupanja po odlukama Praviteljstva 14. maja 1814. godine Petar I je rekao: „A naredio sam glavarima da kervniku kuću izgore i da globu uzmu...“²⁰ Bilo je i slučajeva osude na progonstvo, u tom slučaju osuđenici „ne mogu bit Crnogorci ni u Crnu Goru stat...“²¹ U takvim slučajevima kazne su bile rigorozne i za one koji bi ih primili u svoje pleme - osuđivani su isto na progonstvo „da ta Crnogorac ima bit ćeran kako i oni i njegovo da se ima uzet i razdijeliti po plemenima“.²¹ Praviteljstvo je upućivalo pismeni poziv okrivljenim da se jave pred sud. U slučaju težih slučajeva ili neizvršavanja naredbi suda od strane plemena, Petar I je angažovao Gvardiju i po potrebi vojsku sastavljenu od drugih plemena uglavnom onih okolnih plemena poput Bajica, Njeguša i Katunjana. Kazne krivcima su uglavnom bile novčane, konfiskacija imovine i njeno dijeljenje oštećenoj strani i za državnu globu, progonstvo, smrtne presude – vješanjem, kamenovanjem ili mušketanjem, ali i paljenjem kuća krivcima od strane predstavnika Kuluka i Gvardije.

Interesantno je da je Nikola Čarnojević-Davidović na osnovu punomoćja Petra i njegovih instrukcija za razgovore sa predstavnicima ruske vlade i od 10. septembra 1799. godine, u tački 6 zahtjeva ruskoj vladi od oktobra 1800. godine tražio „formiranje nove garde od nama prisajedinjenih oblasti đe žive naši sugrađani koji su bili u venecijanskoj službi – oficira i judi

¹⁹ Nikčević, Tomica, Pavićević, Branko, n.d, str. 339.

²⁰ Isto, str. 112–113.

²¹ Vuksan, Dušan, n.d, str. 133.

drugih činova koji poznaju vojnu službu – potrebno je 10.000 pušaka s bajonetima i toliko nabijača, 12 artiljerijskih oruđa sa 6 i 3 finte punjenja, od svake vrste po 10, kao i 10 martira. Cijelo ovo oružje je potrebno kako za gardu tako i za ostalu vojsku...“²² Ovo je još jedan dokaz o nastojanjima Petra I da kroz stvaranje savremene državne organizacije, formira jednu elitnu jedinicu – gardu organizovanu na savremenim osnovama. Ipak uspio je da organizuje oružani odred jačine dvije čete koji je koliko-toliko zadovoljavao potrebe tadašnje crnogorske države.

Za vrijeme Petra I, 1803. godine u cilju zastrašivanja zlikovaca podignuta su vješala na pet javnih mjesta, kojih do tada nije bilo za vrijeme njegove vladavine. Pojedini počinioci krivičnih djela prema njegovom Zakonu stavljeni su u zatvor, a drugih su okivani u gvožđa. Nakon ispitivanja njihovih djela i ocjene krivice, a na osnovu zakona, u zavisnosti od počinjenog djela suđeni su novčanom kaznom ili drugim vidom sankcije, a počinioci najtežih krivičnih djela smtnom presudom koja je izvršavana strijeljanjem. Petar I je sazvao Zbor glavara sa Zborom svih crnogorskih podanika 1. maja 1805. godine na kojem je predložio formiranje Praviteljstva koje je bilo zaduženo da održava „unutrašnji poredak i mir i blagovremeno preduzma neophodne mjere da mir ne bude ni na koji način narušen“. U cilju sprovođenja naredbi i održanja reda i sigurnosti bio je predviđen „izvjestan broj pripadnika garde, koji, zavisno od okolnosti, može smanjiti ili povećati“. Ovom prilikom Petar prvi navodi da su „za izdržavanje Praviteljstva i Gvardije napravili obračun po godinama...“ Petar I je pokušavao da osigura finansije za svoje centralne organe sa strane, čime bi ih osnažio i povećao njihov broj. U tom cilju sa nekoliko najuticajnijih glavara sastavljao je nekoliko projekata o unutrašnjoj organizaciji sa budžetskim proračunima, pokušavajući da dobije materijalnu podršku neke od velikih sila, jer Crna Gora u permanentnoj borbi sa osmanskim

²² *Crnogorski zakonici*, knjiga I, str. 331–332.

nasrtajima nije bila u mogućnosti da izdržava nadplemenske institucije. Određena stabilnija sredstva za održanje kakve-takve državne uprave počeo je da dobija iz Rusije od januara 1799. godine (1.000 dukata na godišnjem nivou). Ovi problemi pratiće čitav period vladavine Petra I ali u tim pokušajima nezavisnost Crne Gore uvijek je bila primarna vodilja ovog crnogorskog vladara. U to cilju 24. oktobra 1805. godine donešena su Pravila o unutrašnjoj organizaciji Praviteljstva. Prema tim pravilima vidi se da je Gvardija brojala 200 pripadnika i bila zadužena da uzme na stražu bilo koga i da ga dovede na sud. Naredbe Gvardiji mogao je da daje mitropolit ili guvernardur ali uz obavezu da o tome obavijeste Praviteljstvo. Na čelu Gvardije trebalo je da se nalazi komandant u činu pukovnika sa dva podređena kapetana, četvoricom poručnika i osmoricom vodnika. Komandant „preko arhisenatora podnosi raporte predsjednicima, a saobrazno značaju raporta – arhisenator ih prosljeđuje u Senat starijih“.²³ Pukovnik Gvardije trebalo je da prima 360 talira godišnje,²⁴ dva kapetana po 250 talira, četvorica poručnika po 130 talira, osmorica vodnika po 6 livri dnevno, a 200 pripadnika Gvardije po 4 livre dnevno, dok je za izdržavanje Kancelarije Gvardije trebalo da bude izdvojeno 102 talira. Glavni kreatori ovog projekta su Petar I guvernadur Vuko Radonjić i serdar Đikan Martinović, dok su potpisnici bili serdar Ivan Palmenac, serdar Nikola Đurašković, serdar Mihailo Bošković i vojovda Stano Uskoković. Zanimljivo je napomenuti da je Petar I 7. maja 1805. godine naredio da se izvrši popis za oružje sposobnog stanovništva: „...i naredite da u svako pleme

²³ *Crnogorski zakonici*, str. 48-49.

²⁴ Prema ovom projektu veću platu od komandanta Gvardije imao bi guverner u iznosu od 1.200 talira godišnje, senator, do je generalni sekretar trebao da prima istu sumu kao i komandant Gvardije, a nižu sumu od njega primali bi dva obersekretara po 240 talira, dva sekretara po 150 (prim. autora).

pođe po jedan sudnik, da probroje, koliko se u koje pleme i selo nahodi junakah, koji nose oružje“.²⁵

Sa stanovišta razvoja policije naročito je bilo važno kada je Petar I sa crnogorskom vojskom u septembru 1813. godine počeo zauzimanje Boke Kotorske i crnogororskog Primorja usljed povlačenja francuskih snaga iz ovih oblasti. Crnogorska vojska jačine 7 hiljada ratnika na čelu sa Petrom I za veoma kratko vrijeme je zauzela Budvu, Herceg Novi, i sva mjesta u Boki Kotorskoj osim Kotora.²⁶ Odmah nakon toga Petar I je sazvao u Dobroti skupštinu sastavljenu od predstavnika sa teritorije tadašnje Crne Gore i Boke Kotorske koja je 29. oktobra proglasila Ujedinjenje Crne Gore i Boke Kotorske. U cilju sprovođenja postignutog dogovora i sigurnosti, političkog mira i dobrog vladanja donijeta je odluka o formiranju organa. Donešen je 13. novembra Pravilnik o radu Pokrajinskog savjeta (vijeća) kojim je formirano Vijeće i Centralna komisija koja je trebalo da ima ulogu privremene vlade. Pokrajinski savjet bio je sastavljen od 41 člana I to predsjednika, potpredsjednika, 30 delegata iz Boke Kotorske i devet iz Crne Gore. Savjet je donio odluke samo u prisustvu većine delegata. „Predsjednik Vijeća i centralne komisije privremene vlade biće njegova ekselencija preosvešteni Petar Petović, mitropolit Crne Gore, Boke Kotorske i ruski kavaljer.“. Ovim pravilnikom Centralna komisija vlade je trebalo da donese odluku o finansijama, sudstvu, policiji, o raspodjeli funkcija i drugim upravnim poslovima. Komisija je izdavala naređenja organima javnog reda i svi stanovnici Crne Gore i Boke Kotorske bili su obavezni da poštuju njene odluke i naredbe. Centralna komisija imala je osim predsjednika i potpredsjednika, devet delegata iz Crne Gore i po jednog delegata iz Dobrote, Perasta, Risna, Prčnja, Herceg Novog, Grbljanske Župe, Paštrovića, Budve i njoj tri

²⁵ Vuksan, Dušan, *Poslanice mitropolita crnogorskog Petra I*, str. 50.

²⁶ Andrijašević, Živko, *Dinastija Petrović Njegoš*, str. 126.

pripadajuće opštine – Miholjski zbor.²⁷ Istim aktom određeno je da 20 ljudi iz službe Petra I prima „za njihovu platu gazeta četrdeset na dan na glavu“.

Upravo ovim pravilnikom formiran je odred od 200 ljudi koji su bili zaduženi za policijske poslove pod „vladanje i zapovijedi od šest kapetana“. U slučaju potrebe mogao se povećati broj stražara, a njihov glavni zadatak je bio da „za sigurtad unuternju koliko za vojevanje protiv neprijatelja“. Prvih sto stražara bili su „na službu prohodnu, iliti od kulaka, pod vladanjem i zapovijedi od dva gospodina kapetana, to jest od gospodina serdara Đika Martinovića iz Cetinja i gospodina kneza Jova Tujkovića iz Gerblja.“²⁸ Ovih sto stražara djelovali su na cijeloj teritoriji đe je bilo potrebno i shodno naredbama. Drugih sto stražara bilo je pod zapovjedništvom četiri kapetana i to: Vuka Đurova Radonića, Mata Radova Martinovića, Marka Đujkovića i još jednog kapetana čije ime nije moguće dešifrovati. Pripadnici navedenog policijskog organa primali su platu za svoju službu, kapetani „soldina pedeset na dan“, a stražari „soldina četrdeset na dan“. Uz platu primali su i sredstva za smještaj „za njihovu platu stanovitu gazeta“.²⁹ Pripadnicima straže i njihovim glavarima bilo je dozvoljeno da za sebe uzmu zahiru (hranu) koju bi oduzeli od neprijatelja ali bez prava dogovornog iznošenja. Za pripadnike ove straže bile su predviđene rigorozne kazne od dva mjeseca do jedne godine tvrde tamnice, konfiskacija imovine ili smrtna presuda u slučaju da su protivzakonito postupali u svom radu ili svojim aktivnostima pomagali neprijatelja. Navedena straža djelovala je sve do 22. juna 1814. godine kada je Crna Gora primorana da preda Boku Kotorsku Austriji. U članu 4 Ugovora o predaji Boke Kotorske austrijskim trupama

²⁷ *Crnogorski zakonici*, knjiga I, Istorijski institut Republike Crne Gore, Podgorica, 1998, str. 66.

²⁸ Isto, str. 67.

²⁹ Isto, str. 68.

od 22. juna Petar I je zahtijevao da prilikom boravka u Boki Kotorskoj „mogu imati uza se petnaest do dvadeset glavara crnogorskih, uz to gardu i poslugu“. Austrijske vlasti prihvatile su sve zahtjeve Petra I „ali bez crnogorske garde“.³⁰ Iz ovog mitropolitovog zahtjeva jasno je da je uz sebe uvijek imao dovoljan broj stasitih i povjerljivih mladića iz više crnogorskih plemena koji su predstavljali njegovu tjelesnu zaštitu odnosno crnogorsku gardu. Petar I je imao na umu odličnu organizaciju policijske vlasti u Crnoj Gori, smatrao je da je 200 policijskih pripadnika bilo optimalno da održi red u zemlji. Ova cifra uvijek se provlačila u njegovim projektima i realizacijama još od 1791. kada je na Zboru određena Gvardija od 200 ljudi, pa 1805. kada je predlagao za finansiranje 200 članova Gvardije, pa sve do 1813. godine kada je formiran odred od 200 stražara sa šest kapetana koji su za to primali određenu nadoknadu. Međutim, nedostatak finansijskih sredstava dosta je ograničio njegove stvarne zamisli.

Ipak od 1791. godine možemo zaključiti da je Petar I imao kakav-takav vojno-policijski aparat Gvardiju (Gardu kako je nekad nazivao) koji se starao o izvršavanju njegovih odluka kao i odluka suda, čuvao mir i sigurnost. Jedan dio Gvardije bio je zadužen za mitropolitovu bezbjednost i neposredno je njemu bio potčinjen. Njihov broj varirao je od 30-ak do 200 pripadnika u zavisnosti od okolnosti, a okupljali su se *ad hoc* prema potrebi. Postojanje Gvardije je potvrđeno na Zboru 1797. godine, kao i Pravilnikom 1813. godine. Njihov komandant je uglavnom bio serdar Điko Milov Martinović, serdar cijele Katunske nahije kao jedan od najpovjerljivijih ljudi Petra I koji se naročito istakao podvigom u borbi sa francuskom vojskom. Za svoju službu pripadnici Gvardije najčešće nijesu primali nikakvu nadoknadu osim što su imali određene povlastice u namirnicama. Kada je Petar I išao svojom zemljom, a naročito kada je išao van zemlje

³⁰ Isto, str. 69.

pratilo ga je desetak pripadnika Garde posebno odabranih za takve prilike. Prema izvještajima i zapisima brojnih stranaca možemo utvrditi da se radilo o pratiocima Petra I koji su plijenili svojim stasom i ljepotom, bili su „pravi divovi i epski bogatiri...“ od kojih su pojedini bili visoki 2 aršina i 12 vrškova što iznosi između 193 do 213 cm. Kada je Petar I odlazio na pregovore u Kotor sa francuskim maršalom Ogistom Marmontom, jedan očevidac je zapisao da se Petar I spušta niz kotorske serpentine u pratnji svoje „mnogobrojne svite“, svaki visok preko dva metra.³¹

Prema nekim izvorima iz 1829. godine garda se sastojala od 188 ljudi,³² od toga 25 neposrednih pratilaca zaduženih za vladarevu bezbjednost. Zadatak ove jedinice koju su sačinjavali sposobni i vješti mladići iz prvih crnogorskih kuća bila je zaštita vladara i drugih crnogorskih svetinja ali i održavanje reda u zemlji i sprovođenje vladarevih naredbi. Njegovom smrću 1830. godine prestala je da postoji, ali njegov nasljednik će je uskoro obnoviti i profesionalizovati.

Pored natplemenskih organa koje je uspotavio, Petar I se tokom vladanja uvijek koristio svojom riječju, kumio je molio, zaklinjao i proklinjao. Posljednju deceniju svog života i vladanja, u cilju održanja reda i mira Petar I opominjao je Crnogorce: „Vi činite ono što znate, no ne znate što činite. Vi nikoga ne slušate ko za dobro vaše radi i govori... Ali znam, što ve ja više molim, da od zla predstanete i da za svoje dobro radite, i što se vi više zaklinjete da ćete slušati, to se vi skorije na vaša djela obična povraćete. Toga radi niti vas mogu moliti, ni zaklinjati, nego vi samo ovo kažem i govorim, da poradi vašega samovoljstva i

³¹ Vladimir Bronevski, *Zapisi o Crnoj Gori i Boki*, CID, Obod, Podgorica, 1995 str. 113: „Najmanji od njih ima dva aršina i 12 veroški (veroška = 4,4 cm), a ispred njega ide velikan od tri aršina visine“.

³² Talović, Zoran, „Kratak istorijat crnogorske policije“, *Perjanik*, br. 4, 5–6, Podgorica, 2004.

neposlušanija idete trčke na svoju pogibelj, koja nije od vas daleko, ako se na drugi način ne budete vladali.“³³ „Sad ostaje u vašoj volji da slušate moje nauke i zakletve, oli da ne slušate; ja vas silom na poslušanije nagnati ne mogu, ako vi nećete od Boga straha imati, s kojijem vas u tri puta i u trista putah zaklinjem, da sami sebe ne izgubite.“³⁴ Dosta je svaki živio, koji pod tuđi jaram nije umro. Vi, dakle, imate po milosti božjoj svoju dragocjenu slobodu, nego dobro pazite, da je po svojoj neslogi i po svojem samovoljstvu i neposlušaniju ne izgubite i jer ako je izgubite, od česa da Bog vas sahrani, nemojte se pouzdat, da ćete je ikad već imati, i tada ćete plaćući poznat, što ste imali i što ste izgubili.“³⁵ „...molim i zaklinjem istijem načinom svakoga glavara, da svi jednodušno rade, kako će vas umiriti, da ne bi koji po hajteru ili po mitu ili po drugome ikakvom nepravednom načinu potezao krivicom na koju stranu i činio među družinom smutnju. Koji li se nađe od stane glavarske, oli od kojega plemena i bratstva toliko zloga i okamenjenog srдца, da se od Boga ne uboji i da smutnju učini i na mir ne pristane, takvi od Gospoda Boga Vsedržitelja da bude proklet i da mu Bog smuti srće i mozak, da pogine od pravednog suda božijja, kako zli bezakoni krvomutnik....“³⁶ Vaše poslušanije bilo je za vas srećno i pohvalno, vi ste pri pomoći božjoj ne samo svoju voljnost otečestvu povratili, nego i svojega neprijatelja prvi put u Bjelopavliće strašno razbili, a drugi put u Kruse sasvijem

³³ Poslanica Petra I Katunjanima o potrebi održavanja reda i mira od 3. juna 1822. godine: Vuksan, Dušan, n.d., str. 153–154.

³⁴ Isto, str. Str. 159–160. Poslanica Petra I starješinama u Bjelopavlićima o zavođenju reda i mira od 31. jula 1822. godine.

³⁵ Isto, str. 183–184. Poslanica Petra I Bjelopavlićima i njihovim starješinama o potrebi održavanja sloge i mira od 17. marta 1826. godine.

³⁶ Isto, str. 187–188. Poslanica Čevljanima, Cucama i Bjelicama o rješavanju sporova sudskim putem i poštovanju sudskih odluka od 21. oktobra 1826. godine.

pobijedili i njegovu glavu odsjekli. Ova je pobjeda vas savršeno oslobodila i vaše ime na takvi način po svijetu proslavila, da se u istoriji... vaše junaštvo i vaša svoboda do nestanja svijeta spominje. Poslije ove, Bogom vam darovane pobjede i dobića, sve moje misli, sva moja želja i sve moje rađanje bješe obraćeno, da vi uredite među sobom sud i praviteljstvo, na priličnih, voljnost vaših zakonah, koji će narodom vladati i sud provoditi, samovoljstvo iskorijeniti, mir i spokojstvije utvrditi... . da bi potrebno bilo odgovarati i učiniti da dobri ljudi budu poštovani, a zli kastigani... Ovo sam ja u trista putah vam predlaža, znajući da bez ovoga nigda srećni, nigda mirni i nigda poštjeni i slavni bit ne možete; i za ovo sam ja davao u obštu kesu... najbolja dobra crkvena, to jest zemlju, goru i vodu i lovišta....i vi na svrhu rekoste da ćete davati svaki domaćin od kuće po pol talijera na godište za održanje praviteljstva i kuluka...³⁷ „Zašto vi ja kažem, ako nećete drugojačije radit, nego li ste dosle radili.... ja ću se od svih poslova i djela crnogorskih uklonit, da već nigda nikome ne spomenem za sud, ni za kuluk, ni za slogu, ni za mir, ni za drugu nikakvu rabotu crnogorsku, nego ću ostavit na savršenu volju svakome da čini, što kome srdce želi.“³⁸

„Ja već nemam rad što kriti, meni se posljednji čas približio i ja ću ovaj svijet ostaviti. Preporučujem vi uzajamnu slogu, mili vitezovi i čestiti junaci. Pozdravite mi svoju braću Crnogorce i kažite im, da iako se njihov Gospodar preselio u vječnost, da je njegova topla posljednja želja, da mu njegova slobodna braća Crnogorci u miru i bratskoj ljubavi brane bogodanu slobodu, i da ne zaborave da su Crnogorci i slobodi junaci. U mučnoj i kukavnoj ali slobodnoj zemlji preživjeh mladu nejakost i sjeduh

³⁷ Isto, str. 178–179. Poslanica Petra I narodu i glavarima crnogorskim o svojoj tridesetsedmogodišnjoj vladavini iz 1824. godine.

³⁸ Isto, str. 188–189. Poslanica Petra I guvernaduru i katunskim starješinama o izboru suda i prikupljanju poreza od 22. oktobra 1826. godine.

starost. Božja je volja, da se sa vama rastanem vječno, no ne zaboravite na moje riječi. Zbogom slobodne gore i neuvenula vi slava dokle traje svijeta i vijeka.“³⁹

Gvardija –
crnogorski ispolnitelji (polizija) Petra II (1831–1951)

Mladi Rade Tomov Petrović naslijedio je prijesto prilično srećnim okolnostima kao treći izabranik svog strica. Njegova energičnost i senzibilitet za donošenje pravih odluka pokazali su se još na početku njegove vladavine, kada se sa samovoljnim Crnogorcima počeo sistemski hvatati u koštac. Svjestan nastojanja svog prethodnika, sa narodnom i glavarskom podrškom i idejama dvojice Crnogoraca iz Rusije, Ivana Vukotića i Mateja Vukićevića na Zboru održanom u januaru 1831. godine osnovao je centralne organe vlasti – Senat, Gvardiju i Perjanike. Senat je predstavljao najvišu upravnu i sudsku vlast u zemlji. Na njegovom čelu nalazio se predsjednik sa potpredsjednikom i 14 senatora. U Senatu je bila predstavljena uglavnom svaka nahija i pleme. U sklopu opsežnih promišljanja i aktivnosti na državnoj organizaciji napisan je Zakon otačestva i objavljen je crnogorskom narodu 4. juna 1833. godine na Zboru na Cetinju. Zbog sukoba sa Vukotićem i Vukićevićem oko pokušaja povećanja njihove vlasti, zakon nije formalno stupio na snagu iako su ga u načelu primjenjivali Senat i Gvardija u svom radu. Sastojao se od 20 članova uglavnom preuzetih iz Zakona crnogorskog i brdskog, radilo se o savremenijem pravnom aktu sa strožijim kaznama. Sukobom sa predsjednikom i potpredsjednikom Senata, došlo je do manje reforme 1834. godine kada su oni uklonjeni iz zemlje, a broj članova Senata redukovan. Do

³⁹ Svjestan skorog kraja ove riječi Petar I je izdiktirao svom sekretaru da ih pročita na Zboru koji je bio zakazan za naredni dan. Bogićević, Čedomir, *Istorija Crnogorskog sudstva*, Podgorica – Cetinje, 2009, str. 133–134.

nove veće i važnije reforme svih centralnih organa došlo je 1837. godine po povratku Petra II iz Rusije. Imenovao je nove senatore, za predsjednika je postavio brata Pera Tomova Petrovića, a za potpredsjednika Đorđa Savova Petrovića. Reforma je uslijedila i u ostalim državnim organima.

Gvardija je kao izvršni organ bila podređena Senatu, a u osnovi radilo se o jednoj vrsti kaznenog vojno-polijskog odreda koji je bio namijenjen za vršenje policijskih i sudskih poslova. Rješavala je i presuđivala u seoskim, plemenskim i nahijskim sporovima, zbog čega je nazivana i „mali sud“. Gvardija je bila policija ali i prvostepeni sud koji je vršio umire, rješavao manje sporove, dok je veće sporove rješavao Senat, kao i sporove u drugostepenom postupku. Još od osnivanja Gvardija je imala pune ruke posla, što vidimo iz Zapisnika Gvardije Katunske nahije o broju presuda i umira od 7. decembra 1831. godine u kojem navode: „Na 1831, novembra 25, u Velestovo i u Markovinu. Da se zna koliko mi gvardija katunska umirismo glavah i ranah...“⁴⁰ Kao potpisnik zapisnika prilikom sporova najčešće se navodi pop Nikola Klauđerović. U početku je imala 156 pripadnika „ispolnitelja“ koji su se nazivali gvardijani ili gvardijaši. Kako njihov broj nije bio dovoljan za održavanje reda u zemlji, 1834. godine broj pripadnika Gvardije je povećan na 388 plus 18 kapetana i komandant. Njen broj uvećan je u reformama Senata septembra 1837. godine na 400 ispolnitelja, koji su i dalje imali nahijsku i plemensku formaciju na čelu sa kapetanima.⁴¹

Pripadnici Gvardije primali su platu u novčanom iznosu od 30 talira na godišnjem nivou, tri talira godišnje za smok i redovni dnevni obrok u brašnu za hljeb.⁴² Na njihova primanja godišnje

⁴⁰ Nikčević, Tomica, Pavićević, Branko, n.d., str. 165.

⁴¹ Jovićević, Milan, Začeci policijske službe u Crnoj Gori, *Glasnik Narodnog muzeja Crne Gore*, knjiga VIII, Cetinje, 2012, str. 7.

⁴² Nikčević, Tomica, *Političke struje u Crnoj Gori u procesu stvaranja države u XIX vijeku*, Drugo izdanje, Podgorica – Nikšić, 1999, str. 100.

je iz crnogorskog budžeta izdvajano 11.640 talira. Nakon reorganizacije 1837. godine njihova plata iznosila je 20 talira na godišnjem nivou.⁴³ Prema jednom dokumentu državnih rashoda iz 27. avgusta 1837. godine za Gvardiju je izdvajana suma od 4.000 fiorina.⁴⁴ Gvardija je bila organizovana po teritorijalnom principu, a njeni pripadnici bili su raspoređeni po nahijama (Stara Crna Gora) i plemenima (Brda). Djelovala je kao lokalni organ vlasti, kao neka vrsta žandarmerije, a u njoj je bila sjedinjena izvršna i sudska vlast. Pripadnici Gvardije najviše su živjeli u svojim kućama, a po potrebi su išli po nahiji ili plemenu i na poziv starješine morali su se odazvati kako bi uzeli učešće u umiru, posredovanju među zavađenim stranama, presuđivanju u manjim sporovima ili čuvanju granice. Po nahijama, Gvardijom su rukovodili kapetani, kojih je ukupno bilo 18. U zavisnosti od veličine, pojedine nahije imale su tri, dva ili jednog kapetana. Na njenom čelu nalazio se komandant ili šef od Gvardije. Njeni prvi komandanti bili su ugledni katunski i riječki prvaci Stevan Perkov Vukotić sa Čeva i knez Grujica Lopičić sa Ceklina. Među uglednim kapetanima Gvardije bili su Đuro Prelov Martinović iz Bajica, protopop Nikola Kaluđerović iz Čeklića, Periša Markišin Đurašković sa Ceklina, Šala Strugar, pop Stefan Đonović i Nikola Vukov iz Crmnice, Vido Bošković i Ićo Kadić iz Bjelopavlića, Todor Mušikin Božović i Radovan Piper iz plemena Piperi, a u Kućima Spaho Drekalović i Pren Vulja.⁴⁵

Najprecizniji su podaci o sastavu Gvardije od 13. septembra 1837. godine.

U Katunskoj nahiji bilo je 112 pripadnika Gvardije sa tri kapetana. Na Cetinju je bilo 15 gvardijaša, na Njegušima 14, u Cucama 15, u Ozrinićima 16, u Pješivcima 15, u Komanima 10,

⁴³ Milović, Jevto, Pogibija i osveta kneza Andrije Kaluđerovića, *Istorijski zapisi*, knjiga V, str. 174.

⁴⁴ Petar II, *Pisma I*, Prosveta, Beograd, 1951, str. 393.

⁴⁵ *Crnogorski zakonici*, knjiga I.

u Bjelicama 9, u Zagarču 9, Čeklićima 9. Kapetani od Gvardije u Katunskoj nahiji bili su Lazo Proroković sa Njeguša, Andrija Jovanov Pejović iz Bjelica i Ramo Lazarev Pešić iz Zagarča.

U Riječkoj nahiji je bilo 55 pripadnika Gvardije sa dva kapetana. Na Ceklinu je bilo 23 gvardijaša, na Ljubotinju 12, u Dobrskom selu 6, Građanima 6, Dodošima 2, Vranjini 2 i u Kosijere 4. Kapetani od Gvardije u Riječkoj nahiji bili su Grujica Lopičić sa Ceklina i vojvoda Grujica Deliglava Vujović sa Ljubotinja.

U Crmničkoj nahiji je bilo 53 pripadnika Gvardije sa 2 kapetana. U Gluhom dolu bilo je 8 gvardijaša, u Bukovici 2, u Dupilu 8, u Podgori 8, u Boljevićima 8, u Limljanima 6, u Brčelima 8, u Sotonićima 6. Kapetani od Gvardije su bili pop Stefan Đonović iz Brčela i Savo Jokov iz Sotonića.

U Lješanskoj nahiji je bilo 17 pripadnika Gvardije i jedan kapetan, Simon Vasijev Vukčević.

U Bjelopavlićima je bilo isto 55 pripadnika Gvardije ali sa tri kapetana. U Vražegrmcima 19 gvardijaša, u Petrušinovićima 18 i u Pavkovićima 18. Kapetani od Gvardije su bili pop Jovan Knežević iz Vražegrmaca, pop Đoko Bošković iz Petrušinovića i pop Bajo Pavićević iz Pavkovića.

U Pipremima je bilo 26 pripadnika Gvardije sa dva kapetana Ilijom Piletićem i Radovanom Pulevićem.

U Morači i Rovcima bilo je 25 pripadnika sa dva kapetana. U Donjoj Morači je bilo 9 gvardijaša, u Gornjoj Morači 8 i u Rovcima 8. Kapetani od gvardije bili su pop Andrija Dragović iz Gornje Morače i kapetan Kočo iz Rovaca.

U Kućima je bilo 45 pripadnika Gvardije sa tri kapetana Đuro, Džudžo i Vukić.⁴⁶

Jegor Kovaljevski Senat naziva „Velikim sudom“, a Gvardiju „Malim sudom“. Pripadnici Gvardije bili su odabrani i uglavnom mlađi ljudi iz uglednih i moćnijih bratstava. Petar II

⁴⁶ Pavićević, Branko, *Stvaranje crnogorske države*, Beograd, 1955, str. 247–248.

je nastojao da se u starješine i pripadnike Gvardije biraju ljudi iz „najboljih porodica“⁴⁷ koji su imali njegovo povjerenje, zbog čega je i nailazio na kritiku da su za glavare birani uglavnom njegovi rođaci i prijatelji. Zadatak Gvardije je bio da održava red, stoji na raspolaganje vladici, serdaru, rješava sitnije sudske sporove, posređuje među zavađenim plemenima i pojedincima. Djelovali su preventivno da sitiniji sporovi ne bi prerasli u krupnije probleme. Male sporove rješavala je sama, a veće je predavala Senatu na dalje odlučivanje i presuđivanje.⁴⁸ Pored toga čuvali su granicu i naplaćivali su globu za razne krivice i tako osiguravali punjenje državne kase. Crnogorski podanici su na ime poreza od 1833. godine plaćali na kuću jedan talir godišnje, od čega se pola talira naplaćivalo za Đurđevdan 6. maja, a druga polovina za Mitrovdan, 8. novembra. Proglasom od 30. septembra 1838. godine Petar II je ustanovio plaćanje poreza u tri kategorije od talir i po, talir i pola talira.⁴⁹ Ukoliko su pojedinci ili pleme odbijali da plate porez, Senat je morao da „digne vojsku“ i „krivce kastiga i sve pleme da globi“.⁵⁰

U slučaju rata, pripadnici Gvardije učestvovali su u oružanim borbama za odbranu slobode i nezavisnosti Crne Gore. O uspostavljanju novih organa vlasti Petar II piše svojim savremenicima, obavještavajući ih o nedvosmislenim policijskim ovlašćenjima Gvardije. U pismu ruskom konzulu u Dubrovniku, Jeremiju Gagiću od 18. decembra 1831. godine navodi: „... imam čest Vama objaviti kako se Cernogorci nahode u saglasju među sobom isto kako su bili ovoga prošlog vremena otkako je blaženopočivšeg mitropolita zavješćani proglašeno, ali sada suviše stavljeno je upravljenje narodnje koje upravljenje

⁴⁷ Nikčević, Tomica, n. d, str. 145.

⁴⁸ Marinović, Vukotić, Dakić, *Crnogorsko sudstvo kroz istoriju*, Obod, Cetinje, str. 223.

⁴⁹ *Crnogorski zakonici*, knjiga I, str. 127.

⁵⁰ Baćović, Čedo, *Perjanici*, Obod, Cetinje, 2001, str. 34.

sostavlja 180 ljudi, iz kojih su 16 sovjetnici (senatori), a 164 ispolnitelji (polizija) koje narod sluša dobro i kako je dužnost narodnja svoje starije slušati i sobom odabranim povinovati se....“⁵¹ Ovđe Petar II u broj Gvardije uključuje i osam perjanika. Petar II u pismu okružnom kapetanu u Kotoru Mikelu obavještava ga: „Ja ne sumnjam da ćete vi biti izviješteni da se je sada Crna Gora uredila sasvijem na drugi način no je dosada bilo, budući da i sada imamo senat i nacionalnu gvardiju, po kojima naredbama mi znamo svaku stvar što se u Crnoj Gori čini.“ U memorandumu upućenom ruskom caru od 4. januara 1837. godine, Petar II je nastojao da obezbijedi finansije za održavanje državne uprave, pa na jednom mjestu pominje „300 ljudi u Gvardiji“.⁵² Gvardija je još od njenog osnivanja imala i policijska ovlašćenja nad crnogorskim podanicima i na teritoriji kotorske opštine, a Petar II je pokušavao da za potrebe crnogorske policije koji su obavljali zadatke u Kotoru isposluje posebnu kuću u kojoj bi bili smješteni. Njen glavni zadatak je bio da kontroliše Crnogorce koji idu na kotorski pazar da ne nose oružje i ne prave bilo kakve izgrede. Još u decembru 1831. godine u Objavljeniju narodu crnogorskom i brdskom navode se imena i zadaci onih koje je Petar II opredijelio kao predstavnike crnogorske policije u Kotoru: „Zato šiljemo na tome pazaru naše ljude, i to kneza Joka Bogdanovića i barjaktara Filipa Kustudiju su ostale četi čojka od naše gvardije, koja ste dužni svi koji dohodate na tome pazaru slušati.“⁵³ U prepisci sa Martelinijem 22. januara 1832. godine Petar II mu piše: „Ja Vas, dakle, i opet molim, ako želite da Crnogorci na Pazar bez oružja dolaze, da biste našoj policiji opredijelili kuću đe bi mogli živjeti. U protivnom slučaju biti ću prinuđen pozvati ih kući, a sve što bi

⁵¹ Petar II, *Pisma*, I, str. 89.

⁵² Pavićević, Branko, „Njegoševa misija u Rusiji 1837“, *Prilozi za književnost, jezik i folklor*, 1–2, Beograd, str. 53–55.

⁵³ Petar II, *Pisma*, str. 424.

se nezgodno pred Kotorom dogodilo pripisite tome što policija ne ima đe živjeti.“⁵⁴ Gvardija se pominje i na par mjesta u Odluci Zemaljskog Praviteljstva o oduzimanju guvernadurstva Vuku Radonjiću od 16. januara 1832. godine, u kojem se navodi: „Kad su gospoda ruska došla na Cetinje, bio je skup narodnji i tu se uredio Senat i Gvardija od sve Crne Gore i Brdah, a Vuka Radonjića sva je zemlja ostavila da ne bude više sa zemljom; no gospodin arhimandrit i gospoda ruska videći to, umolili su Senat i Gvardiju da i Vuka Radonjića prime u Senat, da bude senator kako i ostali, s tijem jednako dogovorom da Radonjić donese narodnji pečat u Senat i on se to obeća da ispuni. I takovim njegovim obećanima varao je Senat 3 mjeseca danah da će ga donijeti, a poslije toga poče se kleti pred svjem Senatom i Gvardijom da ga je izgubio; no kad ga senatori i Gvardija počese strašiti da će ga za to suditi, tada on kaza da ga nije izgubio...“⁵⁵ U pismu od 16. februara 1832. godine Petar II Martiliniju piše: „Propisno je ustanovljena i Narodna gvardija, čija je dužnost da održava unutrašnji mir i red i da izvršava senatske naredbe i odluke“.⁵⁶ Iste godine Petar II u pismu guverneru Dalmacije Lilienbergu od 28. marta piše: „Tako je u isto vrijeme ustanovljena i narodna gvardija da čuva unutrašnji mir, red i narodnu bezbjednost i da izvršava senatske odluke“.⁵⁷ Jovan Rucović u izvještaju Marteliniju od 8. marta 1832. godine izvještavajući o Gvardiji između ostalog za njene članove kaže da su: „Krstarili kroz sva plemena kako bi ih narod gledao i osjetio da su oni Sud“. Koliko su bili efikasni u izvršavanju svojih zadataka najbolje svjedoči izvještaj austrijskog funkcionera Filipa Oreškovića koji u svom izvještaju navodi: „Ni jedan

⁵⁴ Petar II, *Pisma*.

⁵⁵ Milović, Jevto, *Petar II Petrović-Njegoš u svom vremenu*, Titograd, 1984, str. 55–57.

⁵⁶ Petar II, *Pisma*, I, str. 537.

⁵⁷ Petar II, *Pisma*, I.

razbojnik ne može tamo izbjeći zasluženoj kazni; gvardija i perjanici noću opkole njegovu kuću, i nema još slučaja da je neko utekao, katkada se doduše desi da se progonilac brani, i da tako neko bude iz gvardije ranjen, ali se u svakom slučaju razbojnik živ ili mrtav pronađe, a ja sam uvjeren da nema ni u jednoj državi policije koja je tako budna i okretna i u isto vrijeme tako smjela i odvažna kao što su Vladičini perjanici i njegova gvardija.“⁵⁸ Orešković nas obavještava i o pojedinim anomalijama u postupanju Gavrđije: „Od onog vremena i gvardija vrši bez ometanja svoju službu i sudi svakome u ime zakona, tj. Sasvim po svom nahođenju, pošto još ne postoji nikakav zakon. Ono što se uzme za sudsku taksu podijele među sobom Senat, gvardija i perjanici...“⁵⁹ U isto vrijeme kad i Senat, gvardija i perjanici, ustanovljen je i zatvor (tamnica), koji su čuvala tri posebna stažara („gvardijaša“) koji su za to primali platu od po 15 talira na godišnjem nivou.⁶⁰ Gvardija i perjanici su se suočili sa velikom akcijom već u januaru 1831. godine kada je Senat donio odluku o hapšenju guvernadura Vukolaja Radonjića i njegovog brata Marka. Petar II je odlučio da oslabljelu poziciju Radonjića iskoristi i zada konačan udarac guvernadurstvu u Crnoj Gori. Za sprovođenje ove odluke osim nekoliko uticajnih katunskih porodica, oslanjao se na Gvardiju i Perjanike kao izvršne organe centralne vlasti. Guvernadur Radonjić je osuđen na smrt, međutim Petar II je preinačio odluku Senata i njegovu porodicu je protjerao iz Crne Gore. U januaru 1832. godine Petar II obavještava Martelinija o odluci Senata: „Da sva kuća Joka Stankova Radonjića bude prognana... Zaradi toga otpravlja se odovde gvardija naša na Njeguše da ispuni opredjeljenje Senata“.⁶¹

⁵⁸ *Memoari Fridriha Oreškovića o ispravljanju granice između Dalmacije i Crne Gore iz 1848*, pripremio dr Jevto Milović, Cetinje, 1949, str. 23.

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ Nikčević, Tomica, n.d, str. 100.

⁶¹ Petar II, Pisma, str. 102.

Gvardija je sa svojim komandantom Stevanom Perkovicim Vukotićem imala značajnu ulogu u obračunu sa Radonjićima i njihovim pristalicama i konačnoj likvidaciji guvernadurstva u Crnoj Gori. Iako su pristalice guvernadura i dalje egzistirale i priklonile se kasnijoj političkoj opoziciji, Gvardija je slomila otpor njihove moći.

Gvardija je imala dosta posla naročito u prvoj deceniji vladavine Petra II koji je pokušavao stvoriti osnove modernoj državnoj organizaciji uvođenjem poreza, što je nailazilo na snažan otpor u buntovnim plemenima. Gvardija se obračunavala sa svakim vidom optora, plemenskom samovoljom, pobunama, političkom opozicijom ali i proosmanski orijentisanim pojedincima ili djelovima plemena. U modernizaciji države i etabli-ranju njene suverene vlasti Petar II je često nailazio na plemenske i pojedinačne otpore, prema kojima je sprovodio najstrožu silu, slamajući i najmanju vrstu neposlušnosti. U tome su mu veliku pomoć pružali Gvardija i Perjanici koji su hvatali krive, hapsili i kažnjavali zlikovce, gušili pobune i silom naplaćivali porez. U ovim aktivnostima policijski i sudski organi često su nailazili na organizovani oružani otpor, sukobljavali su se sa pobunjenicima, krivce privodili pravdi, a u tim akcijama često je bilo ranjenih, pa ponekad i poginulih pripadnika Gvardije. Prilikom kupljenja poreza u Bjelopavlićima u februaru 1834. godine došlo je do sukoba sa Gvardijom. Prema izvještaju okružnog kotorskog poglavara Gabrijele Ivačića, ovom prilikom je i sam Petar II ranjen hladnim oružjem u ruku.⁶² U ovim godinama bilo je i otkazivanja poslušnosti samih pripadnika Gvardije pa čak i pojedinih njihovih kapetana, koji su stajali na strani plemena opirući se institucionalizovanju i uređenju države. Tako se u martu 1839. godine kapetan od Gvardije vojvoda Ilija Piletić stavio na čelo pobune u Piperima. Pobunu, u kojoj je bilo mrtvih i ranjenih, su ugušili Gvardija i Perjanici.

⁶² Baćović, Čedo, *Perjanici*, Obod, Cetinje, 2001, str. 34.

„Utoliko perjanici i gvardija prosuše oganj na njih i ubiše Mila Radovanova na mrtvo, a raniše 4, a oni od ove bande koja bješe od Suda raniše dvojicu.“⁶³ Presudom za pobunu, vojvoda Ilija Piletić je u odsustvu osuđen na smrt, a sva njegova imovina je konfiskovana i rasprodata. Po naredbi Petra II strijeljan je i kapetan od Gvardije Todor Božović. Slično se postupalo i sa plemenskim komešanjima u Riječkoj nahiji, Crmnici i Kučima. U cilju regulisanja stanja u Kučima povećan je broj prpadnika Gvardije i povećan broj kapetana. U međusobnim sukobima ubijen je 1849. godine i ceklinski kapetan od Gvardije vojvoda Periša Đurašković, čije su ubice odmah strijeljane. Gvardija je u svom radu nalazila i na otpor pojedinih plemenskih glavara. Tako je ljubotnjski knez Andrija Kluđerović nakon što je imenovan 1837. godine na taj položaj, organizovao grupu svojih pristalica „da gvardiju sprečava pri vršenju njene dužnosti u Ljubotnju...i osporava joj pravo da vrši službu u njegovoj opštini“.⁶⁴ Filip Orešković u svom izvještaju guverneru Dalmacije fon Lilienbergu, navodi da je knez Kaluđerović organizovao snažan otpor i stalno sprečavao svaki rad državnih organa: „Kad god je od tada novoustanovljena narodna garda htjela da po dobijenom naređenju vrši svoju dužnost u Ljubotinjskoj opštini, svaki put je Kaluđerović gledao da joj stavi na put neku prepreku i kad je već osigurao za se veliku stranku, javno je vratio gardu na taj način što je potpuno osporavao pravo da ona vrši službu u njegovoj opštini.“⁶⁵ Slično je i sa Vukićem Popovićem, kapetanom Gvardije iz Kuča koji je zbog organizovanja pobune osuđen od strane Senata na smrt 6. aprila 1840. godine.⁶⁶ Naravno, ovakve prestupe Petar II nije tolerisao, već su perjanici uhvatili glavnog organizatora, doveli ga na Cetinje u zatvor i

⁶³ Petar II, *Pisma*, str. 126.

⁶⁴ Milović, *Jevto*, n.d., str. 174.

⁶⁵ Isto, str. 169.

⁶⁶ Nikčević, *Tomica*, Pavićević, Branko, n., str. 224-226.

nakon 24 sata strijeljan je od strane voda od 60 perjanika i drugih stražara.⁶⁷ Ukoliko kapetan sa Gvardijom nije mogao riješiti neki slučaj, u pomoć su dolazili perjanici sa Cetinja. Tako je Petar II u aprilu 1848. godine naredio kapetanu od Gvardije da u Crmnici izvrši neku odluku Senata o naplati duga „da ne bi slučajno perjanici dolazili“.

Gvardija je djelovala u periodu od 1831. godine sve do 1851. godine, dakle, čitav period vladavine Petra II, njen glavni zadatak bio je održavanje reda i sigurnosti u zemlji, a imala je i druga široka policijsko-sudska i djelimično vojna zaduženja. Može se zaključiti da se radilo o veoma efikasnom policijskom organu, koji je značajno doprinio suzbijanju plemenske samovolje i etabliranju centrane vlasti u Crnoj Gori. Kako su pripadnici Gvardije bili u unutrašnjosti i razmješteni po nahijama i plemenima, zapisi putopisaca o njima su veoma šturi. Najpoznatiji je zapis engleskog putopisca Henrija Lejarda koji je zapisao da su bili „vrlo divljeg, ali vanredno lijepog izgleda, obučeni u kratke dimije od bijele vune u dugačke ogrtače od istog materijala, s crnim kapama na glavi... Svaki je od njih nosio dugačku pušku, a svi su naoružani do zuba kuburama, jataganma i noževima“.⁶⁸ Možemo zaključiti da su pripadnici Gvardije bili prostije odjeveni od perjanika kao elitnog policijskog odreda, da su nosili crnogorske kape sa crnim obodom, bijelim suknenim dolamama i istim takvim gaćama, ispod dolame nosili su košulje ili djelove garderobe nalik prostijoj verziji džamadana, imali su prostiji pojas (trombolos) i opanke. U odnosu na perjanike pripadnici Gvardije nijesu puno zaostajali jer su i oni bili veoma naoružani, nosili su po jedan handžar ili jatagan za pojasom kao i po jednu ili dvije kubure i dugačku pušku. Njihovo oružje se razlikovalo jedino po ukrasima i kvalitetu, dok su komandant Gvardije i pojedini

⁶⁷ Nikčević, Tomica, n.d, str. 151.

⁶⁸ Durković-Jakšić, n.dm str. 32.

najuticajniji kapetani (šefovi) Gvardije imali raskošniju garderobu i naoružanje kakvo su nosili najviši državni zvaničnici, sa zlatnim džamadanom, svijetlom dolamom, plavim gaćama, svilenim pojasom, tokama i ukrašenim naoružanjem o čemu svjedoči kasnija fotografija Stevana Vukotića, komandanta Gvardije.

Najistaknutiji predstavnici Gvardije na koje se najviše oslanjao Petar II bili su katunski prvaci Stevan Perkov Vukotić, Đuro Prelov Martinović i pop Nikola Kaluđerović.

Prvi komandant Gvardije (u box)

Stevan Perkov Vukotić rođen je 1775. godine na Čevu. Izabran je za člana Praviteljstvjujućeg suda crnogorskog i brdskog. Kao crnogorski predstavnik učestvovao je u pregovorima sa austrijskim vlastima u Boki Kotorskoj 1815. godine. Njegova uloga naročito je istaknuta prilikom izbora Rada Tomova za crnogorskog gospodara 1830. godine. Zbog ugleda ali i povjerenja koje je imao u njega, Petar II ga je 1831. godine postavio za komandanta prve Gvardije. Na ovoj dužnosti ostao sve do septembra 1837. godine kada je izvršena reforma Gvardije, a on imenovan za člana Senata. Prilikom obračuna sa guvernadurima pružio je snažnu podršku Petru II. Član crnogorskog Senata ostao je sve do 1852. godine, a jedno vrijeme bio je njegov potpredsjednik. Njegova uloga je istaknuta i prilikom izbora Danila za knjaza Crne Gore. Važio je za veoma mudrog, uticajnog i staloženog crnogorskog glavara. Preminuo je 1867. godine, a sahranjen je na Čevu. Njegova unuka kraljica Milena bila je supruga crnogorskog gospodara Nikole I Petrovića-Njegoša.

Komandant Gvardije i perjanički kapetan (u box)

Đuro Prelov Martinović rođen je 1808. godine u Bajici u porodici kneza Prela Stijepova. Biran je u prvih osam perjanika kao stalne oružane formacije koju je osnovao Petar II 1831. godine. Radilo se o čovjeku neobične ljepote, izrazito visoke figure i držanja. Petar II imao je veliko povjerenje u njega, postavio ga je prvo za kapetana od Gvardije u Katunskoj nahiji, a potom i njenog komandanta. Petar II ga je kao crnogorskog predstavnika upućivao u novembru 1841. godine u Budvu na sastanak sa austrijskom komisijom oko razgraničenja sa Crnom Gorom. Učestvovao je u svim bitkama koje Crna Gora vodila u odbrani od osmanske vojske. Naročito se istakao u bici kod Kule Đurišića u Crmnici u aprilu 1847. godine učestvujući u smirivanju pobune dijela pograničnih oblasti. Njegove podvige opjevao je Petar II u svojoj pjesmu Kula Đurišića. Iste godine Petar II je ustanovio Obilića medalju kao najveće odlikovanje za hrabrost, njemu je dodijelio jednu od pet medalja koje su prve dodijeljene.

Bio je pobratim Danila Stankova još prije njegovog stupanja na prijesto. Odigrao je ključnu ulogu u proglašenju Danila za knjaza, a Crne Gore za knjaževinu. Po povratku iz inostranstva knjaz Danilo je svratio u njegovu kuću da traži podršku Bajica jer se kao pretendent na crnogorski prijesto javlja i Pero Tomov. U cilju podrške Danilu okupio je 150 naoružanih Martinovića koje je poveo ispred Biljarde kao garant podrške Danilu u kojem su se sastale dvije suprotstavljene strane. U Biljardi u kojoj su bili glavari predstavnici obje struje držeći u jednoj ruci ruku knjaza Danila, a drugom hvatajući se za nož okrenuo se crnogorskim glavarima govoreći im: „Što gledate Crnogorci? Evo vi gospodara; Ko ga priznaje neka mu pristupi ruci, a ko ne priznaje neka izlazi napolje o manje jada.“ Učestvovao je u

crnogorsko-turskom ratu 1852–53. godine. Naročito se istakao prilikom razbijanja opsade Ostroga 8. januara 1853. godine kada je postavio perjaničko kapetanstvo i ponio barjak pred Bajicama. U toj borbi posjekao je bimbašu i zarobio tri Turčina pod oružjem (dva nizama i bimbašu), koje je svezane poslao na Cetinje. Istakao se junaštvom i u borbama na Žabljaku kada je zarobio šest živih Turaka pod oružjem i doveo na Rijeku, za koje je govorio da će ih poslati sulatnu u Stambolu na poklon. Po dolasku na prijesto knjaza Danila 1852. godine postavljen je za alajbarjaktara crnogorske vojske i perjaničkog kapetana. Prilikom posjete knjaza Danila Petrogradu krajem marta 1852. godine, od strane cara Nikolaja II odlikovan je i medaljom cara Pavla I o čemu je ruski car izdao ukaze. Za senatora je postavljen 1853. godine, a na ovoj dužnosti ostao je do smrti. U januaru 1854. godine kao barjaktar sa alajbarjakom crnogorske vojske bio je u svatovima knjaza Danila prilikom njegove ženidbe sa Darinkom rođenom Kvekić iz Trsta. Interesantna je njegova naredba koju je dao svatovima prije nego su sa oružjem ušli u grad, o čemu je pisao Vuk Popović u jednom pismu od 25. januara 1855. godine, a koja glasi: „Slušajte me Crnogorci! Nemoj koi da mi ugazi u što, i ako mi svaki ne bude sjutra na onu uru na Pazar, žli će mu ovi put biti, uzeću mu oružje i daću mu nogom u prkno pa neka ide doma.“ Rade Turov Plamenac, u *Memoarima*, pamti, kao dvanaestogodišnji dječak „Đura Prelova Martinovića u paradi pred crkvom na Cetinju sa alaj barjakom Crnogorskim i sa grbom državnim na kojemu bješe knjaginja Darinka u njenom susretu pred Kotor postavila zlatnu lentu sa zlatom napisanu“. Knjaz Danilo imao je najveće povjerenje u njega i povjeravao mu je najdelikatnije državne poslove, o čemu svjedoči Vuk Popović koji ga karakteriše kao „najboljeg knjaževog branioca“. Vojvoda Marko Miljanov Popović ga je opisao u *Primjerima čojstva i junaštva*. Zbog osobina i junaštva knjaz Danilo ga je često nazivao Kastriot-

Kačo i Obilić. Odlikovan je Obilića medaljom, Ordenom knjaza Danila za nezavisnost, ruskom medaljom, Srebrnom medaljom za hrabrost. Prilikom povratka sa Rijeke u pratnji knjaza Danila, 15. oktobra 1855. godine, došlo je do nekog puškaranja u daljini, pao je sa konja i teško se povrijedio ostajući na oprezu za knjažev život u svojoj posljednjoj akciji. Narednog dana u 11 časova preminuo je od posljedica pada, a sahranjen je u Bajicama.⁶⁹ Kuću „kulu“ u Bajicama podigao je 1841. godine, o čemu svjedoči natpis o godini izgradnje na nadvratniku. Njegova kula nije izmijenila mnogo svoj izgled i sačuvala je dobar dio autentičnosti. O njemu su sačuvane brojne interesantne anegdote.

Perjanici

Zajedno sa Senatom i Gvardijom na Zboru glavara oktobra 1831. godine formirani su i Perjanici. Naziv su dobili po specifičnim kapama sa perjanicom. Perjanici su bili tjelesna garda i elitni policijski odred sa stalnim sjedištem na Cetinju, za razliku od Gvardije koja je bila raspoređena po cijeloj državi. Pored funkcije čuvanja crnogorskog vladara perjanici su vodili računa i o bezbjednosti Senata i samostalno ili zajedno sa Gvardijom, hvatali su i kažnjavali počiniocima krivičnih djela. Izvršavali su i smrtne presude Senata strijeljenjem koje se sprovodilo ispred Vlaške crkve na Cetinju.⁷⁰ „Imali su dužnost da obezbjeđuju vladara i Senat, da hvataju i kažnjavaju krivce i strijeljaju (mušketaju) teže prestupnike koje je Senat osudio na smrt.“⁷¹ Prilikom osnivanja izabrano je osam perjanika, ubrzo je broj povećan na 16, a u reformama 1837. godine njihov broj povećan je na 30, odnosno 40 sa godišnjom platom od 80 fiorina. Na njihovom čelu nalazio se perjanički kapetan sa godišnjom platom

⁶⁹ *Srbski dnevnik* od 22. oktobra 1855. godine, broj 90, Novi Sad.

⁷⁰ Pavićević, Branko, *Stvaranje crnogorske države*, str. 249.

⁷¹ Pejović, Đoko, *Crna Gora u doba Petra I i Petra II*, 1982, str. 92.

od 140 fiorina. Prema jednom dokumentu državnih rashoda iz 21. avgusta 1837. godine za perjanike i kapetane opredjeljivano je 1013 fiorina.⁷² Pojedini savremenici su ostavili zapise da je ovaj broj bio i veći, da je recimo, 1844. godine iznosio 60 perjanika. Vjerovatno je da je Petar II prilikom nekih većih akcija angažovao i dodatni broj perjanika po potrebi. Prvi perjanički kapetan bio je protopop Nikola Kaluđerović ugledni glavar iz Ćeklića još iz perioda Petra I. Sačuvano je jedno vrijedno pismo Petra II upućeno perjaničkom kapetanu Nikoli Kaluđeroviću u kojem ga obavještava o tome da ga postavlja za perjaničkog kapetana. Pismo datira od 9. septembra 1837. godine:

„Poznata mi je revnost, usredije i sposobnost Vaša služiti otačastvu svojemu. Iz toga uzroka i proizveo sam Vas u čin kapetana nad perjanicima. Sada Vam dajem naredbu da perjaničke kape razdate perjanicima kojijeh imena stoje naznačena u priloženoj ovdje karti i da im naredite da svi te kape imaju nositi kao znak s kojim će se oni od svijе ostaliје činovnika razlikovati. Uvjeren budući da će svi perjanici znati cijенiti ovu moju milost i da će usrdno za polzu svojega otačastva služiti, ostajem Vam dobroželatelj blagoskloni.“⁷³

Iz ovog pisma može se zaključiti da je kvalitetnija reforma nad perjanicima izvršena 1837. godine kada im je postavljen perjanički kapetan i uvedene jednoobrazne kape prema kojima su se razlikovali od ostalih. U ovoj reformi povećan je broj perjanika i uvedeno više reda u njihovu službu. Perjanici su izvršavali naređenja Petra II i predsjednika Senata. Osim po povjerljivosti, birani su po hrabrosti, odvažnosti, fizičkim kvalitetima i ljepoti, pa je do danas ostala izreka: „Lijep kao perjanik“. Iako su i članovi Gvardije birani iz uglednih bratstava, perjanici su birani iz „najboljih crnogorskih kuća“.⁷⁴ Od

⁷² Petar II, *Pisma*, I, str. 393.

⁷³ Petar II, *Pisma*, I, Prosveta, Beograd, 1951, str. 400.

⁷⁴ Marinović, Vukotić, Đakić, n.d., str. 224.

Gvardije su se razlikovali po posebnim kapama, blistavom oružju i odjevnim predmetima, primali su veću platu, nalazili su se neposredno uz crnogorskog gospodara i reagovali su uglavnom u najdelikatnijim slučajevima, privodeći pravdi najteže krivce. Osim lične zaštite i policijskih ovlašćenja, Petar II je od početka perjanike koristio u protokolarne svrhe, prilikom dolaska uglednih zvanica na Cetinje, angažovani su perjanici za njihovu zaštitu i pratnju ličnosti ali i u ceremonijalne svrhe da se pokaže njihova ljepota i ugled pred predstavnicima drugih država. Po nalogu Petra II perjanici su bili angažovani prilikom dočeka Jakova Ozerecovskog (1801-1864) ruskog pukovnika koga je car Nikolaj poslao 1837. godine u Crnu Goru da ispita političko i ekonomsko stanje u zemlji i da pomogne prilikom zavođenja nekih neophodnih državnih reformi. Prilikom određivanja lica za doček, Petar II iz Varšave u pismu perjaniku Radovanu Mrčarici Piperu, datiranom od 18. jula 1837. godine, između ostalog piše: „Radovane, kako primiš ovo pismo, pisaćeš Vidu u Bjelopavliće da nađe troje, četvoro momčadi, no koja su lijepa videt, koja će imati po dvije ledenice, nož i bijele šalove. Tolicinu piši neka i Todor Mušikin iz Piperah izabere isto tako oružane i ođevene, neka budu gotovi, kad im pišemo da nas sretu. A ti izaberi Crnogorskih pešestoro, kako na primjer Đura Prelova, Miška Nikova s Lipe, no neka budu lijepo ođeveni, jerbo ide sa mnom jedan čovjek stidan, rad sam da ih vidi. I neka sve ovo bude kako ti pišem i nemoj da ko za ovo zna. I gledajte obijelite kuće, neka je sve lijepo i čisto kako smo vi i pisali iz Petroborge, i pozdravljam moje roditelje i srodnike, i strika Sava, arhimandrita Stefana, popa Nikolu i Filipa i Mihaila i neka budu veseli. Ja sam zdravo i nijesam staja zalud ovoliko vremena. Vladika Petrović“. U pismu se vidi da Petar II pozdravlja i neke od svojih perjanika. Nekoliko perjanika u cilju bezbjednosti dodijeljeno je i prilikom boravka Jegora Kovaljevskog, ruskog

rudarskog inženjera i diplomate u Crnoj Gori u maju 1838. godine. Perjanici su bili u pratnji i tokom posjete Cetinju, saskonskog kralja Fridriha Avgusta 1838. godine. Petar II uputio je šest perjanika, 200 Crnogoraca i tri odjevena konja da dočekaju Đorđa Stratimirovića prilikom njegovog dolaska na Cetinje. Ova pratnja sreća ga je usred cetinjskog polja „s pucanjem iz pušaka i kod manastira iz topova“.

U svom djelovanju perjanici Petra II odlikovali su se brzinom, efikasnošću neumojljivošću i strogošću zbog čega su izazivali strah ali i divljenje u narodu. Uživali su veliko povjerenje vladara, koji im je povjeravao najosjetljivije poslove od najvećeg stepena tajnosti. Stizali su na mjesta gdje je god bilo potrebno suzbiti nemire, kazniti krivce, izvršiti naredbe Petra II i slomiti otpor. U svom radu predstavljali su „gvozdenu pesnicu“ vladara, učestvovali su u gušenju plemenske samovolje poput one u Ljubotinju 1837. godine i u Kućima 1840. godine. Perjanička služba bila je svojevrsna akademija iz koje su izlazili mnogi crnogorski glavari, vojvode, serdari, plemenski kapetani, komandanti ali i veliki crnogorski junaci. Najviši glavari iz redova perjanika izlazili su uglavnom oni iz bratstva i porodica koje su tek dolazile na istorijsku scenu. Služba u perjanicima predstavljala je izuzetnu čast i privilegiju. Blizina vladaru i učestvovanje u tajnim posovima oduvijek su privlačili i predstavljali autoritet, pa čak i danas potomci sa ponosom ističu da im je neko od predaka bio perjanik na crnogorskom dvoru. Zbog toga što predstavnici pojedinih bratstava ili plemena nijesu bili primljeni u Gvardiju ili perjanike dolazilo je čak i do nemira i pobuna, poput one u Čekličima 1847. godine kada neki mladići iz tog plemena nijesu primljeni na službu u ova dva organa. Crnogorci inatni i buntovni po karakteru, željni titula i ordena lako su oružje okretali jedni protiv drugih tragajući za pravdom preko nišana svojih pušaka. Tako je i jedan od poznatih perjanika Markiša Plamenac zbog

toga što nije iz perjaničke službe postavljen za plemenskog kapetana kako je bila uspostavljena praksa, obratio se osmanskim vlastima u Skadru i 1847. godine sa vojskom krenuo na Crnu Goru. Crnogorci su uspjeli da savladaju ovaj pohod, a Plamenac je ucijenjen i nešto kasnije likvidiran.

O Njegoševim perjanicama su brojni savremenici ostavili svjedočanstvo. Sekretar Petra II Milorad Medaković u jednom dokumentu navodi: „Perjanici kojih ima 30 i nad njima kapetan služe za tjelohranitelje gospodaru i ispunjavaju kako god i gvardija zapovijedi i zaključenja Senata, odobito važnije zapovijedi nalažu se perjanicama.“ Govoreći o životu u Biljardi i prijemu gostiju, Medaković navodi i sljedeće: „Svi sjede i svi su pod kapicama, samo što perjanici stoje i gologlavi su, a perjanici su sve birani momci i od prvijeh crnogorskih kuća.“ Drugi jedan putopisac navodi: „Vladičina garda sastoji se od 30 Crnogoraca koji se odlikuju lijepim rastom i stasom, istaknutom hrabrošću i rodoljubim osjećanjem (oni se zovu perjanici – nose kićanke), oni stalno stražare u manastiru i pred vladičinim odajama. Svaki stražar ima godišnju platu od 240 cvancika.“ Guverner Lilienberg u izvještaju knezu Meternihu od 6. februara 1839. godine navodi: „da je došao vladika u Dobroti sa 30 naoružanih ljudi radi nekog poravnjanja i da se on ponašao na austrijskom zemljištu, kao u jednoj zemlji koju je on osvojio.“ O tome kakav je efekat imala vladavina Petra II sa centralnim organima vlasti, koliko je Crna Gora postala sigurnija i uređenija, Orešković navodi da mu je prilikom putovanja kroz Crnu Goru juna 1840. godine jedan perjanik rekao: „Prije godinu dana ne bi ovuda prošao da si imao 100 glava mjesto jedne“.

Perjanici su bili smješteni u početku u manastirskim odajama („Stari dvor“) na Cetinju u kojima je stolovao Petar II, a od 1838. godine njihovo sjedište je bilo u Biljardi. Osiguravali su ulaze u Biljardu, boravili su na donjem spratu ovog, za te prilike, velelepnog izdanja. Svako koji je htio da pristupi crnogorskom

gospodaru morao je proći perjanike, preko kojih se odvijala procedura ulaska kod vladara. Oni su mu i danju i noću bili na usluzi i „pri ruci“ kao članovi dvorske i lične svite i pratnje. U novoizgrađenoj Biljardi, Petar II nije imao puno osoblja, osim sekretara i nekoliko senatora, jedino društvo su mu predstavljali perjanici. Uobičavao je da ih pozove na sjednik, da sa njima razgovara i šali se. Na tim okupljanjima pjevalo se uz gusle, razgovaralo o junaštvu, ratovima, prošlosti i drugim crnogorskim vrijednostima. Petar II je nerijetko sa perjanicima učestvovao u viteškim igrama, a naročito u metanju iz pušaka, rvanju, kao i jahanju.⁷⁵ O tome postoje sačuvane brojne anegdote poput rvanja sa perjanikom Blažom Radovićem iz Martinića.

Njemački naučnik i putopisac Kol ostavio je zanimljivo svjedočanstvo o Biljardi i perjanicima: „Kao vladar naroda, vladika je naravno u svojoj sobi za audijenciju zauzimao naročito mjesto na divanu pred kojim je za njega bio prostrt ćilim, a prema njemu na jednoj dugačkoj klupi sjedjeli su senatori i perjanici, stari i mladi ljudi, jedan pored drugoga, zbijeni, dijelom gotovo u krilu jedan drugom. A nekoliko drugih stajalo je kraj prozora i vrata, svi su naprije bili vrlo tihi i ozbiljno su se držali dok je trajala dobrodošlica i predstavljanje gostiju, što je sve na prvom mjestu bilo samo u čast vladike.... Mlad je i lijep, čezne za porodicom i domaćim životom oca porodice, a nema oko sebe nikoga drugoga osim divljih perjanika.“⁷⁶ O igranju bilijara Petra II sa perjanicima engleski naučnik i putnik Džon Vilkinskon koji je u septembru 1844. godine boravio na Cetinju zapisao je: „Vladika je volio da igra bilijara, ili bi rado posmatrao kad se igra. Neki od njegovih prjanika ili njegovih ađutanata, obradovao bi ga često svojom umješnošću.“ Vuk Popović u pismu Vuku Karadžiću od 24. januara 1844. godine pominje perjanike: „Čuli ste kako je

⁷⁵ Baćović, Čedo, n.d., str. 37.

⁷⁶ Isto, str. 72–73.

vladika Crnogorski na Grahovo ovoga ljeta u novoj svojoj tvrđinji su 60 perjanika stojeći i Turke na polju su šest hiljada Crnogoraca čekajući i protiv malog jednog odvojka turskog u krše bijući se, viteško srce pokazao.“⁷⁷ Matija Ban, izaslanik srpske vlade koji je bio na prijemu kod Petra II piše: „Pođosmo svi skupa jednim hodnikom, kome na dnu viđahu se vrata i pred njima šest perjanika lijepo odjevenih. Jedan od njih otvori vrata. Kada na njih stupim vidim dosta prostranu dvoranu sa biljarom u sredini i zidovima svud naokolo načičkanim svakojakim biranim oružjem. Oko biljara stojahu na nogama senatori i mnoge crnogorske starješine u svome bogatome odijelu...“. O perjanicima je pisao i Čeh Viljem Dušan Lambl koji je Petra II vidio sa pratnjom u aprilu 1850. godine: „Njegovi službenici (perjanici) bili su stasiti mladići, okovani i sprijeda i straga srebrom i tako spretni na biljaru u kavanama da su nadigravali svakoga kotorskog kicoša, uostalom sasvim na nimalo gordo podsmjehivanje austrijskih oficirčića. Uostalom vladika je sa svojom družinom bio od većeg dijela kotorskog stanovništva primljen priznanije nego ma gdje drugo; njihova bogata odjeća i oružje ostavljali su na češke lovce kotorske posade zanimljiv utisak.“

Po povratku iz Rusije Petar II je u septembru 1837. godine započeo reformu Senata, Gvardije i Perjanika. Broj perjanika je povećan na 30 odnosno 40, a Petar II je izdao naredbu o određenom uniformisanju perjanika, odnosno o posebnom znaku za perjanike koji se nosio na crnogorskoj kapi. U toj naredbi se kaže da svi perjanici moraju na kapama nositi znak, tj. grb, „kojijem će se oni od svijе ostaliје činovnika razlikovati“. Prema nekim istorijskim izvorima, u vrijeme Petra II Petrovića-Njegoša, perjanici su na kapama nosili oznake odnosno početna slova nahije kojoj su pripadali npr. N(ahija) i K(atun-ska). Služba na prijestonom Cetinju, prisustvo političkom i međunarodnom životu ali i prilično visoka primanja, uticala su

⁷⁷ Isto, str. 90.

na to da perjanici umnogome odskaču od ostalih Crnogoraca i sjajem oružja i raskošnošću uniforme. Perjanici su u svom naoružanju imali po dvije obično srebrne ili posebno ukrašene kubure koje su držali za pojasom, zatim jedan handžar takođe sa ukrasima i obavezno srebrom okovanu pušku – džeferdar, arnautku ili tančicu.

Iz vremena Petra II sačuvano je jedno uvjerenje o perjaničkoj službi perjaniku Šutanu Šoću iz 1833. godine, koje glasi:

„Svidjeteljstvo

Dano ovo Šutanu Belanovu Šoću rodom iz Ljubotinja u tomu što on budući je ostavljen Crnogorcima u Zetu on javlja kmeni s svojem sinom umriet samnom u edno i ja videći njegovu vjernost i junaštvo uzeo sam ga pri sebi za perjanika – koji se nahodio okolo dvie godine i služio me vjerno i đegod sam ga poslao vazda e ispunia moju zapovied usrdno i blagorazumno i sutveždenijem moga pečata. Dano u Crnu Goru na Cetinje 12. oktobra 1833. godine.

Prezident i kavalier

Ivan Vukotić“

Sačuvano je svjedočanstvo⁷⁸ koje je izdato perjaniku Nikoli Nikoliću:

SVIDJETELJSTVO

Predjavitelj ovoga, Nikolaj Ivanov Nikolić, crnogorski Dvorjanin, služio je kod nižeoznačenog 11 godina u kazestvu perjanka, i za sve to vrijeme točno i prilježno izvršavao je svoju službu i čestno vladao se; no počem on sad svojevoljno ostavlja svoju službu i odavde polazi u Rusiju, da tamo traži pristojnu službu, zato mu se daje ovo Svidjeteljstvo, kojim ga u isto vrijeme preporučujemo pokrovitestvu i blagosklonosti one

⁷⁸ Isto, str. 113.

visoke Titula svojih pristojne Vlasti, kad bi on molio stupiti u službu.

Vladika Crnogorski

Cetinje 1 mart 1850. g.

U perjanike su nerijetko primana i lica koja su se junaštvom i nekim podvigom istakla u ratu ili borbi. Jedan od kapetana Gvardije je bio i Lazo Proroković sa Njeguša, ujak Petra II. Među poznatim Njegoševim perjanicima bili su Radovan Mrčarica – Radovan Piper i Đuko Stanojev Sredanović. Njih dvojica su pratili svog gospodara tokom njegovih posjeta Austriji, Italiji i Rusiji o čemu su sačuvane interesantne anegdote. Mrčarica i Sredanović su bili ljudi od najvećeg vladarevog povjerenja, koji su mu obavljali poslove od najveće tajnosti. Poznati su i Škrnjo Kusovac sa Začira, Rade Lazarev Popivoda iz Bjelica, Ramo Petrov Jovović iz Markovine, Mitar Markov Nikčević iz Pješivaca, Milić Grujičin Đukanović, Rade Đokov Kovačević sa Grahova, Jovan Martinović iz Bajica, Vuk Perović iz Cuca, Nikola Nikolić sa Čeva. Među vladičnim perjanicima bilo je uvijek po dva predstavnika albanskih plemena, jedan od njih je bio Pren Vulja. Kako je trebalo zemlju urediti i organizovati centralnu i bilo kakvu drugu vlast, svaki ovaj pokušaj nailazio je na organizovani otpor plemena, kojeg su perjanici sa Gvardijom sasijecali surovo i u korijenu, zbog čega su pripadnici posebnog policijskog odreda bili poznati po svojoj okrutnosti u etabliranju Crne Gore kao uređene države. Simo Šobajić u svojim zapisima kaže: „Smrt mnogog viđenog plemenika nije svečena samo stoga što se znalo da su ubice sami plemenici, koji osim svojih najbližih srodnika imaju uza se još i strašnu gospodarsku vlast – perjanike.“ Na drugom pak mjestu Šobajić navodi: „Strahovita funkcija perjanika bila je poznata u svim plemenima. Čim bi se čulo: ‘Došli su perjanici’ svako bi se plašio kao pred grom i ljudi bi se pogledom pitali: ko je na redu?

Kada bi se odmah zatim kao munja pronio glas: poginuo je taj i taj plemenik – ljudi bi mirno nastavili svoj rad i ne pomišljajući da glasno žale ili protestuju“. Perjanici su učestvovali u gušenju pobuna i kažnjavanju njihovih vođa, tako su po odluci Senata i Petra II strijeljali Todora Muškina Božovića iz Pipera sa dva brata, zatim Vukića Popova Petrovića (1840) i Džudža Radonjina iz Kuća, kneza Andriju Kaluđerovića sa Ljubotinja sa rođakom, a učestvovali su i u akciji gušenja pobune u Crmnici koju je predvodio Markiša Plamenac itd. Svoje perjanike Petar II upućivao je i u misije na teritoriji drugih država, tako je 19. oktobra 1843. godine izdao crnogorski pasoš perjaniku Ivu Radonjiću da ide „Kotora suhijem putem do Zadra.... za djelo... kojima se i dopušta poći na mjesec...“.

U Crnoj Gori Petra II krađe su bile veoma rijetke, to se smatralo nemoralnim činom, o čemu piše Vuk Karadžić: „U Crnoj Gori nema nikako. To bi bilo veoma teško i izvesti, jedno, što je svako gotovo stalno pod oružjem, i drugo, što su česte kuće, pa i na najmanji znak dotrče ljudi.“ Pišući o otimanju i pljački na putu Karadžić piše: „događa se ovde-onde, ali i to rijetko, jedno zbog toga što je to moguće izvesti samo iznenadnijem prepadom, jer bi se svaki prije branio na život i smrt, nego što bi došao kući zez odijela i oružja što se to smatralo kao velika sramota i drugo što takav postupak više nego išta drugo izaziva krvnu osvetu među plemenima“. U takvim društveno-političkim okolnostima u kojima su etika i viteštvo bile glavne životne norme, krađe, otimanja i razbojništva bila su prava rijetkost, tako da perjanici po ovim pitanjima nijesu imali mnogo posla. Perjanici su najviše posla imali u savladavanju plemenske samovolje, gušenju pobuna, kažnjavanju državnih i vladinih protivnika, proosmanskim aktivnostima, suzbijanju osveta, kažnjavanju za ubistva u osvetama itd. Zbog blizine vladaru uživali su ogroman ugled ali i strahopoštovanje, perjanici su obavljali važne i odgovorne

zadatke i sprovodili su misije od državnog značaja, a bilo je i slučajeva da su se potpisivali na važnim zvaničnim dokumentima, kao npr. na Kotorskoj konvenciji potpisanoj između Crne Gore i Austrije 11. aprila 1848. godine za likvidaciju pograničnih nereda kada su između ostalih dokument potpisali Marko Špadijer i Grujica Bogdanov.⁷⁹

Petar II je svoje posljednje bolesničke dane proveo takođe okružen svojim najodanijim perjanicima koji su brinuli o svom gospodaru, nastojeći da mu olakšaju zdravlje koje više nije moglo da se popravi. Po Radovanu Piperu 1. aprila 1850. godine uputio je pismo dr Goldžiju, kotorskom hirurgu, da mu nađe u Kotoru jedan podesan stan kako bi liječio plućnu bolest. Đuko Sredanović i perjanik Vukale boravili su sa Petrom II 1851. godine tokom njegovih pokušaja da se izliječi u Italiji. Pratili su ga prilikom njegovih posjeta Napulju, Vezuvu, Rimu, Koloseumu, Vatikanu, Livornu itd. Tokom boravka u Italiji Ljubomir Nenadović je opisao perjanika Vukala: „Silazeći niz stepenice čujem da nešto iz daleka ozdo zveckće. Začudim se kad malo zatim vidim jednog Crnogorca. Mlad, visok i lep čovek. Odeven je bio čisto i lepo; na njemu su bile crnogorske haljine od bele svite (čohe), crnogorska kapa na glavi, za pojasom srebrno oružje, a na prsima vrlo lepe toke. On je sve po tri stepena u brdo skakao, a toke su mu zveckale na grudima.... Zatim odskaka uz basamake. Ja sam ga pratio očima. Pred vratima ostavi oružje i ode u kapelu....To je bio Vukalo, perjanik vladike Petra Njegoša“.

Interesantno je da je u Ugovoru o pograničnim odnosima između Crne Gore i Hercegovačkog pašaluka od 9. novembra 1843. godine u tački 1 bilo predviđeno da se na granici između Crne Gore i Hercegovine „sa jedne i druge strane metnu panduri, da čuvaju od rđavije ljudi, koji bi preskakali ...i po noći i tamo i amo, i kad uhvate lupeža i zločinca, da ga imaju predati

⁷⁹ Isto, str. 102–103.

onoj Vlasti od koje on zavisi, da ga ona kastiga“. U tački 3 ovog Ugovora bilo je predviđeno da panduri koji čuvaju granicu, pregledaju pasaporte i da one koji nemaju nikakava dokumenta predaju nadležnoj vlasti. Ukoliko navedeno lice ne bi postupio po naređenju već se dalo u bijeg ili pružilo otpor panduri su imali ovlašćenja da ga ubiju „za koega neće se više ništa pitati ni istraživati“. ⁸⁰

Početak uniformizacije prve crnogorske policije

Od Petra II centralni organi postaju profesionalni, finansiraju se iz budžeta i shodno Crnoj Gori kao ratničkom društvu, vojna komponenta je veoma dominantna. Njihov nepriskosnoveni autoritet je vladar. Sve do 1837. godine pripadnici gvardije ili perjanika nijesu imali posebnu uniformu niti su se bitno razlikovali od običnog crnogorskog ratnika. Perjanici su od ostalih odvajali posebnim perjanicama na kapama. Druga jedina razlika, ako je i bilo, ogledala se u raskošnijem i ubojitijem oružju uglavnom srebrom okovanim ili ukrasnim detaljima, a bilo je katkad i razlika u bogatijoj odjeći. Kad je Petar II došao iz Rusije pristupio je reformi Senata, Gvardije i Perjanika. Petar II je nastojao da na prepoznatljiv i formalan način pokaže razliku pripadnika centralnih organa od drugih crnogorskih državljana. Ova potreba da se predstavnici državnog autoriteta vizuelno razlikuju bila je odavno prisutna. U cilju neke uniformizacije perjanika Petar II je naredio perjaničkom kapetanu Nikoli Kaluđeroviću da podijeli perjaničke kape koje su posebno izrađene za njihove potrebe i da su u obavezi da ih nose kao znak kojim će se oni razlikovati od svih ostalih činovnika. Dakle, perjanici su od 1837. godine nosili jednoobrazne perjaničke kape koje je Petar II donio iz Rusije i to je bio osnovni simbol po

⁸⁰ Vuksan, Dušan, *Ugovor vladike Rada i Ali paše o Grahovu*, str. 172–173.

kojem su se razlikovali. Prema nekim podacima perjanici su na kapama nosili i početno slovo nahije iz koje su dolazili. Zahvaljujući ličnim primanjima perjanici kao i ostali pripadnici centralnih organa, počinju sve više da se razlikuju od ostalih Crnogoraca, a da njihova odjeća i oružje dobijaju neku formu uniformizacije. Ovo naročito dolazi do izražaja od 1837. godine, tako da su se perjanici tokom prve decenije izdiferencirali i po garderobi i po oružju u odnosu na ostale. U odnosu na perjanike drugačiju garderobu nosio je perjanički kapetan, na glavi je imao duboku crnogorsku kapu sa crvenim tepelukom, a nosio je raskošnu crnogorsku nošnju sa zlatom izvezenim crvenim džamađanom, plavim gaćama i cipelama sa dubokim bijelim čarapama. Preko džamađana imao je bogatu jaknu crvene boje, izvezenu zlatnim vrpčama i obrubom od lisičije kože. Ovakav način odijevanja postaće karakterističan kasnije za istaknute predstavnike Senata o čemu svjedoče portreti pojedinih senatora. Od reforme državnih organa možemo govoriti o djelimičnoj uniformizaciji pripadnika perjaničke službe. Brojni putopisci od 1838. godine uočavaju raskošnije i drugačije odijevanje članova Senata, a 1841. godine njemački putopisac Ebel zapisao je: „ugledniji iz gvardije, perjanika, senatora, kapetana i drugih imaju preko košulje, koja je dosežala do nogu, zlatom izvezen prsluk.“⁸¹ Komentarišući perjaničku kapu Ebel kaže da su bili prepoznatljivi: „po kapi, nekoj vrsti turbana, koja je bila omotana šalom“. Ovaj putopisac je uočio i perjaničkog kapetana za kojeg navodi da je: „izgledao najotmenije. Preko crvenog i zlatom opšivenog prsluka prebacio je isto tako jednu crvenu i zlatnom vrpcom obrubljenu jaknu koja je bila opšivena na ovratniku, kao i na spoljnim rubovima i prednjem dijelu rukava, lisičijim krznom. To je bilo sasvim onako kako to u nas uobičajuju husari da zabace preko ramena njihove dolamice. Nosio je crnogorsku crvenu kapu koja je naokolo imala obod od crne svile, a imao je

⁸¹ V. Ebel, *Dvanaest dana u Crnoj Gori*, CID, str. 186.

kratke plave dimije, koje su se pričvršćivale na koljenima, a takođe i čarape. To je bilo kao i u većine samo je mjesto opanaka imao cipele. Pušio je dugačku lulu.“⁸² Svi putopisci su složni da postoji razlika između predstavnika organa vlasti i drugih Crnogoraca. Oni uglavnom opisuju crnogorsku nošnju različite raskoši i kvaliteta koja će kasnije postati prepoznatljiva kod Crnogoraca sa razlikom da su tada predstavnici najviših vlasti među koje se ubrajao i perjanički kapetan nosili neku vrstu jakne, raskošni kratki kožuh crvene boje vezen po obodu zlatom i pokriven obrubom bogatim životnjskom kožom uglavnom lisičijeg porijekla. Ovo je karakteritika uglavnom bila u istočnim zemljama, a u Crnoj Gori označavala je predstavnika koji zauzima najviše položaje u zemlji. Tako češki pisac Dušan Lamb 1843. godine navodi „Glavari svih okruga, zatim serdari, vojvode i kapetani u Njegoševoj pratnji ogrnuti su s lijepim crvenim kožusima, koji samo do ispod pojasa dosežu“. Kad je u pitanju kapa, putopisci iznose neke oprečne stavove, neke ličnosti opisuju sa klasičnim crnogorskim kapama koje danas poznajemo, sa razlikom da je neko imao kapu sa crnim ili crvenim obodom „crvene kapice“⁸³, „male crne kape“ ili „male crvene kape omotane maramom ili platnom“⁸⁴, druge opisuju da nose neku vrstu krznenih kapa, a treće, veoma rijetke, opisuju da nose neku vrstu omotanog fesa nalik turbanu, među kojima ubraja i Petra II. Najvjerovatnije se radi o tome da su predstavnici državnih vlasti nastojali da se razlikuju od ostalih, noseći neki simbol ili detalj drugačiji od civila, pa su nosili raskošne crvene kratke jakne, a neko je nosio crvenu ili crnu crnogorsku kapu, dok su predstavnici Senata i kapetan perjanički, kako kad, nosili ili crnogorske kape ponekad sa nekim detaljem ili su nosili

⁸² Isto.

⁸³ Bjazoletto, Bartolomeo, *Putovanje saksonskog kralja Fridriha Augusta u Crnu Goru*, CID, Podgorica.

⁸⁴ Đurković-Jakšić, *Englezi o Njegošu i Crnoj Gori*, Titograd, 1963, str. 32.

izrazito duboke krznene kape sa perjanicom iznad njih, a kasnije sa zlatnim grbom na čeonom dijelu. Dok su, pak, omotane fesove nalik turbanima nosili pojedini predstavnici Njegoševe pratnje iz graničnih krajeva Crne Gore. Čarlm Lem je 1843. godine primijetio da Petar II nosi „veliku krznenu kapu“, a ostali Crnogorci okrugle kape izrađene „od crvene ili crne materije“.⁸⁵ Bartolomeo Bjazoleto za perjanike koji su bili poslani na granicu sa Austrijom da dočekaju saksonskog kralja Fridriha Augusta navodi: „...mršavi, robusni, jake muskulature, okretni i laki na nogama, živahnih očiju i ponosni, potamnjeni od sunca. Svi su imali brkove. Glave su im bile prekrivene crvenim kapicama, a gornja odjeća im je od sirove bijele vune i stegnuta na sredini kaišem, u kome drže dva pištolja i handžar. Čakšire su im od iste takve vune i dosezale su do članaka, a na nogama su imali opanke. Glava im je obrijana, samo.... sa čuperkom na potiljku, a preko ramena su imali struku i pušku.“⁸⁶ Englez Henri Lejard je ostavio zapis iz 1839. godine da su im prilikom ulaska u Biljardu put „načinjen kroz gomilu crnogorskih ratnika, neposrednih Vladičinih pratilaca, koji su, kao i obično naoružani do zuba i u svojim bogato izvezenim i životopisnim kostimima.“⁸⁷ Iako se ne može govoriti o klasičnoj uniformizaciji u pravom smislu te riječi, prvih decenija od osnivanja perjanika iskristalisali su se neki odjevni i statusni simboli koji su bili karakteristični samo za perjanike, a neki djelovi i za predstavnike drugih glavara. Može se zaključiti da se perjanici do 1837. godine kao i ostali glavari nijesu umnogome razlikovali od ostalih crnogorskih ratnika, nosili su uglavnom bijelu suknenu crnogorsku nošnju povezanu pojasom, na glavama su imali crvene ili crne crnogorske kapice. Od 1837. godine svi perjanici su nosili duboke crvene kape nalik

⁸⁵ Jović, Tatjana, Jovičević, Milan, *Crnogorska vojska – organizacija i uniforme*, Narodni muzej Crne Gore, Cetinje, 2006, str. 12.

⁸⁶ Bjazoleto, Bartolomeo, n.d., str.

⁸⁷ Đurković.Jakšić, n.d, str. 35.

fesovima sa plavetnom ili zlatnom kićankom – perjanicom. Ova kapa pretežno je bila omotana „ogromnom svilenom maramom“⁸⁸. Perjanici su nosili plavu kićanku odnosno perjanicu, dok su zlatnu uglavnom nosili ađutanti ili drugi najviši državni predstavnici. Ove kape predstavljale su simbol pripadnosti državnim organima i nošene su relativno kratko do početka vladavine knjaza Danila, o čemu svjedoči u svojim memoarima Rade Turov Plamenac, da je sa tim kapama bila pratnja knjaza Danila 1852. godine prilikom njegove posjete Crmnici. Petar II je ove kape nabavljao na različite strane, te nabavke kretale su se od 10 do 20 komada što govori o tome da ih je nosio samo manji broj ljudi. A crnogorski gospodar se trudio da ih nabavi od „najvećih i najboljeg kvaliteta“.⁸⁹ Pored ovoga, od 1837. godine perjanici počinju da nose raskošniju crnogorsku garderobu sa zlatom vezanim crvenim džamadanom, bijelom ili tamno zelenom dolamom, jaketom, plavim gaćama, i uglavnom crnim cipelama sa bijelim suknenim čarapama umjesto opanaka. Perjanici su nosili i struku preko ramena koja ih je štitila od hladnoće i vrućine, ali i koristila za odmor. Nezaobilazan dio njihove opreme bio je i svileni pojas, kesa sa barutom – fišeklja ali i čibuk iz kojeg su pušili, a koji je u Crnoj Gori bio karakterističan kao simbol vlasti toga doba. Perjanički kapetan razlikovao se po bogatijem odijevanju i oružju, ali i raskošno ukrašenom crvenom kratkom jaknom. U tom periodu najviši predstavnici državnih organa počinju da nose i duboke krznene kape koje će od vremena knjaza Danila preovladavati kod članova Senata, pretežno sa kićankom sa strane, a nosiće je i perjančki kapetani u prvim godinama njegove vladavine.

⁸⁸ Lambl, Viljam Dušan, Pismo bratu Jarmilu, *Glasnik Etnografskog muzeja na Cetinju*, IV, Cetinje, str. 183.

⁸⁹ Jović, Tatjana, Jovićević, Milan, n.d., str. 16.

Naoružanje perjanika

Perjanici Petra II morali su biti „propisno naoružani, obučeni i opremljeni“, a pored navedene odjeće imali su i srebrne toke koje su nosili preko džamadana i dolame, a služile su za zaštitu u borbi. Prema svjedočanstvima brojih savremenika perjanici su bili „naoružani do zuba“, oni su u svom ličnom arsenalu imali dvije kubure, jedan handžar ili jatagan za pojasom i dugačku samokresivu sprednjepuneću pušku – džeferdar ili arnautku. Perjanici su koristili dva tipa pretežno ukrašenih i sa šarom pušaka – crnogorski džeferdare i arnautke koje su dobile kolokvijalni naziv po porijeklu majstora koji su ih izrađivali. Džeferdari su dobili ime po šarenom ukrasu („džefer“ na turskom jeziku znači „šara“), a za crnogorske potrebe izrađivani u Boki Kotorskoj i Foči, bili su znatno kraći, njihova dužina je iznosila od 88 do 115 cm. Njihov rukohvat (kundak) je bio fancuskog tipa, trouglast, od drveta sa intarziranim sedefom u obliku badema, rozeta i raznih geografskih oblika.⁹⁰ Arnautke su bile iz oružnih radionica Skadra, Kotora, Prizrena i Breške (zato su se nekad i nazivale po mjestu proizvodnje – breške). Radilo se o puški kremenjači, dužine oko 140 cm sa karakterističnim dugačkim i zakrivljenim rukohvatom (kundakom) u obliku slova T. Cijev puške arnautke bila je glatka, višebriдна, na ustima ojačana i blago proširena. Obarač je bio u obliku jezička, a taban je sistemom opruga spolja.⁹¹ Ipak kakva je bila perjanička oprema i naoružanje najbolje govori inventar stvari perjanika Nikole Pejovića koji je napravljen 1849. godine neposredno nakon njegove smrti:

⁹⁰ Isto, str. 17.

⁹¹ Isto.

Dvije male srebrom okovane puške,
Jedna velika srebrom okovana puška,
Jedan veliki srebrom okovani nož,
Jedne kese, fišeklje dvije sa pulijama (ruski naziv za fišeke),
Jedne toke srebrne,
Jedan džamadan srmali,
Jedna bijela dolama,
Jedan fes – veliki,
Jedan tarabolos svileni (pojas),
Jedan silav,
Jedan čibuk s takumom – ćilibarom,
Jedna struka nova,
Jedna piksla puna engleskog baruta,
Jedne pelengaće od šajka (crnogorske gaće),
Tri para čarapa,
Jedan par dokoljenica bijelih suknenih,
Jedna kesa duvanska,
Jedan par opanaka prosti
Tri košulje bez gaća
Dva peškira
Jedna torba putna pod zatvorom.

Spisak se završava primjedbom da: „Sem opanaka, nesumnjivo od sirove goveđe kože, sve je prvoklasno“.⁹²

Posljednje godine i vladavine i života Petra II nijesu ostavile značajniji trag u političkom i državnom životu Crne Gore. Preminuo je u oktobru 1851. godine, a za nasljednika je ostavio Danila Stankovoga, sina njegovog brata od strica Stanka Stijepova. Na poneka čuđenja o tome da nikada nijesu čuli za novog nasljednika, Petar II je odgovorio: „Ako ostane onakav kakav je, čuće ga cijela Evropa“.

⁹² Škerović, Nikola, Perjanici, *Istorijski zapisi*, VII, Titograd, 1961, str. 401.

Period vladavine knjaza Danila

Danilo Stankov došao je na vlast 1852. godine, uz niz poteškoća i obračuna sa protivnicima predvođenim Perom Tomovim Petrovićem, tadašnjim predsjednikom Senata. Smrt Petra II zatekla ga je u Beču, po povratku protivnici su bili već preuzeli inicijativu za preuzimanje vlasti, a Danilu je bila potrebna podrška da osigura testamentalnu volju svog prethodnika. Za njegovo proglašenje za knjaza, a Crne Gore za knjaževinu, prema pisanju Mila Ivaniševića, ključnu ulogu imao je budući perjanički kapetan Đuro Prelov Martinović sa svojim bratstvenicima. Kako je na Njegušima bila uticajnija druga struja, po povratku iz inostranstva knjaz Danilo je svratio u njegovu kuću da traži podršku Bajica jer se kao pretendent na crnogorski prijesto javlja i Pero Tomov koji je u Danilovom odsustvu već osigurao podršku svojih pristalica. U cilju podrške Danilu, Đuro Martinović je okupio 150 naoružanih Martinovića i 50-ak Donjokrajaca.

Proglašenjem Knjaževine Crne Gore nastupile su krupne promjene u državnom aparatu. Svjetovna vlast se nalazila u rukama neprikosnovenog autoriteta knjaza koji je bio pogavar zemlje i vrhovni zapovjednik vojske, dok je duhovna vlast ostala u rukama crnogorskog mitropolita. Knjaz Danilo je odlučio da zadrži postojeće zakone, Gvardija je prestala potpuno da postoji, dok je zadržao perjanike. Uloga perjanika je proširena, oni su preuzeli rukovođenje cjelokupnim policijskim poslovima u zemlji, njihov broj je povećan prvo na 62, a zatim na 70, a prema nekim autorima i na 80. Tako Valtazar Bogišić piše „Jer, dočim vladika, ne imadijaše više od 30 perjanika, on ih imadijaše oko 80 i izabra ih od najboljih kuća, premda su i vladičini bili iz boljih kuća.“⁹³ Odmah po dolasku na vlasti

⁹³ Vuković, Čedo, *Perjanici*, str. 134.

postavljen je novi perjanički kapetan Đuro Prelov Martinović, koji je već bio šef Gvardije i jedan od perjaničkih starješina. Ubrzo nakon proglašenja za knjaza, Danilo je početkom februara 1852. godine otišao za Rusiju, sa njim su u pratnji bili dvojica perjanika Butor Vukmanović i Đuro Jovov Đurišić. Po povratku iz Rusije u julu 1852. godine, knjaz je donio i ruska odlikovanja kojima su odlikovani i perjanički kapetan Đuro Martinović i dvojica perjanika iz pratnje. Kako bi pokazao podršku narodu knjaz Danilo je 20. septembra na Mali Gospođindan organizovao svečanost na Cetinjskom polju na kojoj je bilo prisutno više od 4.000 ljudi. Upravo na ovom velikom skupu zajedno sa ostalima i perjanici su položili svoju zakletvu, a njen tekst glasi:⁹⁴

„Zaklinjemo se našem Svijetlom knjazu Danilu Prvome Petroviću Njegošu Bogom živijem, presvijetlom majkom božjom i Svetijem Petrom da ćemo Njemu i otečestvu biti vjerni, pokorni i poslušni na svakom mjestu, na svaki čas, u dnevni i noći, u zlu i u dobru; da ćemo se vjerno držati Njegovog Zakona i na svaku zapovijed Njegovu srcem i dušom ustajati i izvršavati sve ono, što nam bude od Njega naređeno protiv kojega mu drago Crnogorca, koji ne bi Njegov zakon ispunjavao i koji bi narušavao bracku slogu, mir i poslušanje; i da za našega Svijetloga Knjaza i otečestvo u potrebi nećemo štedjeti ni samu krv našu proliti. Tako nam ovoga časnog krsta i svetog jevanđelja i tako nam svake sreće i napredka. Amin.“

U sukobu sa stalno aktivnom opozicijom knjaz Danilo se morao snažno oslanjati na pouzdane perjanike i svoje pristalice. Odmah je zabranio neke zastarjele običaje poput grebanja i sječenja kose za mrtvim, poslužbice i slavljenje jednog krsnog imena itd. Njegova namjera da čvrstom rukom modernizuje otadžbinu stvorila mu je brojne protivinke sa kojima se dosta surovo obračunavao. Prvu i najveću opoziciju okupljenu oko

⁹⁴ Vuksan, Dušan, Sitni prilozi, *Zapisi*, knj. XVII, Cetinje, 1937, str. 238.

Pera Tomova, serdara Mila Martinovića i Stevana Perovića eliminisao je njihovim bjekstom i presudom Senata decembra 1853. godine. I u tome su prema pisanju Popovića perjanici imali značajnu ulogu, pa navodi: „Ali Pero i njegova družina, poznajući Zeka i njegove kupljene perjanike kakvi su to despoti, ne šćeše čekat skupštinu nego u prošlu srijedu po noći micac brže-bolje preko Lovćena stranputicom s đecom i ženama i jedva u zoru dođe u Šišiće u Grbalj. Zalud su perjanici išli kojekude za njima u potoč, njesu im mogli u trag ući.“

Prema jednom dokumentu iz 1853. godine Senat je bio sastavljen od 14 senatora sa platom od 200 fiorina (predsjednik je imao 1500, a potpredsjednik 1200 fiorina), na platnom spisku nalazilo se 29 kapetana među kojima i perjanički kapetan sa platom od 140 fiorina, dok je ostalim kapetanima plata iznosila 60 fiorina. Na ovom spisku nalazi se i pop Nikola Klaufderović isto sa većom platom od 140 fiorina ali bez zvanja perjaničkog kapetana, očito se radilo o zadržavanju počasnog statusa iz ranijeg perioda. Na ovom spisku nalaze se 62 perjanika sa platom od 80 fiorina. Zanimljivo je da su perjanici svi iz različitih bratstava, plemena i nahija kako bi se zadovoljio plemenski rivalitet. Iz Katunske nahije bilo je 21 perjanik i to: Stevo Ivanov Špadijer, Niko Savov Martinović, Đuro Gavrilov Vicković, Špiro Filipov Radonjić, Milo Novakov Petrović, Mašut Ivanov Popović, Andrija Bogdanov Pejović, Joko Savov Vukotić, Novak Krstov Nikolić, Rade Čokov Đukanović, Ramo Petrov Vidnić, Miloš Petrov Radulović, Ilija Đukanov Zvicer, Nikola Ivanov Banićević, Joko Dragov Roganović, Vuko Popov Bulajić, Rade Kovačević, Musa Ivanov Nikčević, Neško Spasojev Kontić, Mihailo Avramov Backović i Bekica Jovanov Pavićević. Iz Crmničke nahije bilo je 8 perjanika i to: Ivo Filipov Vujačić, Mićo Iličković, Bogdan Maretić, Joko Markov Masonićić, Mališa Leković, Pero Bjelica, Pavić Perazić i Ivo Tomov Boka. Iz Riječke nahije bilo je 12 perjanika i to: Mato

Jokin Popović, Joko Kaluđerović, Stanko Golubov Vujović, Stevan Markišin Jovičević, Peko Andrijin Janković, Pero Krcunov Pejović, Mališa Mićunov Ražnatović, Filip Perov Vukmirović, Krceta Golubov Sjekloća, Marko Mrkov Vujović, Mihailo Lazov Rajković i Savo Markov Radunović. Iz Brda i Bjelopavića bio je 21 perjanik i to: Vido Novakov Bošković, Gavriilo Đokov Pajović, Toko Nikin Šaranović, Marko Goranov Jovović, Milovan Mijajlov Jovanović, Ilija Milutinov Radović, Drago Andrijin Milatović, Jole Piletić, Milutin Perovanov Šušović, Boro Bešin Borović, Boro Tomov Vučinić, Petar Lukin Vlahović, Radovan Begov Redžić, Gligorije Jovanov Pužurica, Živko Nastin Bojić, Savo Batrićev Pržikapa, Banjo Neškov Lazarović, Sava Milanov Vuksanović, Smajo Spasojev Uskok i Boro Božov Kuč.⁹⁵ Broj perjanika ostao je približno isti jer knjaz Danilo 1854. godine piše baronu Lazaru Mamuli da sa „šezdeset perjanika“ nije u stanju da obuzda narodni otpor izazvan osmanskim nasiljem.⁹⁶ Pojedini rijetki autori poput Vuka Popovića perjanike knjaza Danila nazivali su „đendarmi“ (žandarmi).⁹⁷ Tako u jednom pismu od 8. aprila 1852. godine opisujući prilike u Crnoj Gori, a govoreći o sredstvima prinude koja primjenjuje knjaz, Popović između ostalog navodi: „a poslije priteže ih s đendarmima“.⁹⁸

Knjaz je imao dva ađutanta, Danila Vukovića i Marka Bjeladinovića sa platom od 500 fiorina, sekretara Vuka Vrčevića i vicesekretara Lazara Vlahovića obojica sa platom od po 500 fiorina i narodnog sekretara sa platom od 250 fiorina.⁹⁹ Postojalo je i pet „kamerusa“ Niko Zec, Đuko

⁹⁵ Pavičević, Branko, Lični sastav organa vlasti na početku vladavine knjaza Danila, *Istorijski časopis*, knj. VIII, Cetinje, 1958.

⁹⁶ Jovičević, Mihalo, str. 15.

⁹⁷ Isto, str. 15–16.

⁹⁸ Vuković, Večo, n.d., str. 128.

⁹⁹ Pavičević, Branko, Lični sastav organa vlasti na početku vladavine

knjaza Danila.

Sredanović, Marko Dragov Martinović, Drago Jokov Petrović i Savo Lukin Jovičević sa platom od 460 fiorina.¹⁰⁰ Kamerusi su bili najbliži knjazu i obično su to bili njegovi najbliži krvni srodnici ili članovi familija koje su imale dugogodišnje prijateljske odnose sa dinastijom Petrović Njegoš. Iz ove funkcije dvije godine kasnije nastaje kabadahije.

Crnogorsko-osmanski rat 1852–1853. godine ga je omeo da sprovede reformu državne organizacije, a iskustva u ovom ratu ubrzala su proces novog uređenja vojske i državne uprave.

U organizaciji perjanika nije se ništa mijenjalo do marta 1854. godine, kada je knjaz Danilo uvidjeviši u crnogorsko-osmanskom ratu 1852–1853. godine da je nemoguće ratovati na stari način i postizati tako uspješne rezultate protiv bolje opremljene i modernije osmanske vojske, započeo vojnu reformu. U reformama započetim marta 1854. godine izvršio je popis vojnih obveznika, oružja i opreme. Naredba za popis izdata je kapetanima 18. marta 1854. godine u njoj se između ostalog kaže:¹⁰¹

„Želeći da se i mi Crnogorci sad il ikad pokažemo ...onako hrabri i junački i kao što su se naši stari dedovi i prađedovi vazda viteški pokazivali i nama dičnu slobodu doranili, kojom se mi danas pred svijetom ponosimo, zato oću sad da znam za one vojnike... mogu li se u njih pouzdati i naređujem vama kapetanima da svaki okupi svoje pleme i da se svaki vojnik samovoljno pokaže i da reče koji će hoditi i koji želi sa mnom vojevati... I opet vam po drugi put govorim, moj junački narode i ljubezna moja braćo, koji ne misli kod mene i sa mnom umrijeti, neka slobodno ostane kod kuće, jerbo ja dobro znam da je bolji jedan, koji od svoje volje krene i junački pregnu, nego li pedeset koji od moga straha kreću. Zato ja pozivam

¹⁰⁰ Isto.

¹⁰¹ Vuksan Dušan, Sitni prilozi, *Zapisi*, knj. III Cetinje, 1928, str. 237.

svakojega onoga hrabroga momka, koji junačko, a ne žensko srce nosi i koji ne žali za krst časni i za pravoslavnu vjeru i za dično otečestvo krv svoju proliti onđe, đe se slava i obraz dijele. Zar nijesmo, moja draga braćo, sinovi onijeh starijeh vitezova crnogorskih, koji su po tri vezira turska na jedan put na nos pobijali; koji su francuske vojske tukli i carske gradove na juriš otimali? Dakle, ako nijesmo izrodi i da se pokorimo slavi naših starih junaka, složimo se i u ime bože udarimo. I tako znadite i da ste zdravo.“

Prema ovom popisu Crna Gora imala je 9.700 vojnika prvog poziva. Vojsku je podijelio na desetine i stotine, a uveo je nad njima starješine – desečare i stotinaše. Naravno više vojne jedinice su već postojale, radilo se o odredima sastavljenim obično od jednog ili dva plemena, a njima su upravljali viši vojni starješine – vojvoda ili serdari. Knjaz Danilo uveo je posebne oznake – metalne srebrne i zlatne grbove na kapama, koje je morao da nosi svaki vojnik ili starješina na prednjem čeonom dijelu kape. Obični vojnici nosili su krstove, desečari i stotinaši imali su različite oznake na kapama. Naredne godine osnovao je Gardu koja je brojala 400 pripadnika, posebno biranih iz svake stotine narodne vojske, odabrana je desetina za Gardu. U ovim reformama perjanici su imali posebne oznake koje su nosili na kapama, a tada je uveden i kabadahija kao posebni čin u perjaničkoj službi. Kabadahija je bilo nekoliko, nalazili su se u neposrednoj knjaževog pratnji i blizini, smatrali su se za neku vrstu starješina nad perjanicama, bili su raskošnije obučeni od običnih perjanika. Kabadahije su imale posebne oznake na kapama, a njihov glavni zadatak je bila tjelesna zaštita vladara, kao i obavljanje ceremonijalnih ali i državničkih misija i zadataka po nalogu vladara. Oni su bili potčinjeni perjaničkom kape-tanu kao njegovi prvi oficiri. Kabadahije su na kapama imale posebnog dvoglavog orla zlatne boje sa vladarevim

inicijalima¹⁰². Njihova služba je bila specifična, bili su konstantno u vladarevoj neposrednoj blizini¹⁰³, starajući se o njegovoj bezbjednosti. Kada god je vladar napuštao Dvor ispred njega su išle kabadahije i pratile ga pri svakom koraku. Oni su bili ti koji su nadgledali prostorije i terene kojim se kretao njihov vladar. Često su ga pratili u sjenci nadzirući svaki njegov pokret. Kabadahije su birane iz nekoliko najboljih crnogorskih kuća, imale su veliki ugled i poštovanje u narodu, i bile prisutne tokom brojnih posjeta crnogorskom vladaru kao dio ceremonijalne svite.

Za vrijeme knjaza Danila dolazi do reorganizacije crnogorske vojske i uspostavljanja novih organa vlasti. Odmah na početku vladavine ukinuo je titulu kneza, a zamijenio je plemesnim kapetanom. Crna Gora bila je podijeljena na kapetanije na čelu sa plemenskim kapetanima koji su vršili administrativnu, upravnu i sudsku vlast ali i neku vrstu policijske djelatnosti. Plemenski kapetani rukovodili su kmetovima koje su stanovnici jednog sela birali za starješinu. Novoformirani vojni činovi stotinaši i desečari imali su određenu i upravnu i sudsku ulogu, jer su stotinaši pomagali u radu plemenskom kapetanu, a desečari su pomagali u radu kmetovima.

U sklopu reorganizacije i reformi 5. maja 1855. godine proglasio je Danilov zakonik od 95 članova koji je propisao određena krivična djela. Perjanici su postupali u skladu sa ovim Zakonom i naredbama knjaza Danila. Predstavljali su jedini državni organ zadužen za obavljanje policijskih poslova. U članu 20 ovog Zakonika perjanicima su normirana ovlašćenja: „Ako bi se od zemaljske vlasti ili glavar ili suci ili starješine ili perjanici poslali u koje pleme ili selo da krivca hvataju, a nađe se koji da krivca brani, to ovi ljudi od vlasti poslani imaju moć istoga branitelja koji krivca brani, uvatiti i sudu predati.“

¹⁰² Rade Turov Plamenac, *Memoari*, CID, Podgorica, 1997, str. 365.

¹⁰³ Gavro Vuković – vojvoda, *Memoari*, Obod, Cetinje, 1996.

Narednim članom bilo je propisano ovlašćenje da se mogao ubiti svako ko potegne oružje na predstavnika vlasti.

Perjanici su učestvovali u hvatanju mnogih počinilaca krivičnih djela kao i knjaževih protivnika. Naredbe knjaževe izvršavali su bez pogovora, iako je bilo nekoliko primjera kad su se djelimično oglušili o njegova naređenja. U njegovoj državi nije bilo milosti ni za koga ko je radio ili mislio protiv Crne Gore. Privodili su zločince pravdi, vršili njihovu egzekuciju ili ih kažnjavali na drugačiji način. Smrtne kazne perjanici su izvršavali na određenim mjestima, obično na skupovima naroda u pazarnim danima kako bi se poslala poruka ostalim potencijalnim počinocima. Tako je knjaz dao nalog Joku Kusovcu da u Carigradu likvidira Stevana Perovića Cucu. U perjanike se primalo po pouzdanosti i povjerenju, ali i po hitrini, glasu kuće iz koje dolazi ili po naročitim zaslugama za knjaza. Perjancii su metanjem iz pušaka pratili knjaza do granice i oglašavali da on putuje. Iz jednog zapisa iz oktobra 1852. godine navodi se: „perjanici i ostali od knjaževe pratnje konjanici neprestano su svijem putem iz glasa pjevali i puškama često pucali, kao i obično svagda rade kad gospodara prate, čime oglašavaju narodu da gospodar putuje.“ Kakav su perjanici imali uticaj na mir i sigurnost u zemlji, najbolje opisuje Vuk Vršević: „Tišina i mir najveći caruje, jer svakoga pazara odaju po pazaru pešest perjanikah da se ne bi ko svadio, a u sred pazara vidio sam gđe visi na izgled narodu, oružje onih ljudi koji bi se usudili na Pazar nož izvaditi ili pušku nategnuti jedan put drugoga, pa im ga odma perjanici otmu, slome i komade o rečenoj rogastoj palici objese, osim novčane globe što mu perjanici uzmu“. ¹⁰⁴ Stizali su perjanici po čitavoj Crnoj Gori ako je ko zalijenio tuđu stoku, ako nije izvršio knjaževu naredbu ili ako je bilo kakvo drugo nepočinstvo napravio susret sa perjanicima bio je neizbjježan. Žestoke kazne čekale su sve koji

¹⁰⁴ Vršević, Vuk, *Ogranci za istoriju Crne Gore*, str.

se zakona i naredbi nijesu pridržavali. Krvna osveta, četovanje među plemenima i međusobni sukobi gotovo su iskorijenjeni. Megdani su bili dozvoljeni jedno među dvojicom ljudi, bez đevera (sekundanata) ili drugih pomoćnika. Pored kazne mušketanja, globe, progonstva, uvedena je i kazna šibikanja (batine) koju su obavljala dvojica bijadžija koji su za to imali naknadu. Ovakav vid kažnjavanja je bio predviđen za kradljivce – po 25 batina. Ovo je predstavljalo veliku sramotu, pa se ova vrsta kažnjavanja nije dugo zdržala. U pojedinim slučajevima čak je i čitavim bratstvima ili pojedincima bilo naređeno da ne smiju nositi oružje kao znak junaštva i dostojanstva već da nose britve u znak poniženja itd. Pored represivnih mjera, perjanici su ponekad imali i sudska ovlašćenja, kao članovi nižih sudova. Perjanici su obavljali i druge poslove, starali su se o bezbjednosti stranih visokih zvaničnika koje su čekali i pratili od i do granice. Ali djelimično su obavljali i obavještajne poslove, tako su perjanici iz Vasojevića javljali o očekivanom napadu osmanske vojske 1854. godine.¹⁰⁵ Osiguravali su kupljenje obaveznog poreza, tako je krajem 1856. godine u Vasojeviće stigao vojvoda Ivo Rakov Radonjić sa perjaničkom pratnjom.¹⁰⁶ Za potrebe crnogorske države obavljali su povjerljive misije, kao knjaževi povjerljivi predstavnici bili su prisutni na mnogim mjestima. Tako su perjanici koordinirali aktivnosti u vezi ustanka u istočnoj Hercegovini krajem 1857. i početkom 1858. godine.¹⁰⁷ Knjaz ih je upućivao kad god je bilo potrebno brzo reagovati, povratiti mir ili isposlovati nešto drugo, njegovi perjanici bili su prisutni na najosjetljivijim mjestima. Perjanički odred je bio upućen u julu 1858. godine u Kolašin da povрати iseljeno stanovništvo, vrati im oduzetu imovinu i osigura mir, koji je bio narušen jednom akcijom

¹⁰⁵ Pavićević, Branko, *Danilo I Petrović. Njegoš*, str. 349.

¹⁰⁶ Jovićević, Milan, *Začeci policijske službe u Crnoj Gori*, str. 16.

¹⁰⁷ Isto.

crnogorskog odreda predvođenim od strane vojvode Novice Cerovića kada je bez knjaževog znanja izvršen napad na Kolašin koji je tada bio u osmanskim rukama.¹⁰⁸ Prilikom napada na Kolašin bilo je 400 žrtava i ova afera bila je dovela u pitanje odluke velikih sila nakon Grahovačke pobjede, međutim efikasnom reakcijom perjanika ova nezgodna situacija je uspješno prevaziđena.

Naročito su važne akcije perjanika zajedno sa vojskom u gušenju proosmanske pobune u Bjelopavlićima sredinom 1854. godine, zatim u Kućima u 1856. godine. Sa ostatkom opozicije predvođenim predsjednikom Senata Đorđem Petrovićem obračunao se 1857. godine kada je Crnu Goru napuštila grupa knjaževih protivnika. U februaru iste godine dvojica perjanika pratila su knjaza na putu u Parizu, koji su izazvali pažnju zbog raskošne ljepote i nošnje o čemu postoji sačuvana gravura iz francuske štampe. Naredne godine odnio je slavnu pobjedu na Grahovcu 13. maja. Nakon ove pobjede broj vojnika se uvećao na 13.400, a Crna Gora je imala oko 50 plemenskih kapetana, 150 barjaktara, 150 stotinaša i 1270 desečara. U novooslobođenim krajevima knjaz je postavljao perjanike koji bi se starali o sigurnosti u toj oblasti, održavali mir, javljali o aktivnostima neprijateljskih snaga i pomagali starješinama u vršenju upravnih i sudskih poslova. Tako je 1857. godine u Vasojevićima kada je formirana kapetanija postavljen kapetan i 18 perjanika. U Velici je takođe imenovao kapetana i četiri perjanika i to: Rada Mikića, Pavića, Jankova Golubovića, Raduna Vučetića i Radovana Radulovića. Knez Danilo je vodio računa i o pripadnicima muslimanske vjeroispovijesti, pa je kad je formirana kapetanija u Gornjoj Ržanici imenovan je kapetan Tair Šaban, barjaktar Feriz Kadrija i perjanik Avdul Pepo.¹⁰⁹ Brojna opozicija u emigraciji uz podršku pojedinih

¹⁰⁸ Pavićević, Branko, *Danilo I Petrović. Njegoš*, str. 368-371.

¹⁰⁹ Vuković, Čedo, n.d, str. 168.

velikih sila nije dala mira knjazu i njegovim planovima. Pored perjaničke službe, među perjanicima je bilo dosta ličnih junaka, koji su u ratovima i bojevima nerijetko napuštali svoje dužnosti i učestvovali u borbenim okršajima pokazujući veliko junaštvo i hrabrost. Jedan dio njih poginuo je u borbama, poput Rista Manojlovića na Grahovu, a iz reda perjanika kasnije je bilo dosta serdara, vojvoda, komandira.

Za vrijeme knjaza Danila došlo je do izvjesnih promjena u nošnji perjanika i one su se uglavnom odnosile na kape. Izašla je iz upotrebe prethodna perjanička kapa, po čijoj su perjanici dobili ime, koja je zamijenjena običnom kapom na kojoj je bio posebni perjanički grb na specifičnom štitu srebrne boje, identičan sa kapetanskim koji je bio zlatne boje. Grb kabadahije se razlikovao od perjaničkog grba i bio je pozlaćene boje, iako ima malo njegovih opisa od strane savremenika „pozlaćeni knjaževski grb“. Od vremena knjaza Danila visoki državni funkcioneri počinju da nose duboke krznene kape od samura, braon boje, sa crvenim tepelukom i nekom vrstom duže kićanke (perjanice) koja je padala sa strane kape nešto većom dužinom od njenog oboda. Takva vrsta kape razlikovala se u nijansama boje, dubini, materijalu ali i kićanki sa strane, jer je kod jednog tipa nošena na tankoj traki slika perjanika Toma Matova Martinovića dok se kod druge vrste nosio na širem dijelu (slika vojvode Đura Matanovića). Doduše radi se o slikama sa više godina razmaka. Na pojedinim dosta rijetkim kapama sa talbotipija Anastasa Jovanovića vidi se da i pojedini članovi knjaževe pratnje nose ovu kapu. Najvjerovatnije da je perjanički kapetan i kabadahija osim grba na kapi imalo i neke raskošnije detalje, koji su ga razlikovali od perjanika. Sačuvana je jedna takva kapa perjaničkog kapetana Đura Prelova Martinovića sa obodom od samura i postavom od jagnjeće kože. Od njegovih reformi perjanici i perjanički kapetani jasno su se razlikovali po grbovima na kapama. Ostali djelovi garderobe ostali su isti, i

dalje su bili raskošni u zlatno vezenoj crnogorskoj nošnji, koja je od Danilovog vremena bila znak visokog glavarskoj sloja, jer je drugim građanima bilo strogo zabranjeno kupovanje ovakve garderobe. Bilo je i pokušaja da se crnogorski vojnici opreme određenom zaštitom, tako je na Cetinje stigla ponuda hrvatskog limokovača da mu se povjeri „nabavljanje potrebitih kaciga za crnogorsko oružarstvo“ ali sve je ostalo na nivou ponude.¹¹⁰ Određene razlike uočavaju se i u „oružju časti“ jer je knjaz perjanike i glavare nagrađivao posebnim i netipičnim oružjem na kojem je gravirana posveta obično kome se daruje oružje, razlog i na kraju da je to od knjaza crnogorskog. Na fotografijama perjanika uočava se mnogo raskošnije naoružanje, sa raznim skupocjenim ukrasima i natpisima.

Uoči posjete Kotoru Knjaz je naredio svojim kabadahijama i perjanicima da ga ne smiju pratiti, kako bi pokazao austrijskim vlastima da nema puške koja može ubiti knjaza. Jedan od njegovih kabadahija pratio ga je potajno. Na njega je 1. avgusta 1860. godine izvršen atentat na Kotorskoj rivi, a ubicu je uspio da savlada i uhvati upravo onaj kabadahija koji ga je potajno pratio. Novi nasljednik knjaza, Nikola, znajući za ovu stričevu odluku, okupio ih, nije otpustio nijednog od njegovih kabadahija već ih je zadržao u svojoj službi.

Perjanički kapetani

Za vrijeme knjaza Danila perjanički kapetan je bio Đuro Martinović od 1851. do pogibije 1854. godine, a potom Jovan Mašanov Vukotić koji je nastavio da obavlja ovu dužnost sve do 1869. godine. Od 1869. do 1885. godine perjanički kapetan je bio Špiro Matanović, a od 1885. do 1889. godine postojala su dva perjanička kapetana Špiro Matanović i Pero Serdarev Petrović. Od 1889. do pogibije u junu 1890. godine perjanički

¹¹⁰ Jovičević, Milan, Jović, Tatjana, n.d, str. 26.

kapetan je bio Boško Nikov Martinović, da bi ga na ovom položaju zamijenio njegov sin Mitar Boškov Martinović kao mladi oficir sa italijanske vojne akademije. Na ovoj dužnosti ostao je najverovatnije do 1895. godine. Ovaj period do 1907. godine nema podatak o perjaničkom kapetanu. U tom periodu dolazi do čestih promjena, prvo je ukinuta perjanička služba, a stražu nad dvorom preuzeli su obični vojnici sa oficirima, da bi ubrzo bila formirana Dvorska garda (straža) što je zapravo bilo ponovo oživljavanje perjanika, koji u nekoj formi nijesu nikada prestali da postoje. Na čelu Dvorske straže nalazio se Đuza Filipov Đurašković, u činu komandira, a od 1912. godine za vrijeme balkanskih ratova na ovoj dužnosti je bio komandir Mašan Zekov Popović, da bi ga naslijedio komandir Vuko Bogdanov Vukotić koji će ovu dužnost obavljati tokom emigracije sve do 1919. godine, nakon čega je podnio ostavku. Tada je broj perjanika smanjen i doveden na minimum, a neformalno, njihov šef sve do prelaska kralja Nikole u Antib bio je Bogdan Vučinić u činu poručnika.

Crnogorska Garda

U okviru ovih reformi 1855. godine formirana je i Garda. Garda je bila sastavljena od sposobnih, obučanih i spremnih vojnika iz svakog bataljona. Naime, iz svake stotine birano je po 10 najspremnijih vojnika. Garda je u početku bila jačine 400 ljudi podijeljenih u četiri stotine kojima su komandovali stotinaši od Garde. Kasnije taj broj će se povećavati,¹¹¹ tako da će Garda u aprilu 1858. godine imati deset stotina ukupne jačine 1.000 ljudi. Za prvog komandanta Garde imenovan je senator Đuro Prelov Martinović koji je već komandovao sličnim vojnim jedinicama kao što su Gvardija i Perjanici. On je na ovoj

¹¹¹ Branko Babić, „Crnogorska vojska 1878–1912. godine“, *Pobjeda*, 17. septembar 1979, str. 14.

dužnosti ostao vrlo kratko zbog pogibije, a njegovo mjesto će zauzeti Đuro Kusovac, koji će se i proslaviti komandujući Gardom na Grahovcu 1858. godine. Naravno pored Garde postojali su i perjanici kojih je za vrijeme knjaza Danila bilo 70. Perjanicima je rukovodio perjanički kapetan sa par njemu potčinjenih kabadahija. Garda je takođe bila podijeljena na desetine i stotine kojima su upravljali gardijski desečari i stotinaši. Njeni pripadnici su imali posebne oznake na kapama sa karakterističnim zvijezdama, a Garda je imala i svoj gardijski barjak koji je nosio barjaktar Garde. Na čelu Garde nalazio se njen komandant najčešće sa titulom vojvode, koji je biran od ljudi od najvišeg vladarevog povjerenja. Garda je predstavljala elitnu jedinicu crnogorske vojske, biti član Garde bila je čast i privilegija. Kao samostalna jedinica Garda je učestvovala u crnogorsko-turskom ratu 1858. godine. Naročito se hrabrost i vještina njenih pripadnika pokazala u bici na Grahovcu, aprila 1858. godine kada je Garda desetkovana, a poginuo je i njen komandant Kusovac.¹¹² Nakon velikih gubitaka koje je podnijela za slobodu svoje domovine, Garda se u narednih par godina nije uspjela sasvim oporaviti.

Tokom vladavine knjaza Nikole, Garda je ponovo postala aktuelna, njen broj je znatno povećan, svaka brigada davala je po jedan bataljon vrsnih vojnika za Gardu. Knjaz Nikola je u okviru modernizacije vojske 1870. godine, za potrebe Garde kupio 2.000 pušaka ostraguša sistema Krnkov¹¹³. Tako da je Garda na početku vladavine knjaza Nikole imala 1.500 ljudi, da bi taj broj pred Veliki rat narastao na 2.000 ljudi. Po vojnoj uredbi od 1. januara 1871. godine¹¹⁴ crnogorska vojska je bila podijeljena na 23 bataljona redovne vojske i šest bataljona

¹¹² Tatjana Jović, Milan Jovičević, *Crnogorska vojska – organizacija i uniforme*, str. 2–20.

¹¹³ Rade Turov Plamenac, n. d., str. 197.

¹¹⁴ *Pedeset godina na prestolu Crne Gore 1860–1910*, str. 49, 209.

Garde. Garda je predstavljala zasebnu sedmu brigadu¹¹⁵ sastavljenu od po 500 vojnika iz šest brigada. Kada su uvedeni viši vojni činovi nakon Velikog rata, na čelu Garde nalazio se najčešće brigadir, a jedan od prvih je bio vojvoda Petar Vukotić.¹¹⁶ U toku Velikog rata 1876–78. godine Garda nije učestvovala kao samostalna jedinica, već su se njeni pripadnici borili u sastavu svojih plemenskih jedinica¹¹⁷. Onaj najuži dio Garde pratio je tokom rata knjaza Nikolu na sjevernom ratištu. Već 1880. godine crnogorska vojska se sastojala od 42 bataljona, ali Garda se nije izdvajala kao posebna jedinica. Najelitniji dio garde sačinjavao je Dvorsku Gardu ili Dvorsku stražu koja je brojala oko 120 članova u zavisnosti od vremen-skog perioda. Na njenom čelu nalazio se komandir koji je imao posebna ovlašćenja i privilegije za razliku od drugih komandira. Dvorska straža bila je zadužena za bezbjednost vladara i njegove porodice, Dvora i površina oko Dvora. Njeni pripadnici su kontrolisali dvorsku kapiju, sve ulaze, stajali na vratima Dvora i bili zaduženi za nadzor hodnika i drugih dvorskih prostorija. Perjanici su se nekada računali sastavnim dijelom Dvorske straže ali bili su više zaduženi za tjelesnu zaštitu. Dvorska straža je mijenjala ime, nekada se ona zvala svojim imenom, ali je češće preovladavao stari naziv Knjaževa ili Kraljeva garda, a nekada i perjanici. Zvanično, Garda je ponovo obnovljena 1. decembra 1898. godine,¹¹⁸ kada je ponovo osnovana jedna brigada Garde sastavljena iz osam brigada pješadije. Naravno Garda je i prije ovog perioda postojala u nekoj formi, što vidimo

¹¹⁵ Branko Babić, „Crnogorska vojska 1878–1912. godine“, *Pobjeda*, 17. septembar 1979, str. 14.

¹¹⁶ Rade Turov Plamenac, n. d., str. 201.

¹¹⁷ Isto, str. 203.

¹¹⁸ DACG, MV, *Statistički podaci o osoblju Ministarstva vojnog 1896–1899*, knjiga II, listovi 1–73; 2, 65–70 list. Platne knjige za 1903, za 1908, za 1911. i za 1915. godinu.

iz statističkih podataka Ministarstva vojnog, a naročito je interesantno da je komandant Garde bio član Kancelarije Ministarstva vojnog. Knjaževa garda je imala svoje djelove koji su bili posebno zaduženi za bezbjednost prinčeva,¹¹⁹ tako da je svaki od prinčeva imao zaduženog oficira Garde koji se sa svojim ljudima starao o njegovoj sigurnosti. Oni su najčešće bili u činu komandira ili kapetana. Zvanična titula datira još iz 9. septembra 1896. godine, a glasi – oficir Dvorske straže Njegovog Visočanstva Knjaza Nasljednika. Naravno u neposrednoj blizini prinčeva, naročito prijestolonasljednika Danila nalazio se pobočnik – ađutant koji je rukovodio njegovim poslovima. Interesantan je i šef Garde knjaza Mirka, komandir Mrgud, serdar Sava Jovičević, koji je sa princom izvodio razne egzibicije sa pištoljem, a naročito se ističe njegova briga o ugledu princa prilikom njegovih brojnih ispada. Tako da je uloga gardista bila teška, nezahvalna, ali ugled koji se dobijao službom u njoj zasjenjivao je sve ostalo.

Već početkom 20. vijeka Knjaževu gardu su sačinjavali komandant, zastupnik komandanta tj. njegov legitimni zamjenik, oficiri Garde u činu poručnika, kapetana, rjeđe komandira, tu su bili još pješadijski potporučnici na službi i perjanici, kao i pomoćno osoblje računovođa, poslužitelji i kuvar. Iz arhivskih podataka iz 1908. godine¹²⁰ vidimo da su perjanici bili sastavni dio Dvorske straže¹²¹ (Garde). U spisku zvanja po struci Ministarstva vojnog iz te godine upisan je i broj perjanika koji je tada iznosio 100.

Sa radom Garde usko je bila povezana i Ađutantura Njegovog Kraljevskog Visočanstva Knjaza Nikole na čijem čelu se nalazio

¹¹⁹ Bradač, Jaroslav, *Černohorska armada*, Praha, str. 22.

¹²⁰ Budžet za 1908. godinu, str. 82–86.

¹²¹ DACG, Artiljerijsko odjeljenje, f. 8, Upravitelju vojn. oružnih radionica Podkom. Iliji Hajdukoviću od 19. januara 1907.

general ađutant,¹²² najviši oficir u vojsci, koji je često obavljao i druge odgovorne dužnosti kao ministar vojni, inostranih poslova ili predsjednik Vlade¹²³. Članovi Ađutanture su bili i drugi ađutanti i ordonans oficiri koji su stavljeni na raspolaganje vladaru i prinčevima. Sljedeći komandant Garde biće serdar Stanko Vukotić, zatim Mitar Martinović. U činu brigadira na čelu Garde nalazio se jedno vrijeme i srednji sin knjaza Nikole, princ Mirko.¹²⁴ Uzimajući u obzir ličnosti koje su se nalazile na njenom čelu, može se reći da je Garda zapravo predstavljala svojevrstan „koledž“ kroz koji su prolazili kasnije najuticajniji ljudi u Crnoj Gori koji su zauzimali najveće pozicije u državi. A tokom proglašenja Crne Gore za kraljevinu na čelu Garde nalazio se brigadir Đuza Đurašković. Tokom kraljevskih ceremonija komandant Garde je bio obučen u crnogorsku vojnu nošnju, a na kapi je imao svečanu bijelu perjanicu sa zlatnim grbom Garde. Manji dio pripadnika Garde i kabadahije bili su obučeni u svečanu plavu uniformu Garde sa bijelim perjanicama, zlatnim pojasom i bijelim rukavicama, koji su kralja Nikolu pratili sa bočnih strana tokom ceremonijalnih aktivnosti.

Nakon proglašenja Crne Gore za kraljevinu došlo je do manje reorganizacije činova Kraljeve garde. Na platnom spisku iz 1911. godine¹²⁵ na čelu Garde nalazio se komandir, a u njen sastav su ulazili kapetan, poručnik, potporučnici, ađutanti, perjanici, oficir Dvorske straže, dva pješadijska potporučnika na službi, poslužitelj, potkivač i magacioner.

Prilikom penzionisanja perjanika, kabadahija i oficira Garde postojao je veliki otpor jer su se teško odricali, ne finansijskih, koliko privilegija blizine gospodaru. Koliko se značaj pridavao

¹²² *Državni kalendar za 1913. godinu*, str. 24.

¹²³ *Glas Crnogorca*, broj 39 od 25.07. 1914. godine, rubrika Domaće vijesti.

¹²⁴ *Državna zvanja*, Istorijski institut, str. 87

¹²⁵ *Platna knjiga vojnog činovništva za 1911. godinu*, str. 251–265.

ovoj službi i koliko se teško podnosio izlazak iz nje, možda najbolje govore izreke sačuvane do današnjih dana, koje glase: „Ubila ga ka rđa starog perjanika“ ili „Kad me Gospodar ne gleda, ka da me sunce ne grije“ ili „Lijep kao perjanik“.

Za vrijeme kralja Nikole gardijska jedinica je postojala po formaciji ali njen broj nikada nije do kraja bio popunjen. Nakon ulaska austrougarskih trupa u Crnu Goru, januara 1916. godine u pratnji kralja Nikole¹²⁶ nalazila se i grupa od 30-ak perjanika i gardista na čelu sa komandantom Vukom Vukotićem.¹²⁷ Ova grupa perjanika i gardista pratila je i štitila svog gospodara od Cetinja sve do Bordoa u Francuskoj. Oni su pratili kralja tokom njegovih posjeta stranim državicima i posjetama bojištu. Kako se njegov Dvor selio od Bordoa, Neja, Pariza do Antibia grupa od 33¹²⁸ najvjernija perjanika i gardista ga je pratila. Njegovi neposredni pratioci bili su smješteni u Kraljevom Dvoru, a ostatak je bio smješten u obližnjoj kući.¹²⁹ Iako je za kraljevu bezbjednost bila zadužena francuska tajna policija, njegova pratnja je uvijek bila uz njega sve do njegove smrti, marta 1921. godine kada se najveći broj njih povratio u domovinu. Jedan značajan dio perjanika i garde, koji su mahom bili podoficiri, pošao je uz kraljevo odobrenje iz Francuske i priključio se vojsci u Gaeti.¹³⁰ Odanost kralju i dinastiji bila su glavna vodilja crnogorske Garde. Rijedak je primjer da je ovako veliki broj gardista živio uz svog kralja u emigraciji tako dug period, punih šest godina. Jedan od njegovih kabadahija će mu nad glavom

¹²⁶ Ivo Jovičević, *O ljudima i događajima: Sjećanje jednog federaliste*, Cetinje, 1995, str. 111.

¹²⁷ Miloš Živković, *Pad Crne Gore*, Unireks, Podgorica, 2000, str. 211.

¹²⁸ Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, Istorijski institut Crne Gore, Podgorica, 2004, str. 44–45.

¹²⁹ Simo Popović vojvoda, *Sa kraljem Nikolom iz dana u dan*, Službeni list Srbije, 2002, str. 233.

¹³⁰ Šerbo Rastoder, *Crna Gora u egzilu*, str. 45.

držati svijeću i oblačiti svoga kralja na potonjoj uri,¹³¹ a djelovi njegove Garde će ga pratiti do vječnog odra.¹³² Interesantno je da je i jedan manji broj, njih par, ostao da živi u Antibu, mjestu posljednjeg kraljevog boravka.¹³³

Period knjaza Nikole

Nikola Mirkov došao je na crnogorski kameni prijesto prije planiranog vremena, tokom ferija iz Liceja Luja Velikog. Njegovo stupanje na vlast nije bilo praćeno unutrašnjim strujanjima kao što je to bio slučaj sa njegovim prethodnicima. Uz podršku svog oca, nespornog autoriteta, velikog vojvode Mirka i još nekoliko uticajnih glavara, nastavio je kontinuitet utabanm državnim stazama svog strica. Uz sitnije promjene zadržao je cjelokupan državni aparat, a perjanici su ostali gotovo u identičnom broju i sastavu i dalje zaduženi za policijske poslove. Na njihovom čelu nalazio se Jovan Mašanov Vukotić, perjanički kapetan još iz Daniloovog vremena. Već na početku njegove vladavine perjanici su se 1862. godine suočili sa atentatom na mladog knjaza, kad je atentator Savo Radonjić iz Dobrskog sela neuspješno poušao iz puške da ubije knjaza dok je jahao na konju. Perjanici su uvijek išli uz knjaza, osiguravajući čitav putni pravac kojim se on kreće, jedni su išli ispred i iza provjeravajući svaki grm i škripu, a drugi su bili u njegovoj neposrednoj blizini štiteći ga svojim tijelima. Sjedište perjanika bilo je u Biljardi, ali izgradnjom knjaževog Dvora oni prelaze u njega, a kasnije će za njih biti izgrađena posebna zgrada – Perjanički dom. Izgadnjom Dvora uspostavlja se precizan

¹³¹ Ilija F. Jovanović Bjeloš, *Na dvoru kralja Nikole – uspomene iz mog života*, Obod, Cetinje, 1998, str. 158–159.

¹³² Isto, str. 160.

¹³³ Martinović, Jovan, „Životni put pisara kralja Nikole“, *Matica*, ljetno 2013, Podgorica, str. 662.

cermonijal prijema kod Knjaza Gospodara, koji je još djelimično bio uspostavio Petar II. Viši glavari ulazili su slobodno u prostorije Odžaklije koja je bila namijenjena za prijem gostiju u kojoj je knjaz najviše volio da provodi vrijeme. Knjaz je običavao da svako veče saziva sjednik sa pojedinim senatorima ili glavarima, a kako je volio da sjedi i nakon ponoći, dozi-
vao bi nekog od perjanika da mu pravi društvo. Ostali koji su išli u Dvor ulazili su najavljuvanjem kod perjanika koji su bili pod stalnom stražom ispred i u Dvoru. Prilikom odlaska ili povratka knjaza za Rijeku ili neko drugo mjesto, Perjanička četa sačinjavala je špalir odavajući počast crnogorskom suverenu i članovima njegove porodice. Slično je bilo i tokom velikih proslava ili dolaska visokih stranih zvanica i državnika.

Potpunim zaokruživanjem državne vlasti plemenski separatizam je znatno oslabio, knjaz je 1867. godine ukinuo desečarske sudove, a sud ostavio plemenskim kapetanima koje više nije birao narod već ih je postavljao sam knjaz.

Prvoj državnoj reformi novi knjaz pristupio je 1868. godine. Sa aspekta policijskih poslova najvažnije je da je Senatu pored nadležnosti u pravosuđu i državnim finansijama, proširena nadležnost. Knjaz Nikola u pismu ruskom generalnom konzulu od aprila 1868. godine obavještava ga da je odlučio da se Senat od sada bavi i „unutrašnjom upravom zemlje i da bude upoznat sa svim zločinima i krivičnim djelima, pitanjima od interesa ili bilo kakvi zahtjevima koji bi imali veze sa crnogorskim građanima bilo na državnoj granici bilo u inostranstvu“.¹³⁴ Ovim zapravo Senat profilise svoje grane kojim se bave pojedini senatori ili grupa senatora. U ovoj reformi može se naći osnov za razvoj ministarstva, naročito ministarstva unutrašnjih djela. Iz knjaževog govora od 5. aprila kojim je praktično ozvaničio reforme vidimo da je osnovan Finansijski odbor koji se starao o državnim prihodima i rashodima. Precizirano je bilo da se iz

¹³⁴ *Crnogorski zakonici*, knjiga I, str. 574.

državne blagajne finansiraju državni činovnici, među kojima su bili i perjanici, a iz iste kase obezbjeđivalo se i „žito perjaničko“. ¹³⁵ O platama „svojih tjelohranitelja, perjaničkog kapetana, pobočnika“ brinuo se knjaz. Prema protokolima o prihodima i rashodima crnogorskog Dvorai i državnog aparata za 1868. godinu, za izdržavanje 60 perjanika i njihova dva kapetana izdvaja se na godišnjem nivou 7.000 fiorina. ¹³⁶ Komunikacija telefonom uspostavljena je i regulisana 1870. godine. U cilju adekvatnije borbe protiv počinilaca krivičnih djela 5. oktobra 1872. godine potpisan je Ugovor o ekstradiciji zločinaca između Crne Gore i Austrije. Preuzimanje zločinaca vršili su perjanici i za to dobijali određenu nadoknadu za trošak koja je u to vrijeme iznosila 0,33 fiorina. U tom periodu vladala je dosta velika lična i imovinska sigurnost. Crnogorski godišnjak *Orlić* iz 1870. godine obavještava: „Jedva se na svake tri do četiri hiljade duša, po jedan javni zločinac broji u svoj Crnoj Gori jer uhapšenih u srednju ruku dopier od 40 do 50 godina.“ Prema ovoj statistici zločinci su bili uglavnom od 40 do 50 godina starosti, a jedan zločinac se javljao na 3–4.000 ljudi. Krađe su bile veoma rijetke, jer je ovo podrazumijevalo da će se onaj koji je napadnut braniti oružjem, i da su bile predviđene tjelesne kazne koje su bila velika sramota u Crnoj Gori. Prema *Orliću* zasluga perjanika je da je „Javna sigurnost takova je, da se bolja nigda na svijetu poželjeti ne može“. Kazna šibikanja, toljaganja za kradljivce vršena je na javnim mjestima obično pazarima. Za žene je ova kazna ukinuta naredom MUD-a od 27. aprila 1894. godine, a 1906. godine prećutno i za muškarce. Za regulisanje stanja u poljoprivredi, za brana, odnosa itd. 20. jula 1874. godine uredbom Senata uspostavljen je seoski sud pod imenom polječuvari – POLJACI.

¹³⁵ Sundečić, Jovan, „Financijalna reforma u Crnoj Gori godine 1868“, *Orlić*, crnogorski godišnjak 1865-1870, fototipsko izdanje, Cetinje, 1979, str. 62–64.

¹³⁶ *Crnogorski zakonic*, knjiga I, str. 578.

Prateći kontinuitet Senata i Perjanika i drugih organa još od 1831. godine, stvoreni su uslovi da državna uprava uđe u novu etapu razvoja, da se bolje uredi, razgrana i normira. Pored niza propisa i akata koji se donose u tom periodu, 26. septembra 1878. godine od strane sekretara Senata, Luke Martinovića, donešena su Pravila o postupanju sa zatvorenicima u zatvoru na Grmožuru. Do tada nijesu postojala nikakva pravila, iako imamo trago-va da su tamice postojale još od vremena Petra I i Petra II, njihov rad nije bio definisan nijednim aktom. Crnogorske tamnice su bile veoma specifične, imenovani su upravnici prve tamnice, ali zatvorenici su imali pravo boravka ispred tamnice i sami su se vraćali u nju u određeno vrijeme. Interesantno je napomenuti da je rodbina odbjegle zatvorenike vraćala na odsluženje predviđene kazne jer se smatralo za sramotu da se ne odsluži dogovorena kazna. Novim Pravilima predviđeno je bilo da svi zlikovci moraju stojati na Grmožur i da ne mogu izlaziti ni u kojem slučaju. Tamnice su se morale čistiti svaki dan i držati urednim. Čuvari u zatvoru osiguravali su tain i drva za zatvoenika. Čuvari su bili u obavezi da predaju sve stvari osuđeniku koje bi mu rodbina donijela. U slučaju da nekog oslobode zatovra čuvari bi bili kažnjeni sto talijera i gubitkom službe, a u slučaju da im neki zatvorenik pobjegne čuvar je službio njegovu kaznu ma kolika ona bila.¹³⁷ U maju 1879. godine ova Pravila su neznatno dopunjena, a najvažnija je bila obaveza da ispred tamnice uvijek mora biti makar jedan čuvar.

Osnivanje Ministarstva unutrašnjih polova

Sve do 1874. godine u rukama Senata nalazila se administraativna, vojna ali i policijska vlast, koju je Senat vršio preko nadležnih plemenskih kapetana koji su bili zapravo glavni nosioci policijske vlasti u zemlji. Naravno, perjaanici kojih je u ovom

¹³⁷ *Crnogorski zakonici*, knjiga II, str. 1-3.

priodu prvih dvije decenije vladavine knjaza Nikole bilo oko 100 imali u funkciju izvršavanja vladarebih naredbi, među kojima i privođenje pravdi počinioaca krivičnih djela ali i svih onih koji su određeni kako izdajnici ili sumnjive ličnosti. Od 1866. godine Senat je sačinjavalo 18 senatora, među kojima je bio predsjednik i potpredsjednik. Tehničke i administrativne poslove vodio je sekretar Senata.

Reformom državne uprave Senata, 6. maja 1874. godine, dolazi do uvođenja kancelarija (uprava) za obavljanje: vojnih, finansijskih, prosvjetnih, unutrašnjih i spoljašnjih poslova. Na čelu tadašnje Knjaževske kancelarije za unutrašnje poslove nalazio se upravitelj. Knjaževska kancelarija za unutrašnje poslove brojala je mali broj službenika uglavnom školovanih artiljerijskih i pješadijskih oficira ali i jedan broj lica koja nijesu imala nikakvu vojnu spremu osim bogato iskustvo stečeno u brojnim ratovima. O njihovom djelokrugu rada nijesu donešeni posebni zakoni, ali podatke možemo naći u dokumentu koji se zove Projekat o reformi državne uprave Knjaževine Crne Gore. Od ukupno sedam odjeljenja, prvo od tih odjeljenja nosilo je naziv Uprava za unutrašnje poslove, a prema navedenom Projektu na njegovom čelu nalazio se upravitelj kojeg je postavljao knjaz. Upravitelj nije mogao biti niko ko nije rođen ili prirođen Crnogorac.¹³⁸ Stupanjem na službu upravitelj je polagao zakletvu Knjazu. Samostalno je rukovodio odjeljenjem u granicama svog djelokruga. U nekim kompleksnijim slučajevima upravitelji su se sastajali i odlučivali u vijeću kojim je presjedavao knjaz. Ovim Projektom nadležnosti obaveze Uprave za unutrašnje poslove bile su definisane u 18 tačaka i to:

1. Uprava unutrašnjih poslova dužna je, da vazda bdi nad sigurnosti vladaoca i vladalačke porodice;
2. Uprava unutrašnjih poslova pazi na javnu sigurnost ličnosti i imanja;

¹³⁸ *Crnogorski zakonici*, II, str. 19.

3. Kako Crnogorcima tako i svakom stranom podaniku i uskoku, koji u granicama ugovora sa stranim državama, u Crnoj Gori nalazi.

4. Ona se stara o održavanju javnoga reda u zemlji i u to ime podnosi knjazu nove predloge na odobrenje.

5. Za vršenje naznačenih dužnosti stoji pod njegovom upravom cijela zemaljska straža sigurnosti sa njenim načelnikom na Cetinju.

6. Uprava unutrašnjih poslova izdaje raspise načelnicima i kapetanima u Prestolnici i u unutrašnjosti, nužne za održavanje javnoga reda; a načelnici i kapetani dužni su upravitelju šiljati odnosne izvještaje i u svome krugu vazda nastojavati, da se otklone sve, što bi javni red moglo povrijediti.

7. Uprava preuzima i naredbe izdaje za čuvanje zdravlja, za predupređenje priljepčivijeh bolijesti i preduzima mjere protiv rasprostiranja istijeg

Isto važi za bolijesti stoke.

8. Uprava će toga radi imati na svoje raspoloženje ljekara cetinjskog, kojega može utakovijem slučajevima poslati na mjesto đe se bolijest počne pojavljivati.

9. Isti ljekar nadzirava »bolnicu knjaza našljednika Danila« i sve druge bolnice kroz Crnu Goru.

10. Proglašuje mjesta u konzumaciju.

11. U svim poslovima ovog odjeljenja upravitelj radi neposredno sa načelnicima i kapetanima, koji su mu potčinjeni osim sudskih stvari.

12. Uprava unutrašnjih poslova izdaje naredbe i uputstva istijema radi sakupljanja statističnijeh data.

13. Upravitelj unutrašnjijeh poslova čuvar je državne arhive.

14. Pod upravom unutrašnjijeg poslova stoji uprava pošte i telegrafa.

15. Pod upravom unutrašnjijeg poslova stoje sve tamnice u državi.

16. Uprava unutrašnjih poslova ima, osim upravitelja, još jednoga pomoćnika i jednoga pisara. Pomoćnik je vazda načelnik straže sigurnosti.

17. Uprava unutrašnjih poslova ima svoj pečat sa crnogorskim grbom i natpisom u naokola: »uprava unutrašnjeg poslova«.

18. Čuvar je pečata je upravitelj. Za svaku zloupotrebu on je odgovoran.

Ubrzo nakon završetka Veljeg rata, uz prisustvo svih senatora i sreskih starješina knjaz Nikola je 21. marta 1879. godine objavio novo urešenje državne uprave. Ukinut je Senat koji je do tada bio nosilac sve tri funkcije: knjaževski savjet, najviša administrativna vlast i najviši zemaljski sud. Proširenjem granica i sticanjem formalne nezavisnosti ukazala se potreba novog uređenja državne uprave, „da država dobije svoj pravni oblik i ugled, a unutar stalni red za tačno vršenje državnih poslova i čvrst i zdrav temelj za napredno razvijanje za korist i sreću naroda i unapređenje blagostanja njegova“. Preustrojstvo je izvršeno od najviše do najniže, od senatske do seoske vlasti, ali ništa nije uneseno što je potpuno novo ili strano, već isključivo ono što potiče iz naroda i njegovog duha, u skladu sa prirodom zemlje i naroda, i u tome leži najbolje jemstvo za buduće zdravo razvijanje državnog života u Crnoj Gori.¹³⁹ Uspostavlja Državni savjet, Ministarstvo i Veliki sud. Ministarstvo je bilo sastavljeno od šest odjeljenja, na čijem čelu su bili ministri, koji su bili članovi Državnog savjeta, iako tada još zasebna ministarstva nijesu postojala. Ministri su izvršitelji zakona i upravitelji podloženih im poslova i imali su vlast u granicama svog djelokuga. Preko Državnog savjeta bili su ogovorni i Njegovom Visočanstvu Knjazu. Prijedloge zakona podnosili su Državnom savjetu, kao i godišnje računske izvještaje o svojim godišnjim prihodima i rashodima. Članovi savjeta nijesu imali nadoknadu već su primali platu u svom odjeljenju kojim upravljaju. U

¹³⁹ Isto, str. 29.

sklopu reformi ukinuta su dotadašnja načelstva koja su se prema tadašnjim procjenama pokazala kao skup i zamršen teritorijalni aparat. Crna Gora se od tada dijeli na srezove sa opštinskim vlastima kojih je bilo 83, ali sa obavezom da se taj broj prepolovi spajanjem jednih sa drugima prema prirodi zemljišta i veličini pojedinih srezova. Time se nastojao smanjiti broj činovnika i učiniti efikasnijim njihov rad.

Drugo odjeljenje zajedničkog Ministarstva bilo je zaduženo za unutarnje poslove i građevinu. Kako je od samog početka na njegovom čelu bio ministar ubrzo je došlo do transformacije odjeljenja u zasebna ministarstva. Tako je počelo sa radom Knjaževsko Ministarstvo unutrašnjih djela, koje se pod tim nazivom javlja već naredne godine. Njime je rukovodio vojvoda Mašo Vrbica sa platom od 800 fiorina.¹⁴⁰ Djelokrug rada ovog ministarstva je bio veoma širok – od čuvanja mira i reda, kaznenih zavoda, sigurnosti vladara i njegove porodice, organizacija upravne i adiminstrativne vlasti, sve do poštanskog, željezničkog i drumskog saobraćaja, sječe šuma, sanitetske službe, organizovanja bolnica do krupnih građevinskih radova i drugih poslova. Prvih godina postojanja Ministarstvo je nastojalo da uredi što više oblasti, tako je 17. januara 1881. godine donešena naredba o uređenju trgovačkih varoši Ulcinja, Podgorice, Cetinja, Šavnika i popisu dućana, krčmi, čitaonica i drugih trgovačkih objekata. U februaru iste godine donešena je naredba o oduzimanju kapetanskog zvanja komandirima, kojom se pokušala razdvojiti adiministrativna i sudska vlast od vojne vlasti što je bio gorući problem crnogorske državne uprave još od njenog osnivanja, jer se u jednoj funkciji ili jednoj ličnosti prelamalo više grana vlasti.

Organi Ministarstva unutrašnjih djela bili su Pomorstvo, Građevine, Sanitet i Pošta i Telegraf.¹⁴¹

¹⁴⁰ Isto, str. 27.

¹⁴¹ *Zvanja crnogorskih državnih ustanovaa i službenika 1860-1916*, Pobjeda, Podgorica, 2009, str. 10.

Sve do 1871. godine Crna Gora je bila podijeljena na kapetanije na čijem čelu su bili plemenski kapetani koji su pored upravno-administrativne i sudske vršili i vojnu vlast. Do nove administrativne podjele došlo je 1871. godine na načelstva kojih je bilo sedam sa sjedištem na Grahovu, Rijeci, Viru, Biočama, Morači i Andrijevici. Načelstva su se dijelila na kapetanije, uz administrativnu vršila i sudsku vlast i predstavljala instituciju između kapetana i Senata. Ubrzo je došlo do nove podjele na nahije (okruge) na čijem čelu su se nalazili okružni kapetani kao predsjednici okružnih sudova i najviša administrativna i upravna vlast u svojim okruzima.¹⁴² Podjela na okružne kapetanije važila je od 1871. godine do donošenja Zakona o administrativnoj podjeli Knjaževine Crne Gore 1903. godine.

Formiranjem Ministarstva unutrašnjih djela i njegovim većim grananjem i preuzimanjem sve većih nadležnosti, perjanici počinju polako da gube primat u policijskim poslovima, a više postaju tjelesna garda vladara, njegovog doma, članova dinastije i prostorija, za protokolarno-ceremonijalne dužnosti. U periodu nakon Veljeg rata perjanici su djelovali kao četa jačine 120 ljudi, od čega jedan konjički vod. Ukazom od 25. septembra 1899. godine Perjanička četa je prestala da postoji od 1. oktobra iste godine, a njene dužnosti obavljali su vojnici redovne – Stajaće vojske.¹⁴³ Međutim knjaz Nikola nikad nije prestao da bude okružen svojim perjanicima, koji su imali dugu tradiciju u Crnoj Gori i predstavljali su simbol i status jedne dinastije. Perjanička četa ponovo je uspostavljena u julu 1902. godine. Međutim, policijski poslovi krajem 19. i početkom 20. vijeka potpuno prelaze u nadležnost Ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno žandarmerije (policije).

Sa razvojem djelokruga rada i grananjem organa i posla, rastao je i broj zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih djela. Prvi

¹⁴² Isto, str. 9.

¹⁴³ *Glas Crnogorca*, broj 42 od 9. oktobra 1899. god.

sastav ovog Ministarstva sačinjavala su svega tri čovjeka na stalnoj službi: ministar – vojvoda, sekretar tj. zamjenik ministra – komandir i pisar, dok se na platnom spisku Ministarstva voinog iz 1880. godine nalazilo 70 lica među kojima su bili viši i niži oficiri crnogorske vojske, perjanici, ekonomi, stražari, trubai itd. Narastanjem potreba efikasnog obavljanja posla, već 1883. godine na platnom spisku nalazi se skoro 100 lica različitog profila razmještenih na dužnostima širom tadašnje Crne Gore. U periodu od 1892. do 1899. godine pored ministra i sekretara, u njemu je radio određeni broj pisara i poslužitelja. Od starješina tu su bili upravitelj nahija i upravitelji varoši, upravitelj građevine, upravitelj pomorstva, upravitelj saniteta i upravitelj pomorstva. U Upravi građevine – pisar građevine, šovrljanti (nastojnici radova na kolskim putevima) i čuvari. U Upravi pomorstva radio je kapetan luke, pilot i fenjerdžija. U Upravi saniteta – ljekari, garnizonski ljekari i okružni ljekari. U Upravi telegrafa radili su upravitelji pošta. Broj upošljenih u ovom resoru u narednim decenijama narastao je da je Ministarstvo unutrašnjih poslova bio organ sa najviše zaposlenih.

Kao izvršni policijski organ, sve do 1880-ih godina, na raspolaganju su stajali perjanici koji su bili na raspolaganju Ministarstvu unutrašnjih djela, a bili su raspoređeni i na čuvanju određenih objekata i institucija, naročito u slučaju potrebe. Pojavu prvih žandarma evidentiramo odmah nakon Veljeg rata. Žandarmerija je nastajala i učvršćivala se postepeno, a bila je razgranata po principu teritorijalno-administrativne podjele. Tako su 1881. godine kancelariju jedne kapetanije pored kapetana i njegovog pomoćnika, sačinjavali pisar, perjanik, ali i dijurnist, žandarm i pslužitelj. Dakle prve decenije i nešto više od formiranja Ministarstva nemamo još do kraja razdvojenu perjaničku i žandarmsku funkciju. Jačim etabliranjem institucija unutrašnjih djela, tu ulogu preuzimaju žandarmi i panduri. Osim kapetanima kojima je stajao na raspolaganju po jedan kapetan i

jedan Źandarman, po jedan perjanik permanento je bio rasporeĊen i u kancelariju „naćelnika“ koji je rukovodio naćalstvima, a kasnije i okruŹnim kapetanima kao rukovodiocima nahija tj. okrugaa. Upraviteljima varoši na raspolaganju su bili „Źandari varoši“ i „panduri varoši“. Źandarmerija je obezbjeĊivala vaŹne crnogorske institucije poput Crnogorske narodne skupštine od njenog konstituisanja.¹⁴⁴ A odreĊeni broj Źandarma – straŹara je bio na raspolaganju i Sudu za suĊenje anarhistićkih zloćina od 27. novembra 1907. godine.

Donošenjem Zakona o knjaŹevskoj vladi i DrŹavnom savjetu 1902. godine poćelo se sa potpunim normiranjem resora unutrašnjih poslova. Nakon ovoga zakona uslijedilo je donošenje paketa zakonskih tekstova iz svih oblasti, a i nekoliko vaŹnih drugih akata iz oblasti unutrašnjih poslova: Zakon o Ministarstvu unutrašnjih djela i administrativnoj podjeli (1903), Zakon o ustrojstvu sudova u Crnoj Gori, Zakon o krivićnoj sudskoj nadleŹnosti, Politićjski pravilnik (1907), Pravilnik o radu monopolske Źandarmerije (1907) itd.

Zakonom o knjaŹevskoj vladi i DrŹavnom savjetu od 19. decembra 1902. godine udareni su snaŹni temelji organizaciji politićjskih poslova u Crnoj Gori. Ministarstvo unutrašnjih djela sastojalo se od pet odjeljenja: Upravnog odjeljenja, Odjeljenja za graĊevine i saobraćaj, Odjeljenja za poštu i telegraf, Sanitetskog odjeljenja i Odjeljenja privrednog.

U Upravnom odeljenju obavljali su se sljedeći poslovi:

- a) Izrada zakonskih projekata po pravnoj struci,
- b) Dopisivanje ministarstva sa svim ostalim odjeljenjima,
- c) Rukovanje oblasnim i plemenskim upravama i upravama varoši po postojećem zakonu, kao i nadzor nad istima,
- d) Staranje o redu i miru i potrebnim mjerama i izvršavanju istih u slućaju vanrednih pojava i nepogoda u zemlji,
- e) Naseljavanje i iseljavanje pojedinaca ili višine, primanje u

¹⁴⁴ *Zvanja crnogorskih drŹavnih ustanova i sluŹbenika*, str. 56.

podanstvo i otpuštanje iz podanstva i primanje stranaca u zaštitu,

f) Odobranje društvenih ustanova, sem onijeh koje spadaju u nadležnost državnoga savjeta,

g) Nadzor nad štampom prema naređenjima Zakona o istoj,

h) Narodni popis i statistika,

i) Predračuni i prirezi oblasnih i plemenskih uprava i uprava varoških opština,

j) Uprava i nadzor pomorstva,

k) Računovodstvo odjeljenja.

U Odjeljenju za građevinu i saobraćaj obavljali su se sljedeći poslovi:

a) Sve državne građevine kao i građenje i održavanje državnih zdanja, plemenskih i seockih putova, mostova, rijeka i kanala, isušivanje i natapanje zemlje,

b) Nastojavanje da se najkorisnije upotrebe srestva Državom određena za građevine,

c) Izdavanje shodnih naredaba inženjerima oblasnih uprava i nadzor nad tačnim vršenjem njihove dužnosti.

U Odjeljenju za poštu i telegraf obavljali su se sljedeći poslovi:

a) Staranje o ustanovljenju novih i održavanju postojećih štacija poštanskih i telegrafskih linija,

b) Vršenje međunarodnih poštansko-telegrafskih veza, kao i radovi o pregovaranju i sklapanju ugovora o poštansko-telegrafskim poslovima sa stranim državama,

c) Staranje o uređenju područnih zvanja i činovnika i nadzor nad istima,

d) Računovodstvo svoga odjeljenja.

U četvrtom Sanitetskom odjeljenju obavljani su sljedeći poslovi:

a) Staranje o čuvanju zdravlja ljudi i domaće stoke u cijeloj zemlji,

b) Postavljanje državnih ljekara, veterinara i babica i davanje

dozvole radnje privatnim ljekarima,

c) Izdavanje dozvole apotekarskim radnjama i nadzor nad njima,

d) Podizanje klinika, umobolnica, babičkih škola i nadzor nad istima,

e) Izrađivanje zakona i naredaba po sanitetskoj struci, kao i nadzor nad svim sanitetskim personalom u zemlji,

f) Računovodstvo odeljenja.

U posljednjem, petom Privrednom odeljenju obavljali su se sljedeći poslovi:

a) Staranje o unapređenju privrede, podizanje oblasnih državnih imanja i nastojavanje da budu narodu ugledna za zemljoradnju i rasadnici loza i voća

b) Briga o napretku zanata i domaće radinosti, o njegovanju svilarstva i pčelarstva, stoke i konja, o čuvanju i podizanju šuma, lova i ribolova, o uništavanju štetne zvjeradi i zaštićavanju korisne

c) Staranje o ispitivanju ruda u zemlji i upotrebi njihovoj,

d) Staranje o oplođenju slabih sušnih ili podvodnih zemalja van djelokruga građevinskog odeljenja,

e) Rješavanja o davanju nagrada, olakšica i pripomoći vrijednim privrednicima,

f) Nadzor nad privrednim ustanovama i nad vršenjem dužnosti područnih činovnika,

g) Računovodstvo svoga odeljenja.

h) Ministar unutrašnjih djela odgovarao je knjazu, koji ga je postavljao, u svom radu bio je samostalan i nezavisan od bilo koga drugo. Rukovodio je povjerenim poslovima i brinuo o njihovom unapređenju, starao se o izvršavanju zakona i naredbi. Podnosio je prematopotpis akata Knjazu Gospodaru što je prema ovom zakonu bila zvanična titula crnogorskog vladara. Ministar je predlagao činovnike svog područja rada za postavljenje, unapređivanje otpuštanje i penzionisanje, vršio je nad-

zor i kontrolu nad »potčinjenim nadležtvima i činovnicima« (član 5). Na čelu svakog odjeljenja nalazio se načelnik (šef) koji je rukovodio poslovima, primao od potčinjenih izvještaje, podnosio ih ministru sa svojim prijedlozima, primao od ministra rješenja i naredbe i izvršavao. Svi ministri kao i ranije bili su članovi Državnog savjeta, u koji su se još nalazili: crnogorski Knjaz Prijestolonasljednik, mitropolit crnogorski, svi ministri i predsjednik Glavne Državne Kontrole kao i svi oni kojima gospodar »poda titulu Državnog Savjetnika« (član 29).

Zakonom o Ministarstvu unutrašnjih djela preciznije je uređena organizacija i rad ovog resora, a izvršena je i administrativna podjela Knjaževine Crne Gore. U nadležnost Upravnog odjeljenja sakupljali su se još predračuni pojedinih odjeljenja i sastavljanje prijedloga za ukupan budžet ovog ministarstva kao i pregledanje, odobrenje i isplaćivanje računa svih odjeljenja Ministarstva, osim isplaćivanje račna Odjeljenja za poštu i telegraf. Ovim zakonom proširene su i nadležnosti Odjeljenja privrednog koje se još staralo i brinulo o podizanju i unapređenju trgovine u državi, kao i nadzor nad trgovinskim udruženjima (član 2). Šef Upravnog odjeljenja nosio je titulu „načelnik“ i pomagao je ministra i zastupao ga u slučaju odsustva. Na njegov prijedlog ministar je mogao da predloži razdvajanje pojedinih odjeljenja u odsjeke i predavanje njihovog rukovođenja sekretarima, a u slučaju da neko odjeljenje nema imenovanog šefa, njime je rukovodio šef drugog odjeljenja. Upravno odjeljenje je osim načelnika imalo dva sekretara, jednog računovođu, jednog pisara i potreban broj nižeg osoblja. Odjeljenje za građevinu i saobraćaj imalo je jednog sekretara, dva pisara i potreban broj nižeg osoblja. Odjeljenje za poštu i telegraf imalo je jednog sekretara, jednog blagajnika, dva kontrolora, jednog računovođu, jednog pisara i potreban broj nižeg osoblja. Sanitetsko odjeljenje osim šefa imalo je jednog sekretara, jednog pisara i potreban broj nižeg osoblja, dok je Privredno odjeljenje pored šefa

imalo dva sekretara, jednog pisara i potreban broj nižeg osoblja. Od rukovodnog i višeg osoblja Ministarstvo unutrašnjih djela imalo je 22 činovnika i to: pet šefova, sedam sekretara, dvojicu računovođu, jednog blagajnika, jednog kontrolora i šest pisara. Broj činovničkog osoblja mogao se povećati ili smanjiti u zavisnosti od potrebe nekog od odjeljenja.

Nadležnosti oblasnih upravitelja

Knjaževina Crna Gora od 1903. godine umjesto dotadašnjih okružnih kapetanija bila je podijeljena na pet oblasti i to: 1. Katunsko-riječku oblast sa dotadašnjim Katunskom i Riječkom okružnom kapetanijom (sjedište na Cetinju); 2. Zetsko-brdsku oblast sa dotadašnjom Zetskom i Brdskom okružnom kapetanijom (sjedište u Podgorici); 3. Nikšićka oblast sa dosadašnjom Nikšićkom okružnom kapetanijom (sjedište u Nikšiću); 4. Moračko-vasojevićka oblast sa dotadašnjom Kolašinskom i Andrijevačkim okružnom kapetanijom (sjedište u Kolašinu) i 5. Primorsko-crmnička oblast koja je uključivala Barsku, Ulcinjsku i Virsku okružnu kapetaniju (sjedište u Baru). Nakon ovoga uslijedile su dvije izmjene i dopune Zakona o administrativnoj podjeli u julu 1904. i u junu 1909. godine. Novi Zakon o administrativnoj podjeli Knjaževine Crne Gore donešen je 25. februara 1910. godine. Prema njemu, Crna Gora je bila podijeljena na deset oblasti sa 56 kapetanija: Katunska (Cetinje, 6 kapetanija), Riječko-lješanska (Rijeka, 4 kapetanije), Primorsko-crmnička (Bar, 7 kapetanija), Zetska (Podgorica, 6 kapetanija), Brdska (Danilovgrad, 7 kapetanija), Nikšićka (Nikšić, 5 kapetanija), Vučedolska (Velimlje, 4 kapetanije), Durmitorska (Šavnik, 5 kapetanija), Moračko-rovska (Kolašin, 6 kapetanija) i Vasojevićka (Andrijevica, 6 kapetanija). Nakon balkanskih ratova teritorija Crne Gore je znatno proširena što je dovelo do nove reorganizacije. Formirane su nove oblasti – Pečka oblast (sjedište

u Peći, 3 kapetanije i 2 varoši), Beranska oblast (sjedište u Beranama, 3 kapetanije i 1 varoš), Bjelopoljska (sjedište u Bijelom Polju, 2 kapetanije i 1 varoš) i Pljevaljska (sjedište Pljevlja, 2 kapetanije i 1 varoš). Iste godine došlo je i do priključenja novih kapetanija već postojećim oblastima: u sastav Vasojevičke oblasti nova Plavsko-gusinjsko kapetanija sa varošima Plav i Gusinje, u sastavu Crmničko-primorske oblasti Bojanska kapetanija – krajevi na desnoj oblasti rijeke Bojane i u sastav Krajinskog kapetanstva – oslobođeni krajevi u Krajini.

Naredbom Državnog savjeta određen je djelokrug oblasnih upravitelja i uređenje oblasnih uprava. Na čelu oblasnih uprava bili su oblasni upravitelji koji su bili najviša državna i policijska vlast u toj oblasti i direktno su bili podređeni ministru unutrašnjih djela. Njemu su bili podređeni šef oblasne policije, kao i oblasni inženjer, ljekar i ekonom. Oblasni upravitelj se starao o održavanju reda i opšte sigurnosti u svojoj oblast, imao je dužnost da otklanja brzo i energično sve što bi tome moglo smetati. On je hitno obavještavao ministra o svakom vanrednom događaju u njegovoj oblasti ali i susjednoj državi koji bi mogao uticati na red i mir u njegovoj oblast ili u Crnoj Gori.

U cilju održanja reda i mira oblasnom upravitelju stojao je na raspolaganju šef policije (žandarmerije) sa potrebnim brojem žandarma. U određenim slučajevima po tačno utvrđenoj proceduri oblasni upravitelj je mogao angažovati i vojsku. U slučaju da mu broj žandarma nije bio dovoljan da čuva ili povрати javni red u unutrašnjosti ili na granici Crne Gore ili da ukaže brzu pomoć u slučaju požara, poplava, zemljotresa ili drugih nepogoda, oblasni upravitelj je mogao tražiti pomoć vojske. U slučaju upada prekograničnih četa ili zlikovaca, vojne vlasti su i same preduzimale nužne mjere da suzbiju ove aktivnosti iako nijesu dobile poziv oblasnog upravitelja ali o navedenom su dužne bile da ga odmah izvijeste.¹⁴⁵

¹⁴⁵ Član 3 Naredbe Državnog savjeta o djelokrugu oblasnih upravitelja i uređenju oblasnih uprava.

Oblasni upravitelj je morao pismeno da zatraži pomoć vojske preko ministra unutrašnjih djela, a u slučaju hitnosti mogao se neposredno obraćati brigadirima, ali obavezno pismeno, a u slučaju „još preče potrebe“ mogao se usmeno obratiti četnim ili bataljonskim komandirima, koji su bili u obavezi da se odazovu njegovom pozivu. Oblasni upravitelj je bio u obavezi da o ovim zahtjevima u najkraćem roku pismeno obavijesti ministra unutrašnjih poslova i isto tako uruči pismeni zahtjev nadležnoj vojnoj vlasti. U ovim okolnostima vojska je bila obavezna djelovati ali uvijek pod komandom svojih starješina. Sa početkom angažmana vojske, komandant vojne jedinice preuzimao je na sebe cjelokupnu upravu i cjelokupnu odgovornost. Zanimljivo je da je još tada bilo propisano da je dužnost svakog građanina da pruži pomoć državnim vlastima i da se odazove njihovom pozivu u slučaju požara, poplava, zemljotresa i drugih nepogoda.

Oblasne uprave dijelile su se na kapetanije, kojima su upravljali plemenski kapetani. Oblasni upravitelj imao je vlast nad plemnskim kapetanima, nad kojima je vršio nadzor, izdavao naredbe i uputstva i od istih primao izvještaje i prijedloge po upravnoj struci.¹⁴⁶ Oblasni upravitelj prema potrebama službe održavao je prepisku i komunikaciju sa ostalim organima vlasti, sa stranim konzulima na njegovoj teritoriji i sa pograničnim političkim vlastima. Pod njegovim nadzorom i kontrolom vršenja administrativnih i zakonskih normi bila su sva državna nadležstva, opštine, društva i državni činovnici na teritoriji njegove uprave. Starao se da se čuvaju i unapređuju svi državni i oblasni interesi, i pomagao je sve organe vlasti koji su imali navedeno u zadatak. U tom cilju podnosio je prijedloge mitropolitu, svim ministrima i predsjedniku Glavne državne kontrole u zavisnosti od oblasti na koju se odnosilo neko pitanje.

U svojoj upravi oblasni upravitelj imao je široku nadležnost i vlast, očuvanje reda i sigurnosti, a između ostalog (član 7):

¹⁴⁶ Član 5.

a) Proučava najbolji i najkorisniji način, kako bi se upotrebile nadnice obaveznog rada u području mu Oblasti i čini shodni predlog Ministru Unutrašnjih Djela.

Na radovima koji se vrše obaveznim radom, disciplinirani nadzor vrše vojničke vlasti; vrijeme i način rada određuje Oblasni Upravitelj, a prema odobrenju Ministra Unutrašnjih Djela. Koji će za ovu svrhu izraditi osobiti pravilnik u dogovoru sa Vojnim Ministrom;

b) Stara se o očuvanju narodnog zdravlja, izvještava se o stanju domaće stoke u Oblasti i preuzima potrebne mjere, koje će za te prilike propisati stručnjaci, a Minstar Unutrašnjih Djela odobriti;

c) Stara se preko područnih mu organa o unapređenju narodne privrede, zemljoradnje, trgovine i radinosti uopšte, proučava poljoprivredne prilike u svojoj Oblasti, đe osobitu pažnju obraća, da se Oblast snabdijeva što većim brojem zemljoradničkog alata, priplodne stoke, sjemena, voća i sviju ostalih potreba; nastojava, da se održavaju i podižu šume u Oblasti i o tome podnosi izvještaj Ministru Unutrašnjih djela.

U okviru svog rada oblasni upravitelj je bio u obavezi da svaka četiri mjeseca podnosi izvještaj ministru unutrašnjih poslova o sljedećim oblastima: o zdravstvenom stanju naroda; o redu i miru u njegovoj oblasti; o iseljavanju ili naseljavanju; o stanju puteva, rijeka, mostova, kanala itd; o stanju državnog imanja, o poštansko-telegrafskoj službi; o stanju domaće stoke; o stanju usjeva, livada, vinograda, voća, šuma, stoke, pčela, ribolova itd; o toku vremena i pojavama štetnih biljaka i životinja i sredstvima koja su upotrijebljena protiv njih; o stanju državnih rasadnika i drugih poljoprivrednih ustanova i o prosječnim cijenama domaćih proizvoda i stoke.

Oblasna upava vodila je statističke podatke o svim granama državne administracije i privrede i i sistemski ih svake godine dostavljala Ministarstvu unutrašnjih djela. Kancelariju Oblasne

uprave, pored oblasnog upravitelja, sačinjavalo je potreban broj činovnika, među kojima šef žandarmerije, jedan sekretar, potreban broj pisara i praktikanata, a na raspolaganju je bio oblasni inženjer ili nastojnik građevina, oblasni ljekar i oblasni ekonom kao referent po svojim strukama.

U cilju što boljeg upravljanja, oblasni upravitelj je obilazio svoju oblast kad god je nalazio za potrebno, a najmanje jednom godišnje, za što je morao imati odobrenje ministra kojem je podnio izvještaj. U slučaju vanrednih i hitnih događaja nije bio obavezan tražiti navedeno odobrenje.¹⁴⁷

Nadležnosti plemenskih kapetana

Oblasne uprave bile su sastavljene od određenog broja kapetanija, kojima su upravljali plemenski kapetani koji su bili potčinjeni oblasnom upravitelju. Djelokrug rada plemenskih kapetana propisivao je ministar unutrašnjih djela.¹⁴⁸ Plemenski kapetani imali su širok krug zaduženja ali među najvažnija spadalo je održavanje mira i reda i garantovanje lične i imovinske sigurnosti u područnoj kapetaniji. Kontrolisali su dolazak stranaca, a sumnjivim ličnostima tražili su i oduzimali putnu ispravu i dostavljali na dalji postupak i uputstva oblasnom upravitelju. Plemenski kapetan je imao pravo da u slučaju neke nepogode traži zahtjev za intervenciju vojske. Zanimljivo je da je u njegov djelokrug rada spadalo i održanje morala u narodu i kažnjavanje onih koji bi se nemoralno ponašali.¹⁴⁹ Nastojao je da narod obavlja svoje poslove i „lenjivce nagoni na rad“, vršio je nadzor nad krčmama i novinama, nastojao je da narod ide u crkvu i da decu šalju u školu, da se krsna imena slave kako je zakonom određeno, kao i da se „vrše

¹⁴⁷ Član 13.

¹⁴⁸ Raspis plemenskim kapetanima u Knjaževini Crnoj Gori.

¹⁴⁹ Glava IV, tačka 4, Raspis plemenskim kapetanima u Knjaževini Crnoj Gori.

tačno određena pravila pri smrti i pogrebu“. Vodio je protokole o krštenim, vjenčanim i umrlim, izdavao je nužna svjedočanstva stanovnicima svoje kapetanije, ukoliko zahtijevaju izdavanje pasoša ili putnih isprava za odlazak u inostranstvo. U domen njegovog rada spadalo je da „pazi na prenošenje lažnijeh glasova i na kojekakve neumjesne šale i zadirkivanja, iz čega može biti zlijeh posljedica“. ¹⁵⁰ Plemenski kapetani su organizovali popis stanovništva, pazili na zdravlje naroda i stanje stoke i preuzimali neophodne mjere. Pazili su da se poštuju naredbe o lovu, predlagao je kako da se održavaju plemenski i seoski putevi, rijeke i potoci, kako da se otvore novi i zatvore stari putevi. U nadležnost plemenskih kapetana spadalo je i vođenje računa o snabdijevanju kapetanije dovoljnim količinama apalata, priplodne stoke, sjemena, voća i svih ostalih potreba. Starao se o očuvanju i unapređenju svih državnih i plemenskih interesa, a nastojao je „da narod živi u međusobnoj ljubavi, da čovječno postupa sa podanicima susjednih država, a naročito prema putnicima bude gostoljubiv, što je stara odlika našeg naroda“. ¹⁵¹

Plemenskom kapetanu bili su podređeni kmetovi koji su rukovodili seoskim opštinama, dok su varoške opštine bile nezavisne po upravnoj stvari od plemenskih kapetana. Plemenskim kapetanima nije bio dozvoljen odlazak van svoje kapetanije bez odobrenja oblasnog upravitelja. Obavljao je nadzor nad državnim imovinom i činovnicima, a „za svaku pak neurednost koju opazi, dužan je izvijestiti nadležnog Oblasnog Upravitelja“. ¹⁵² Za svoj rad plemenski kapetani su odgovarali oblasnom upravitelju, obavještavali su ga o svakom vanrednom događaju u područnoj kapetaniji ili u susjednoj državi koji može uticati na red i mir u Crnoj Gori, ali su ga izvještavali i o „kakvoj važnijoj krađi, svađi, požaru, urvini i t.d.“. ¹⁵³

¹⁵⁰ Glava IV, tačka 7.

¹⁵¹ Glava IV, tačka 17.

¹⁵² Glava VI.

¹⁵³ Glava VII.

Plemenski kapetan je imao pravo kažnjavati globom ili kaznom zatvora prema postojećim zakonima, a ukoliko nije postojalo kaznenih odredbi mogao je kazniti globom od 1 do 20 kruna ili od 1 do 7 dana zatvora po svom nahođenju. Protiv kapetanskih presuda upravne prirode mogla se podnijeti žalba oblasnom upravitelju u roku od osam dana od dana presude, a protiv presude oblasnog upravitelja.

Organizacija policije od 1902. godine

Najveća policijska vlast u Crnoj Gori bila je u rukama ministra unutrašnjih djela, a najveću policijsku vlast u jednoj oblasti predstavljali su oblasni upravitelji, u kapetanijama – plemenski kapetani, seoskim opštinama – kmetovi, a u varoškim opštinama – predsjednici. Od 1907. godine rad žandarmerije (policije) je bio uređen Policijskim pravilnikom. Žandarmerija je bila podijeljena po oblasnim upravama, tako da je od 1902. do 1913. godine postojalo pet oblasnih žandarmerija. Oblasnim žandarmerijama komandovali su šefovi sa svojim zamjenikom. Šefovi policije bili su niži oficiri poručnika ili potporučnik koji su iz vojne prešli u policijsku službu, sa mogućnošću ponovnog povratka. Šefovi policije rukovodili su žandarmima preko nekoliko žandarmerijskih vodnika kojima je bio podređen određen broj žandarma. Uglavnom ta brojka po oblasti kretala se od 6 do 8 neposredno potčinjenih žandarma šefu oblasne žandarmerije, a u plemenskim kapetanijama postojalo je 4–6 žandarma koji su bili na raspolaganju plemenskom kapetanu, ali pod komandom šefa oblasne žandarmerije. U oblasnim upravama, kapetanijama i seoskim opštinama djelovali su žandarmi, a u varoškim opštinama i novooslobođenim krajevima djelovali su panduri (policijaci varoši). U sastavu Oblasne uprave pored žandarmerije bio je sekretar, određeni broj pisara, dijurnista, poslužitelja, kao i pogranični komesari i pogranični žandarmi ali i tajni policajci.

Žandarmi su bili organi državne policijske vlasti za održavanje reda, zaštitu lične i imovine, bezbjednosti građana, sprječavanje kaznenih očevidnih djela i hvatanje i istraživanje njihovih učinilaca, izvršavanje odluka pojedinih vlasti i za čuvanje zdravlja i javnog morala građana.

Prijem u žandarmeriju je bio dobrovoljan, a neophodno je bilo da je kandidat crnogorski podanik, da je pismen, da je odslužio propisani rok u vojsci, da nije mlađi od 20 niti stariji od 40 godina, da je dobrog vladanja i da je umno i fizički potpuno razvijen. Prednost za prijem u žandarmeriju imali su neoženjeni ili udovci bez dece, oni koji su znali neki strani jezik i koji su iz mjesta i najbliže okoline. Za prijem se uzimalo u obzir i imovno stanje kandidata. Uslov da je umno i fizički potpuno razvijen potvrđivao je ovjerenim ljekarskim uvjerenjem. Ovjerena uvjerenja o dobrom vladanju izdavao je plemenski kapetan ili upravitelj.

Odnos žandarma prema građanima i njihovo vladanje i ponašanje u službi i van nje bilo je strogo propisano. Žandarmi su bili dužni u svakoj prilici da pokažu da su dostojni svoje dužnosti i povjerenja. Najstrože su se morali pridržavati pravila da budu „svagda i prema svakome biti učtivi, ozbiljni, razboriti, smotreni i neprenagljeni“. Nijesu smjeli „nikad oporo i na uvredljiv način prema ljudima postupati“. Pri svakoj službenoj radnji bili su se dužni pridržavati zakona i naredbi pretpostavljenih vlasti, kao i bezuslovno se pokoravati svom pretpostavljenom u službi.¹⁵⁴ Morali su uvijek biti trezveni i nijesu se smjeli odavati „nemoralnom i neurednom životu“, niti su smjeli „besposleno ostajati po krčmama i kafanama“. U Knjaževini Crnoj Gori strogo se vodilo o ugledu predstavnika policijskih vlasti, žandarmi nijesu smjeli ništa raditi što je drugima bilo zabranjeno niti bilo što drugo što bi moglo izazvati porugu i podsmjeh drugih. U odnosu prema strankama morali su se uzdržati od „grubih izraza, surovog ponašanja,

¹⁵⁴ Član 3 i 4, Policijski pravilnik u Knjaževini Crnoj Gori, Državna štamparija, Cetinje, 1907.

a takođe nepristojne i neučtive šale“. Na bilo kojem zadatku žandarm je morao sačuvati svoju ozbiljnost i dostojanstvo, starajući se da na miran i razlošan način izvrši svoj posao. Za poslove u žandarmskoj službi bilo im je najstrože zabranjeno „primanje poklona, nagrade ili napojnice od strane privatnih lica“. Njihove glavne karakterne crte su bili nepodmitljivost, iskrenost, istinitost i čuvanje tajne. Strogo je bilo zabranjeno međusobno svađanje i prepirka, a njihovo „privatno vladanje i ponašanje treba da je za uzor i poštovanje“. Nije se smio zaduživati i tako gubiti svoj autoritet. Pripadnicima žandarmerije bilo je zabranjeno da šetaju u grupama više od dvojice osim u slučaju naredbe, nijesu se smjeli zadržavati na javnim mjestima bez potrebe ili naredbe. Nijesu smjeli stojati pri kafanama i javnim zgradama blizu vrata i prozora niti prisluškivati što se u objektima govori. Naročito to nijesu smjeli raditi ispred privatnih stanova i u neposrednoj grupi ljudi skupljeni na javnom mjestu.

Žandarmi su bili dužni u najvećoj tajnosti da čuvaju sve dobijene zapovijesti i da u svojim izvještajima saopštavaju samo istinu. Svaki žandarm je bio u obavezi da sve što opazi ili dozna, sve druge važne glasove, novosti, osobite događaje i izvanredne slučajeve javi pretpostavljenoj policijskoj vlasti. Dostavljali su hitne i redovne izvještaje u zavisnosti od važnosti događaja ili vijesti. U izvještaju, žandarm je morao „tačno opisati i kazati sve što je vidio i doznao, pokazavši mjesto, ljude, od koji je što čuo i doznao, i koji su u stanju dati objašnjenje o dotičnom događaju“¹⁵⁵. Mjesto koje je određeno za nadzor žandarm nije smio ostaviti „bez preče službene potrebe“.

Upoteba oružja kod crnogorskih žandarma bila je riješena na vrlo restriktivan ali i moderan način. Mogli su da upotrijebe oružje samo u tri slučaja: nužnoj odbrani svog života ili života drugog lica; u savlađivanju otpora koji se bez upotrebe oružja ne može savladati i u predupređenju bjeksta opasnih zločinaca kad

¹⁵⁵ Član 13.

se bjeksto ne može na drugi način spriječiti. O svakoj upotrebi oružja bili su dužni da izvijeste nadležnu vlast.

Žandarm je imao pravo da službenim poslom uđe na sva javna mjesta, a kad ulazi u državna i opštinska nadležstva mora je biti pažljiv, nije smio pušiti već se pristojno u svemu ponašati. Nijesu smjeli izdavati svjedočanstva ili uvjerenja na privatnih zahtjev trećih lica. Bili su u obavezi da na svojoj teritoriji poznaju ljude, a posebno one koji su skloni krivičnim prestupima, a naročito da poznaju one koji su poznati kao „kradljivci, varalice, bludnice, besposličari, smutljivci, kockari“. Isto kao i ljude, žandarmi su bili u obavezi da poznaju sve privatne i javne objekte u kojima se okupljaju navedena lica.

Sudske, opštinske i druge vlasti nijesu mogle diektno izdavati naređenja žandarmima već su se za državne potrebe i usluge morali obratiti nadležnoj policijskoj vlasti. Prema policijskim starješinama i svim pretpostavljenim morali su se ponašati pristojno „odbaciti cigar, ako su ga slučajno u ruci držali, učtivo i ozbiljno odgovarati na upućena pitanja“. U njihovom prisustvu bili su dužni odati pristojnu počast. Žandarmerijske starješine i policijski činovnici nijesu mogli upotrebljavati žandarme za obavljanje svojih privatnih poslova niti su smjeli to raditi za svoje poznanike i druga privatna lica. Prilikom prolaska Knjaza Gospodara ili nekog člana vladalačkog doma bili dužni na pristojnoj razdaljini stojati u stavu „mirno“.

Žandarmi su mogli vršiti hapšenje po naredbi ili „po svojoj dužnosti“ i to na „najuljudniji način, postupajući mirno i čovječno sa dotičnom osoobm bez graje, vike, psovke, guranja i zlostavljanja“. Ista pravila su važila i za lica u „nenormalnom stanju“. Prilikom hapšenja, žandarmi su samo saopštavali „u ime zakona“.

Crnogorska policija je bila zadužena za održavanje reda, spokojstva, lične i imovne bezbjednosti. U svojim redovnim aktivnostima žandarmi su imali zadatke:

1. Da predupređuju i sprečavaju sva kažnjiva djela; da o izvršenim krivičnim (kažnjivim) djelima, njihovim izvršiocima i saučesnicima priberu sva moguća obavještenja i da o tome odmah izvijeste nadležnu vlast

2. Da opominju, uzdržavaju, hvataju i vlastima prijavljuju sve one koji bi pokušali da izvrše kakvo kažnjivo djelo ili ma što bi bilo protivno ličnoj ili imovnoj bezbjednosti građana.

3. Da nadležnoj policijskoj vlasti dovode i prijavljuju odmah osobe, kod kojih bi se našle kradene stvari; osobe za koje postoji naredba ili raspis da se traže; one koji nemaju uredan pasoš i putne isprave; one koji priljepljuju ili javno izlažu zabranjene spise i slike; one koji uznemiruju javni red vikom, svađom ili tučom; one koji u jahanju ili voženju koga povrijede; one koji su poznati kao skitnice, kockari i lupeži; one koji bi uznemirivali građane u vršenju vjeroispovijesti.

4. Da na javnim skupovima održavaju javni red i mir i da prouzrokovaočere nereda pronađu, uhvate i vlastima prijave.

5. Da hvataju i u zatvore stavljaju zatvorenike (apsenike, robi-jaše) koji pobjegnu iz zatvora ili ispred sprovođnika, kao i sve vojničke bjegunce.

6. Da paze na javne zavode kao: željenice, telegrafe, drumove, zasađena drva pored ovih, kanale, mostove, javne bunare i česme, putokaze, razne drumske i mjesne table, spomenike i t. d. I da one koji nanose kvar javljaju i po potrebi dovode policijskoj vlasti.

7. Da paze da ko ne protura lažne novce

Kad žandarm naiđe na one koji prave lažne novce ili novčane hartije (falsifikatori) on će pokupiti sve lažne novce i hartije, sav alat, materijal i ostalo što je pri pravljenju upotrijebljeno te zajedno sa krivicima predati nadležnoj vlasti.

8. Da predupređuju i otkrivaju sve što bi smetalo slobodnom i bezbjednom prolasku po ulicama, putevima, pjacama i drugim javnim mjestima kao: sječa drva na ulici, smještanje bačava,

sanduka, buradi, japije i drugoga materija; naročito noću prolazi moraju biti slobodni.

9. Da kola (kari, karoce) ne stoje na ulici bez nadzora; da se kola ne tjeraju naglo niz ulice naročito onuda kuda najviše svijeta prolazi, da se kola lagano razminjuju; da se đeca ne hvataju za kola kad ova trče.

10. Da paze da se krčme, kafane i gostionice ne drže otvorene preko vremena određenog, u kom slučaju žandarm ima prijaviti policijskoj vlasti ime vlasnika dotične radnje; da se u kafanama ne igraju zabranjene igre u novcu; da se u kafanama ne provodi kakva neprijatnost, javni sablazan i nemoral.

11. Da paze ima li u mjestu stranca bez zanimanja, a ne znaju im se sredstva za izdržavanje ili koji novce raskošno troše ili u velike novčane svote igraju karte i druge kockarske igre, ili stoje u vezi i poznanstvu s podozrivim licima, te time jako u oči padaju.

12. Da uopšte paze na izvršenje svih policijskih naredaba koje se odnose na javni red moral i bezbjednost.

Žandarmi su bili dužni da jave sva saznanja policijskoj vlasti za ona lica koja zlonamjerno ogovaraju i grde zemaljske vlasti i njihove naredbe; lica koja podstrekavaju ljude da se ne pokoravaju vlastima i njihovim naredbama; osobe koje govore i rasprostiru lažne, uznemirujuće i štetne glasove; osobe koje prave ili iznose kakve sastave, likove i figure kojima bi ismijavali zakone i naredbe vlasti; lica koja bi imala tajne štamparije i u njima mogli štampati zabranjene spise; lica koja bi prodavala objavlji-vala i raznosila brošure, figure, likove protivno postojećim zakonima i naredbama; osobe koje bi grobove ili nadgrobnne spomenike kvarile i na grobovima nečistoću ostavljale; osobe koje bi vraćale karte, razmiještale ili uopšte praznovjerice rasprostirale; osobe koje bi se na sokaku kamenjem ili čim drugim opasnim ili nedopuštenim bacale; osobe koje bi čiju vjeru ružile ili ismijavale i naposljetku osobe koje na konak primaju i prikrivaju lica podozriva i bez putnih isprava.

Žandarmerija je imala posebne dužnosti u istraživanju krivice i hvatanju krivaca. Bili su „pomagači isljednje policijske vlasti u kazneno-sudskim predmetima“.¹⁵⁶

Premetačinu privatnih objekata žandarmi su vršili na sljedeći način:

1. Kuće i lica imaju se na pristojan način prebrati da prebiranje ne izazove pažnju publike ili uopšte vrijeđa i povređuje osjetljivost i ponos vlasnika;
2. Da se kućni mir ne narušava osim ukoliko se to mora učiniti;
3. Da se izbjegne svaki nasrtaj na domaću čeljad i da se dotična premetačina i prebiranje drži u tajnosti, ukoliko je moguće da se nipošto tajne familijarne ne oktrivaju i ne diraju;
4. Da se premetačina i istraživanje ima izvršiti u prisustvu vlasnika kuće ili njegova zamjenika ili koga člana familije i suviše u prisustvu dva svjedoka;
5. Da se vrata na kući, sobi, ormanima i sanducima smiju samo onda silom otvoriti ako vlasnik kuće neće to dobrovoljno učiniti ili je vlasnik ili njegov zamjenik sasvim odsutan.

O izvršenoj premetačini odmah se sastavlja zapisnik, koji su potpisivali svi prisutni, a zapisnik se predavao isljedniku. Prilikom pretresanja hartija, pisama ili dokumenata strogo se pazilo da ne dođe do znanja nenadležnim. Interesantno je da u slučaju da vlasnik nije dozvolio pregled ovih papira pečatirali su se pečatom vlasnika ili nekog od prisutnih i predavali su se isljedniku, drugi niko nije mogao otvoriti ovo pismo.

U cilju održanja javne bezbjednosti žandarmi su imali pravo i dužnost:

1. Da rastjeruju svaku nedozvoljenim načinom noružanu gomilu ljudi; da hvataju i vlastima dovode sve one koji bi dizali pobunu;
2. Da rastjeruju svaku skupljenu gomilu ljudi koja bi pošla protivu Vladaoca, Ustava, Zakona, vlasti i javnoga poretka i da

¹⁵⁶ Član 41.

u zatvor sprovede sve ličnosti koje bi u sastav pomenute gomile spadale i da o tom hapšenju odmah izvješćuju nadležnu vlast;

3. Da rastjeruju svaku rulju svijeta, koja bi se nedozvoljenim načinom ma i ne naoružana okupila da pravi larmu i uznemiruje javno spokojstvo i o tome da odmah izvještavaju nadležnu vlast;

4. Da pri svađama, metežima i drugim nemirima kojima se ruši javno spokojstvo, vrijeđa pobožnost i moral građana, ili se dovodi u opasnost, život, zdravlje i imanje građana odmah hvataju krivce i predaju vlastima, razumije se onda, ako se ne bi mogao mir i poredak na drugi način održati;

5. Da pri pobuni zatvorenika, (robijaša) u zatvor ili van ovoga i na radu priteku u pomoć čuvarima radi povraćaja reda i mira.

Dužnost žandarmerije bila je široko rasprostranjena. Žandarmi su bili dužni da pritegnu u pomoć bez obzira da li su ili ne bili na dužnosti, svakom licu koje je došlo u opasnost; da isprate zalutalog putnika ili zalutalo dijete, da javi nadležnim vlastima pojavu „ludila ili zanešenosti“. U slučaju požara i poplava žandarm je bio dužan spašavati živote i imanja i ovlašćeni „da uleti u svaku kuću i danju i noću, i da opomene ukućane na opasnost“. ¹⁵⁷ Imali su nadležnosti i u sprečavanju krivolova i sprečavanju uništavanja, kvarenja, premazivanja ili sklanjanja znakova postavljenih od strane vlasti.

Žandarmi su bili obavezni da na miran način posao izvrše, a silu su mogli upotrebljavati samo onda kad je postojao jak otpor koji se nije mogao drugačije savladati. Pri upotrebi sile „moraju se ljudi štedjeti, što je više moguće“. ¹⁵⁸ Prilikom hvatanja i sprovođenja krivaca žandarm je trebao „prebrati“ navedeno lice i strogo paziti da krivac ne odbači od sebe ili da ništa ne „uništi ili predugojači stvari ili ma kakve znake kojima bi se moglo dokazivati učinjeno krivično djelo“. Ukoliko je okrivljeni bilo neko lice koje je radilo u državnoj ili javnoj službi, žandarmi su prethodno bili

¹⁵⁷ Član 37.

¹⁵⁸ Član 50.

dužni obavijestiti starješinu organa u kojem radi to lice. U ovakvim slučajevima žandarmi su nosili „napunjeno vatreno oružje i revolver i dugačke puške“.¹⁵⁹ U slučaju da naiđe na ubistvo morao je obezbijediti ljekara u što kraćem vremenu, a u slučaju da je ranjen i da je u prilici da govori morao ga je usmeno saslušati po mogućnosti u prisustvu jednog, dva ili tri svjedoka.

Posebna policijska služba bila je varoška (opštinska) žandarmetrija, njeni žandarmi u varošima nazivali su se panduri i imali su neka posebna zaduženja. S obzirom da su djelovali u varošima u kojima se odvijao gradski život, imali su zadatak da paze da prodavci i kupci ne drže lažne mjere i da krivo ne mjere, da ne prodaju pokvareno i za zdravlje štetno jelo i piće, da svi koji prodaju hranu i piće drže čisto i u čistim radionicama i posuđem. Opštinski panduri su vodili računa da niko ne prodaje otrovne lijekove bez odobrenja, da niko ne drži dinamit, barut, gas i druge zapaljive materije bez odobrenja, da se hrana ne prodaje skuplje, već po utvrđenim cijenama, da se određene stvari i hrana (drva, salata, jaja, kokoške, sir, krtola i druge životne namirnice) ne prodaju „kroz varoš od kuće do kuće, već da se prodaju na određeno mjesto“. Panudir su vodili računa da niko ne prosipa po ulicama nikakvu nečistoću, da se javni nužnici čiste noću da se „nečistoća zakloni i da se ne osjeti zaudar“. Starali su se i prilikom sniježnih padavina da se postave potrebni zankovi, da se pokvareni mostovi, prelazi, ograde, nasloni i putevi popravljaju, da se drveća zasađena po ulicama, drumovima i javnim šetalištima i parkovima ograde i da se nad njima ne vrši nikakva oštećenja. Oni su i pazili na „lica koja mogu biti građanima od štete i dosade, kao što su prosjaci“, a pazili su i na nepunoljetnu decu. Pod posebnom pažnjom bili su stranci koji su išli od mjesta do mjesta, od kafane do kafane pjevali, svirali, davali predstave ili pokazivali druge vještine.

Žandarmi su primali platu i bili opremljeni potrebnim naoružanjem i uniformom, kao i dnevnicu u iznosu od dvije krune

¹⁵⁹ Član 60.

dnevno. Za pokazanu osobitu revnost u vršenju svoje službe žandarmi su mogli biti nagrađeni: javnom pohvalom, novčanom nagradom i odlikovanjem.¹⁶⁰ O nagradama je odlučivao ministar unutrašnjih djela. U slučaju da žandarm uhvati krijumčare imao je pravo na nagradu. Imali su pravo bolovanja na mjesec dana, a u slučaju da „zadobije bolest ili ranu u potjeri za zlikovcem, krujumčarem ili vršeći službu u drugim važnijim državnim potrebama, ima pravo liječenja o državnom trošku“.¹⁶¹

Nadležnost nad decom

U slučaju da vide dijete na javnom mjestu bez pratioca bili su dužni da ga predaju staraocu. Prilikom narodnih svetkovina naročito kojim prisustvuje Vlada ili koji član Vladalačkog doma ili sahranama, žandarmi su skretali pažnju na malu decu i zabranjivali im da istrčavaju naprijed, ćušaju se, svađaju, viču itd. Vodili su računa i o zabranjivanju „trčkanja oko svatova i otimanja oko bačenog novca, jer dječiji postupci u navedenim prilikama ne samo, što su nesnosni, već mogu biti za samo decu i kobni“.

Sjedište Ministarstva je sve do 1910. godine bilo smješteno u prostorijama Biljarde,¹⁶² kada je zajedno sa vladom premješteno u novoizgrađeni Vladin dom.

Uniformizacija i naoružanje žandarmerije

Sve do 1896. godine izvršni organi vlasti perjanici i žandarmi dužnost su obavljali u narodnoj nošnji, sa grbom na kapi kao jedinom distinktivnom oznakom. Tek 1896. godine policijska žandarmerija je zadužila jednoobraznu uniformu – istu onakvu kakva je uvedena za „prvi bataljon stojeće vojske“. Prema članu 67, u pri-

¹⁶⁰ Član 68.

¹⁶¹ Član 70.

¹⁶² *Ministarstvo vojno – zbornik dokumenata (1879–1916)*, str. 6.

nadležnosti žandarma spadala je plata i naoružanje. Svaki žandarm je od oružja dužio rusku trolinejnu pušku – u Crnoj Gori popularnu „moskovku“, sa bajonetom bez kanija. Uz pušku, žandarmi su nosili i revolver 11,2 mm sistema Gasser M.1870/74. Prema arhivskim izvorima, Rusija je, 24. maja/6.juna 1898. godine, Crnoj Gori isporučila 20.000, a 7/20. jula 1909. godine još 10.000 pušaka M.91.

Monopolska žandarmerija

Crna Gora sa početka XX vijeka značajna sredstva prihodovala je od koncesija nad proizvodnjom duvana koji je bio pod kontrolom Monopola duvana u partnerstvu sa Italijom. Međutim, značajan procenat stanovništva sticao je određena sredstva krijumčarenjem duvana što je značajno uticalo i na niži procenat regularno prodalog duvana. U cilju sprečavanja nelegalnog prometa i prodaje duvana, a kako je država prihodovala značajna sredstva, za vrijeme ministrovanja Lakića Vojvodića osnovana je u septembru 1907. godine Monopolska žandarmerija. Do njenog formiranja, sprečavanjem krijumčarenja duvana bavili su se kmetovi i plemenski kapetani koji su hvatali krijumčare i predavali ih višoj vlasti. U sjedištu kapetanije premetačinu je sprovodio plemenski kapetan ili njegov zamjenik sa kmetom opštine, u ostalim mjestima kapetanije to je radio kmet sa dva opštinaru, a u varošima u kojima su sjedišta oblasnih uprava to je obavljao jedan činovnik oblasne uprave sa jednim članom opštinske uprave i dovoljnim brojem žandarma, a u drugim varošima, predsjednik opštine ili njegov zamjenik sa jednim odbornikom ili poštenim građaninom i dovoljnim brojem žandarma.

Pravilnik o osnivanju i radu Monopolske žandarmerije donešen je 13. septembra i sastojao se od svega 13 članova. Kako je ovaj pravni akt bio prilično štur i nije uređivao na adekvatan način rad monopolske žandarmerije stavljen je van snage 1. maja 1908.

godine kada je donešen novi koji detaljnije uređuje djelokug njenog rada. U međuvremenu je pored policijske formirana i Finansijska žandarmerija o kojoj postoji veoma malo podataka.

Monopolska crnogorska žandarmerija osnovana je u cilju „suzbijanja raznijeh krijumčarenja monopolisanih i uopšte carinjenih artikala, kao i radi hvatanja i istraživanja njihovih učinilaca“. ¹⁶³ Monopolska žandarmerija je bila „oružana sila koja se bira po naročitim uputstvima“. Za žandarme su birani crnogorski podanici od 20 do 45 godina, zdravog sastava, neporočni, koji su po mogućnosti bili pismeni i koji su služili vojni rok u Stajačkoj vojsci. Monopolska žandarmerija postupala je po Zakonu o monopolu duvana i po Krivičnom zakoniku.

Na čelu monopolske žandarmerije nalazile su se starješine, od kojih su žandarmi mogli isključivo da primaju naređenja i uputstva, koja su bili dužni bespogovorno izvršavati i o tome podnosti raport. Glavni zadaci starješina bili su da obučavaju žandarme u njihovoj dužnosti, da ih raspoređuju na službu i da se lično uvjeravaju da se služba obavlja „savjesno i tačno“ i da održavaju primjeran rad i disciplinu među žandarmima, u pogledu tačnog vršenja službe, držanja oružja i propisnog odijela. Starješine žandarmerije bile su odgovorne da vrše veće potjere za zlikovcima i da uguše nered s potrebnim brojem žandarma. U hitnim slučajevima vršili su „isljeđenje i premetačinu u zamašnjim krivičnim djelima“. Starješine žandarmerije podnosile su svakodnevno raporte nadležnom oblasnom upravitelju u pogledu službenih poslova, a administraciju nad žandarmerijom obavljalo je Ministarstvo unutrašnjih djela. Starješine i žandarme postavljalo je Ministarstvo unutrašnjih djela na prijedlog Uprave monopola.

Žandarmima je bilo zabranjeno primanje bilo kakvih nagrada i poklona od privatnih lica. U slučaju da neko od starješina monopolske žandarmerije ili žandarma „primi mito ili poklon od

¹⁶³ Pravilnik o ustrojstvu monopolske žandarmerije, Državna štamparija Knjaževine Crne Gore, Cetinje, 1908.

koga bilo, a na štetu službe, imaju se lišiti zvanja i predati sudu za zloupotrebu u zvaničnoj dužnosti“.¹⁶⁴ U svom radu morali su zadržati ozbiljnost i dostojanstvo, a službene poslove bili su dužni držati u „najvećoj tajni“.¹⁶⁵ Žandarm nije smio napuštati mjesto na koje je postavljen za vršenje nadzora bez neke preče službene potrebe. Na službi su morala da budu dvojica žandarma koji su pomagali jedan drugom i bili svjedoci pri nekoj službenoj radnji. U slučaju netačnog obavljanja službe žandarmi su mogli biti kažnjeni novčano u smislu mjesečne plate ili otpuštanjem iz službe.

Upotreba oružja od strane Monopolske žandarmerije bila je riješena slično kao i kod zemaljske policije. Monopolski žandarmi mogli su da upotrijebe oružje u nužnoj odbrani života, savlađivanju otpora od strane krijumčara ili bjeksta koje se ne može drugačije srpiječiti, uz obavezu da ga upozore riječima „u ime zakona“. Kod Monopolske žandarmerije bila je detaljnije propisana procedura upotrebe oružja, da nakon riječi upozorenja, žandarm puca uvis, a ako se krijumčar ne odazove na pokornost žandarm je mogao „pucati u meso ali uvijek po mogućnosti u one djelove tijela, kako će ga onesposobiti za bjekstvo, a ne i usmrtiti“.¹⁶⁶ U takvim slučajevim žandarmi su bili dužni ukazati ljekarsku pomoć, a u slučaju „usmrćenja postarati se za prenos i sahranu po obavljenom sudskom pistupku“.¹⁶⁷

Monopolska žandarmerija je krstarila duž granice i po unutrašnjosti, zaustavljala je i pregledala svakog na koga bi se posuđjalo da nosi izvan granice ili da po unutrašnjosti rasprodaje duvan ili druge necarinjene artikle. Sve lađe koje su dolazile iz Osmanskog carstva preko Skadarskog jezera morale su se u cilju pregleda prijaviti kod državne carinarnice na Smokovici. Kopnenim putem ulazak i izlazak iz Crne Gore bio je dozvoljen

¹⁶⁴ Član 22.

¹⁶⁵ Član 7.

¹⁶⁶ Član 14.

¹⁶⁷ Član 16.

do 50 metara od granične kule. Monopolski žandarmi imali su pravo „premetačine po stanovima javnijem i privatnijem, u opšte lađama i kolima u putu“. ¹⁶⁸ Od ovoga nijesu bili izuzeti ni strani konzulati ako je postojala sumnja da se radi o krijumčarenju. Kod vršenja premetačine od strane žandarma ili njihovih starješina postojala su pravila koja su se morala zadovoljiti. Premetačina se morala obavljati pristojno bez izazivanja pažnje publike, bez vrijeđanja i povređivanja vlasnika. Kućni mir se mogao narušiti samo ukoliko je to bila izuzetna potreba. Zabranjeno je bilo „nasrtanje na domaće“ i nastojalo se da se „tajne familijarne ne diraju i ne otkrivaju“. ¹⁶⁹ Monopolska žandarmerija je premetačinu mogla da obavi uz prisustvo vlasnika kuće ili nekog od članova familije ili komšije uz dva svjedoka.

Uhvaćene krijumčare sa krijumčarskom robom žandarmi su predavali svom starješini koji je dalje postupao prema članu 50 Zakona o monopolu duvana. Finansijska i zemaljska žandarmerija kao i sve vojničke vlasti i svaki vojnik bili su dužni „priteći u pomoć žandarmima na njihov poziv u slučaju, kad se odupiru krijumčari“. ¹⁷⁰ U takvim slučajevima vojnici su imali pravo na dio globe prema članu 52 Zakona o monopolu duvana.

Pogranična i finansijska žandarmerija

Pogranični policijski organi obavljali su sve dužnosti, kao i zemaljska žandarmerija ali i neke posebne dužnosti. Pogranična žandarmerija je bila dužna naročitu pažnju obraćati na dolazeće strane osobe – putnike i sumnjiva lica i, ukoliko je to moguće, vidjeti po spoljnjem izgledu i ponašanju. Glavni cilj je bio da se spriječi ulazak u Crnu Goru skitnica, kockara i zločinaca. Pogranična žandarmerija imala je svoje straže i krstarila je duž granica i pazila

¹⁶⁸ Član 17.

¹⁶⁹ Član 18.

¹⁷⁰ Član 26.

na ulazak svakog sumnjivog i lica sa zločinačkom namjerom, kao i sprečavanje krijumčara i prijavljivanje pograničnoj vlasti.

Cenzura u ratu

Do potpunijeg pravnog uređenja vojne cenzure u crnogorskoj vojsci došlo je 9. oktobra 1915. godine, u toku Prvog svjetskog rata, donošenjem Uredbe o vojnoj cenzuri za vrijeme rata. Kao u svim oružanim snagama, a naročito u ratnim okolnostima, glavni cilj cenzure je da spriječi saopštavanje i širenje vijesti koje mogu koristiti neprijateljskim snagama, proizvesti uznemirenost ili nezadovoljstvo u državi, kao i vijesti koje mogu biti i povoljne, ali koje otkrivaju tajnost planiranih akcija, a mogu uticati na njihovu realizaciju. U slučaju rata, vojna cenzura se zapravo odnosi na svu komunikaciju u državi i uglavnom je riječ o državnoj cenzuri. Vojnoj cenzuri u Crnoj Gori za vrijeme rata u nadležnost je spadala: sva privatna prepiska putem pisama, dopisnica i telegrama po unutrašnjem i međunarodnom saobraćaju kao i prepiska sa inostranstvom; uputnice, amaneti, mustre, paketi, štampane stvari, oglasi, mape, novine, slike, sve poštanske pošiljke; telefonski razgovori; fotografije i bioskopski snimci kao i domaća i strana štampa.¹⁷¹ Određena lica bila su oslobođena cenzure, dok su druga bila oslobođena određene cenzure. Tako ni članovi Kraljevskog Vladačkog doma, aktivni ministri, predsjednik skupštine, mitropolit, episkopi, arhibiskup barski, načelnik štaba i načelnici odjeljenja Vrhovne komande, viši komandanti zaključno sa komandantima divizije i oblasnim upraviteljima nijesu obavljali svu prepisku, poštanske pošiljke, telegrame i telefonske razgovore bez ikakve cenzure. Telefonske razgovore bez cenzure mogli su da vode: predsjednik Crvenog krsta, Državnog savjeta, Velikog suda, Glavne državne kontrole, predsjednici oblasnih sudova, glavni intendant, načelnici odjeljenja svih ministarstava, kao i njihovi zamjenici,

¹⁷¹ Član 2 Uredbe o vojnoj cenzuri za vrijeme rata, 9. oktobar 1915.

načelnici štabova vojske ili odreda, šef Glavne vojne cenzure, komandanti pograničnih posada i straža, komandant žandarmerijskih trupa, pogranični komesari ili vršioci dužnosti, državni komesar za Barsko društvo i Monopol duvana, upravnici carinarnice, predsjednici varoških opština po čisto državnim poslovima.

Lična primanja

Na platnom spisku Ministarstva vojske 1880. godine nalazili su se pored ministra, sekretara i pisara, još viši i niži oficiri crnogorske vojske, stražari, trubači, radnici vojnih radionica, perjanici, ekonom i pisari. Za njihove plate 1880. godine opredjeljivalo se oko 30.000 fiorina, plate su izdavane tri puta godišnje: o Vasiljevdanu (1. januara), o Đurđevdanu (23. aprila) i o Mitrovdanu (23. oktobra). U odnosu na plate predsjednika i članova Državnog savjeta, oblasnih upravitelja i sudija okružnih sudova, plate oficirskog kora su bile niže. Od vojnih starješina, pored ministra, najveću platu primao je brigadir kao najveći čin u crnogorskoj vojsci u iznosu od 600 fiorina, zatim komandiri 120, potkomandiri 60, oficiri 36 i barjaktari 36. Za razliku od njih vojna lica na službi na Dvoru primala su veću platu, kabadahije 180, a perjanici 100 fiorina.¹⁷² Za 1881. godinu ukupni izdaci Ministarstva vojnog za plate iznosili su 34.368 fiorina.¹⁷³

Ministarstvo vojno je imalo određene izdatke za jedan dio osoblja na službi na Dvoru knjaza Nikole. Plate pripadnika Dvorske straže i Dvorske ađutanture padale su na teret Ministarstva vojnog. U periodu nakon Veljeg rata na dvoru je bilo ukupno 46 službenika (dva ađutanta, dva kapetana, 12 kabadahija i 30 perjanika,) koji su se nalazili na platnom spisku Ministarstva vojnog. U kasnijem periodu sastav Dvorske straže i Dvorske ađutanture konstantno je rastao, a samim time i izdaci Ministarstva vojnog. Za plate ovih

¹⁷² DACG, MV, knjiga 4, Protokol plata Ministarstva vojnog 1880–1881.

¹⁷³ Đurović, Mirčeta, n.d., str. 315.

lica 1884. godine Ministarstvo je izdvajalo čak 20.000 fiorina.¹⁷⁴ Broj perjanika se ubrzo udvostručio, a i dalje je rastao. Od 1890-ih i broj pripadnika Dvorske ađutanture je rastao jer je u njen sastav ulazio general-ađutant, dva ađutanta, nekoliko ordonansa, kao i ađutant i ordonans prijestolonasljednika Danila i prinčeva Mirka i Petra. Na platnom spisku Ministarstva vojnog 1908. godine nalazilo se preko 80 lica na službi na Dvoru, a za njih se izdvajalo 100.522,25 kruna.¹⁷⁵ U usponu crnogorske države perjanika je bilo 120 od čega 90 perjanika pješaka i 30 konjanika, kao i oko 10 članova Dvorske ađutanture.

Budžet Ministarstva unutrašnjih djela

Iz dostupnih podataka jasno možemo zaključiti da je tokom perioda od 1890. do 1900. godine najviše sredstava iz budžeta išlo na Ministarstvo finansija. Od cjelokupnog iznosa budžeta za period od 11 godina, 39% izdvojeno je na Ministarstvo finansija, što je bilo i za očekivati. Potom, iza Ministarstva finansija najviše sredstava je primalo Ministarstvo vojno, 16% ukupnog budžeta. Veliki dio trošen je na Nj. Veličanstvo čak 13%, kao i na Ministarstvo unutrašnjih poslova 14%, dok je na ostala ministarstva potrošeno manje od 10% cjelokupnog budžeta.

Naoružanje žandarma i perjanika

Do 1886. godine crnogorski oficiri koristili su uglavnom austrijske modele sablje, dok su ruske sablje posjedovale neke istaknute ličnosti koje su ih kao poklon dobile za zasluge od ruskog dvora. Prodor ruskih sablji u naoružanje crnogorske vojske počinje 1886.

¹⁷⁴ DACG, MV, Podaci o izdavanju Ministarstva vojnog 1881–1887, br. 656.

¹⁷⁵ DACG, MV, Knjiga primanja i izdavanja po budžetu Ministarstva vojnog za 1908. godinu.

godine kada je vojvoda Božo Petrović boravio u Beču na putu za Njemačku. Tom prilikom ruskim sredstvima naručio je 39 ruskih oficirskih sablji M-1865 od kojih je jedan dio imao pozlaćene balčake.¹⁷⁶ U cilju modernizacije i bolje pripremljenosti crnogorske vojske, knjaz Nikola je 1894. godine zatražio pomoć u naoružanju od Rusije, između ostalog i 900 oficirskih sablji. Ruski car Nikolaj II odobrio je ovu donaciju u martu 1894. godine, međutim broj sablji je smanjen na 500.¹⁷⁷ Ove sablje bile su u naoružanju oficira ruske vojske svih rodova osim mornarice i konjice kozaka. Kako to nije bilo dovoljno da pokrije potrebe crnogorske vojske, knjaz Nikola je u Petrogradu naručio još 300 ruskih podoficirskih sablji M.1881 po cijeni od 4 rublje i 50 kopejki po komadu. Ove ruske sablje kovane su u fabrici Zlatoust. Cjelokupan ratni materijal među kojim i 800 ruskih sablji brodom „Rostov“ preko Kronštata, Baltičkog mora, Atlantika, kroz Sredozemno more, uplovio je u Bar 13. avgusta 1895. godine. Iako su austrijske oficirske sablje i dalje bile u upotrebi u crnogorskoj vojsci, njih polako nadmašuju ruske sablje dobijene u sklopu vojne pomoći iz Rusije. Interesantan je i način poklanjanja sablji nekom prigodnom prilikom od strane vladara. Tako je knjaz Nikola 1902. godine za rođendan prijestolonasljednika poklonio svakom perjaniku „za uspomenu sablju“, a svakom bivšem perjaniku dao odobrenje da nosi sablju i grb.¹⁷⁸ Najveće reforme crnogorske vojske sprovedene su 1910. godine, kada je i donešen Zakon o ustrojstvu vojske za Knjaževinu Crnu Goru. Od tog perioda u upotrebi crnogorske vojske jeste najnovija crnogorska oficirska sablja M.1910 kojoj je na kapi balčaka urezan monogram kralja Nikole latinično NI. Ustvari, radilo se o ruskoj oficirskoj sablji M.1909. Tako da je u naoružanju crnogorske vojske do početka

¹⁷⁶ Bogdanović, Branko, *Hladno oružje...*, str. 38.

¹⁷⁷ DACG, Ministarstvo vojno 1895, fascikla 49, 445.

¹⁷⁸ DACG, Ministarstvo vojno 1902, fascikla 85, 1590 od 18. decembra 1902. godine.

balkanskih ratova bilo koja hiljada sablji svih vrsta. Ovaj broj zadovoljavao je potrebe starješinskog kadra kojeg je bilo manje, ali jedan dio sablji je ostao u nasljeđe porodicama starješinskog kadra, drugi dio je poklonjen ili je oštećen.

Nešto kasnije u naoružanje crnogorske vojske uvode se postepeno i noževi 1880-ih godina, koji su bili prihvatljivi crnogorskom vojniku navikutom na jatagan i handžar. Noževi su služili za borbu „prsa u prsa“ kojoj su crnogorski vojnici još u ranijim ratovima bili vični. Nosili su se kao bajoneti na puškama i zauzeli su mjesto popularnih jatagana i sablji koje nijesu imale dovoljnu praktičnu primjenu. Prvi kontigent nabavljen je u Beču 1880. godine kada je kupljeno oko 3.000 noževa. Prilikom posjete Francuskoj 1901. godine knjaz Nikola je izrazio želju da kupi 40.000 francuskih noževa sabre-baionnette sistema Chassepot (Šaspo) M.1866. Na osnovu toga dogovora, 1903. godine kao donacija Francuske u Crnu Goru je brodom „Lugano“ stiglo 40.000 noževa sa bruniranom kanijom. Zvanično, u naoružanje ušli su 1903. godine.¹⁷⁹ Ovi noževi bili su veće dužine, nešto između sablje i bajoneta, malo zakrivljeni, zato su se često nazivani „sablje-noževi“ ili „sablje-bajoneti“. Time je omogućeno da noževi-sablje iste godine budu podijeljeni Stajaćoj vojsci i brigadama narodne vojske, kao i perjanicima i žandarmima. Naime, 38.961 komad francuskih noževa podijeljen je brigadama narodne vojske, dok je njih 630 podijeljeno Stajaćoj vojsci, pitomcima vojničke škole i baterijama, pionerima, vojnoj muzici i svima koji su neko vrijeme proveli u Vojnom stanu, u prvom redu regrutima, ali i dvorskim slugama.¹⁸⁰ Nošenje noževa bilo je regulisano naredbama. Tako se u jednoj naredbi od 12. juna 1910. godine naređuje „da niži činovi nose noževe prilikom izlaska u varoš bez puške pa bilo prilikom slobodnog izlaska ili inače, a pored toga da ih podoficiri nose kad vrše koju bilo službu u Vojnom

¹⁷⁹ Bradač, Jaroslav, *Černogorska armada*, str. 28.

¹⁸⁰ DACG, MV, Pomoćne knjige omot VII, 15, 10. maj 1903. godine.

stanu osim desečara straže i desečara kužine.“¹⁸¹ Francuski noževi bili su sastavni dio njihove uniforme koji su nosili o remenu. Noževi šaspo nijesu bili adekvatni da se postave ni na jednu pušku iz naoružanja crnogorske vojske, tako da je njihova praktična vrijednost i upotreba bila dosta ograničena. Međutim, ovi noževi imali su određeni statusni simbol i značaj podoficirskih činova i drugih posebnih kategorija vojnika, a podsjećali su na jatagane za koje je crnogorski vojnik bio i dalje emotivno vezan.

Vojna žandarmerija

Glavni rodovi crnogorske vojske su pješadija (sa mitraljeskim odjeljenjima i izvidničkim četama), artiljerija i pioneri,¹⁸² dok su pomoćni rodovi: komora, sanitetsko osoblje, sudsko osoblje, ordonansi, žandarmerija, osoblje vojnih radionica i stražarsko osoblje pri vojnim slagalištima.¹⁸³ Pješadijski odsjek kao samostalna organizaciona jedinica Ministarstva bio je zadužen za organizaciju žandarmerije, bavio se: a) usavršavanjem, organizacijom, donošenjem svih propisa kod pješadije, mitraljeških odjeljenja, izvidničkih četa, žandarmerije, dvorske straže, vojne muzike, vojničkih škola i pripremnih kurseva i svih drugih jedinica i oblasti vojnog života; b) vođenje računa o jedinstvenom obrazovanju, vaspitanju, disciplini, tumačenju propisa, takođe o opremi, naoružanju itd; c) izradom opšteg godišnjeg plana nastave i vježbe, izrada nastavnih planova za škole, zavode i kurseve, kao i nadzor i rukovođenje vojničkim vježbama pri osnovnim vježbama i gađanju u srednjim školama. Ovaj odsjek starao se o pravnom i organizacijom uređenju jedinica, njihovim obrazovnim i profesionalnim sposobnostima

¹⁸¹ DACG, MV, Opšte odjeljenje, f. 21, br. ods. 733, akt od 12. juna 1910. godine.

¹⁸² *Ministarstvo vojno – zbornik dokumenata (1879–1916)*, str. 343.

¹⁸³ Isto.

kroz vježbe, nastavu i drugu vrstu kurseva i nastave.

Do 1913. godine u crnogorskoj vojsci nije postojala posebna jedinica koja je vršila vojno-policijske poslove. Ovim poslovima bavili su se uglavnom žandarmi ili obični vojnici po nalogu vojnih starješina, komandanta brigade ili njegovih ađutanata. Policijskim poslovima bavila se varoška i oblasna žandarmerija. Oblasna žandarmerija organizovana je pri oblasnim upravama, na njenom čelu nalazio se šef oblasne žandarmerije, a bila je potčinjena upravnoj vlasti, tj. upravitelju oblasti. U trenutku mobilizacije i ratnim okolnostima od državne žandarmerije, koja je bila u nadležnosti Ministarstva unutrašnjih poslova, organizovao se vod žandarmerije koji je pridodat Vrhovnoj komandi kojoj je neposredno potčinjen. Vodom je komandovao komandir u činu kapetana, a sastojao se od dva vodnika, šest desečara i 18 žandarma. Pri svakoj diviziji funkcionisala je divizijska desečarija žandarma koja se takođe obrazovala u trenutku mobilizacije po mogućnosti od iskusnih žandarma ili vojnika I klase.¹⁸⁴ Ova desečarija pored komandira imala je tri desečara i devet žandarma.

Zadaci voda žandarmerije bili su klasični vojno-policijski poslovi – od održavanja reda i discipline, privođenja pred vojnim sudovima krivaca iz redova vojske i drugih poslova po naredbama najviših vojnih starješina. Pravilnikom o radu policijskih organa iz 1910. godine bilo je predviđeno da aktivnosti žandarmerije u slučaju rata propiše Ministarstvo vojno u čiju nadležnost bi spadali žandarmi u slučaju rata. Međutim, prema raspoloživim podacima do donošenja ovog pravilnika o dužnostima i obavezama žandarma u slučaju rata nije nikada došlo.

Zbog neadekvatnog održavanja reda i bezbjednosti na novooslobođenim teritorijama od strane običnih vojnika, javila se potreba za formiranjem jedne nove oružane formacije sa specijalnim zadatkom održavanja reda i sigurnosti na navedenim

¹⁸⁴ Isto.

teritorijama. Prvi pokušaji ogledali su se u osnivanju pandura kao izvršitelja upravnih i sudskih vlasti i vojne policije. Vojna policija nije imala permanentni već povremeni status. Oformljavana je povremeno od vojnika u pograničnim teritorijama, uglavnom u oblasti Skadarskog jezera. S tim u vezi Ministarstvo vojno obratilo se Ministarstvu unutrašnjih poslova kako bi napravili zajednički prijedlog o formiranju Kraljevskog žandarmerijskog kora. Poslovi vojne žandarmerije vezuju se i za ingerencije Ministarstva vojnog ali i Ministarstva unutrašnjih djela, jer u vojnom domenu ona spada u nadležnost prvog ministarstva, a u pogledu same službe, uključujući i izdržavanje i nadležnosti u domen rada drugog Ministarstva. Tako su Ministarstvo vojno i Ministarstvo unutrašnjih djela, 16. oktobra 1913. godine, podnijeli prijedlog Kralju i Ministarskom savjetu za formiranje vojne žandarmerije. Ovaj prijedlog je odobren od strane kralja Nikole i Ministarskog savjeta nakon čega je Ministarstvo vojno 31. oktobra 1913. godine, jednom naredbom odredilo način izbora kandidata, trajanje kursa, plate i obaveze. Kandidat koji je htio biti primljen u vojnu žandarmeriju morao je zadovoljiti nekoliko uslova: mladići starosne dobi od 20 do 25 godina, da su neoženjeni, da su pismeni, da su umno i tjelesno zdravi, da su dobrog vladanja. Kandidati koji ispunjavaju navedene uslove i budu primljeni u vojnu žandarmeriju imali su obavezu da provedu najmanje pet godina u službi na što su se pismeno obavezivali. Nakon obavljene prijave i selekcije, izabrani mladići upućeni su na tridesetodnevnu obuku u Podgorici koja se uglavnom sastojala od upoznavanja vojnih i građanskih zakona, u prvom redu propisa koji su se odnosili na rad žandarmerije. Navedena obuka trajala je od 10. novembra do 10. decembra 1913. godine. Zapravo stvarni datum je 22. novembar 1913. godine, kada je knjaz Nikola donio ukaz o formiranju Kraljevskog žandarmerijskog kora i kada je postavljen komandni kadar vojne žandarmerije. Za komandanta Kraljevskog žandarmerijskog kora postavljen je komandir Sava Lazarević, a za

njegovog pomoćnika kapetan Gavro Adžić. Odmah nakon završene obuke formirane su tri čete. Žandarmerija je iz Podgorice upućena 7. januara 1914. godine na predviđene lokacije, tj. na najosjetljivije lokacije novooslobođenih teritorija. Prva četa je brojala 80 vojnih žandarma, njeno sjedište je bilo u Pljevljima, a njen komandir Vojin Pavićević. Prvi vod ove čete, jačine 25 žandarma na čelu sa komandirima imao je sjedište u Pljevljima, drugi i treći vod, jačine 15 ljudi sa komandirima bili su smješteni u Bijelom Polju i Rožajama, a četvrti vod, jačine 12 žandarma bio je smješten u Beranama. Druga četa brojala je 93 vojna žandarma sa sjedištem u Peći pod komandom kapetana Đura Draškovića. Njeni vodovi sa komandirima bili su smješteni u Peći, Istoku i Gusinju. Treća četa bila je smještena u Đakovici, brojala je 73 žandarma i bila je pod komandom kapetana Nikole Đilasa. Međutim, zbog potrebe bolje kontrole i djelovanja, ubrzo je žandarmerija pojačana novim ljudstvom sa nekoliko desetina žandarma i izvršen je novi razmještaj žandarmerijskih jedinica. Tako je žandarmerija pored Peći i Đakovice razmještena i u opštinama pečke kapetanije: Goraždevac, Streoca, Rugove i Lješana; istočkoj kapetaniji: Istok, Đurakovac, Zlokućani i radavačka opština i đakovičkoj kapetaniji: Rzniću, Paljebardi i Juniku. Nekoliko žandarma osiguravalo je i put Peć – Đakovica.¹⁸⁵

Glavni zadatak vojne žandarmerije bio je pogranična služba (kontrola u pograničnim oblastima) i javna bezbjednost (obezbjedenje reda i osiguravanje bezbjednosti) na nadležnim teritorijama. Jedan broj žandarma određen je za vršenje patrola i obezbjeđenje pograničnih prolaza, kao i varoških kvartova, prevashodno u Peći i Đakovici. Žandarmerija je bila ustrojena po vojnom principu sa oficirskim komandnim kadrom, sa dominantnom vojnom obukom, ali i policijskim zadacima i nadležnostima. Žandarmi su primali redovnu platu, predstavljali

¹⁸⁵ Babić, Branko, *Politika Crne Gore u novooslobođenim krajevima 1912–1914*, Obod, Cetinje, str. 147.

su stalni tj. profesionalni vojno-policijski kadar, nosili su vojne uniforme, a na crnogorskim kapama nosili su specifične grbove sa krilatom orlom zbog čega su u narodu bili poznati kao krilaši. Ovaj grb na kapi kao vojnička oznaka bio je orao sa raširenim krilima u naponu, kako je nekad bilo rješenje ranijih grbova garde i kabadahija.

Pripadnici ovog kora birani su po spretnosti i brzini od snažnih mladića i ljudi spremnih da podnesu najveće napore službovanja po graničnim i nepristupačnim krajevima, sposobnih da brzo djeluju sa jednog na drugi položaj. Zato su se njegovi pripadnici smatrali superiornim u odnosu na ostale žandarme formirane uglavnom od lokalnog stanovništva. Žandarmerijski kor imao je važnu ulogu u prvoj polovini 1914. godine usmjerenu na uspostavljanje i snaženje državne vlasti na novim teritorijama. Kor nije imao jasna uputstva rada i postupanja, zato je njegova komanda ubrzo po uspostavljanju zahtijevala da se preciznije odrede dužnosti u odnosu na upravnu vlast, imajući intenciju što veće samostalnosti u radu.

Policijska služba u emigraciji 1919–1922. godine

Nakon Božićnog ustanka 1919. godine, jedan dio njegovih učesnika izbjegao je preko Medove u Italiju. Ubrzo će doći do organizovanja crnogorske vojske u emigraciji stacionirane u Gaeti. Pored formiranja Komande sa odjeljenjima sličnim generalštabnoj strukturu, formirano je Informativno odjeljenje koje se bavilo obavještajno-bezbjednosnim poslovima kojim je rukovodio doktor nauka i inženjerijski komandir Novica Radović. U pogledu vojno-policijskih poslova formirana je prvo Vojna žandarmerija, a kasnije je njenu ulogu zamijenila Narodna garda.

U cilju održavanja mira i reda u crnogorskoj vojsci u emigraciji, 1919. godine formirana je Vojna žandarmerija. Glavni zadatak Vojne žandarmerije bilo je održavanje „javnog reda u garnizonima,

nadzora nad nad nižim činovima u pogledu nošenja propisne uniforme, njihovog ponašanja u društvu, u javnim lokalima i.t.d.“¹⁸⁶ Sačinjavala su je dva odjeljenja, jedno odjeljenje bilo je smješteno u garnizon Gaeta, a drugo u Formiju. Šef prvog odjeljenja vojne žandarmerije u Gaeti je bio žandarmerijski vodnik Blagota Becić, a šef drugog odjeljenja u Formiju je bio potporučnik Jovan Vuković.¹⁸⁷ Šefovi žandarmerije sa svojim žandarmima u disciplinarnom i administrativnom smislu bili su potčinjeni komandantima garnizona, a u pogledu njihovog „specijalnog rada – u vršenju policijske dužnosti“ bili su neposredno potčinjeni Komandi crnogorskih trupa.¹⁸⁸ Dužnosti žandarmerije bile su uređene „Uputstvom Vojne žandarmerije pri vršenju svoje dužnosti“ koje je izdato 12. novembra 1919. godine u Gaeti od strane komandanta brigadira Đura Jovovića. Ovim aktom propisano je bilo da žandarmi vršile kontrolu nad licima koja dolaze iz drugog garnizona, pregledaju njihove „bilete“ i vodile računa da se na određeno vrijeme vrate u svoj garnizon. Kako se u blizini kasarne u Formiju nalazila željeznička stanica, posebna pažnja obraćala se na vozove, a dužnost žandarma je bila da „motri za osobama, koje polaze i putuju traže od vojnika ... dokumente (isprave) i sprovode ih dotičnoj komandi“.¹⁸⁹ Svako ko je putovao morao je imati putnu ispravu potpisanu od komandanta ili šefa štaba crnogorske vojske, dok je licima koja ne putuju bio zabranjen dolazak na željezničku stanicu. Putna isprava morala je biti potpisana od strane ovlašćenog lica jer u suprotnom žandarmi su zaustavljali navedeno lice, uzimali mu lične podatke u upućivali ga nadležnoj komandi. U tački 5 navedenog uputstva žandarmi su imali i određena kontraobavještajna zaduženja jer je

¹⁸⁶ DACG, Komanda crnogorskih trupa u Italiji, akt Povjerljivo br. 2124., str. 1.

¹⁸⁷ Isto.

¹⁸⁸ Isto.

¹⁸⁹ Isto.

trebalo da „paze na tajna općenja pojedinaca, sa sumnjivim ljudima bilo to s našim ili drugim, što se često dešavalo u posljednje vrijeme, što je moglo imati i teških posljedica“.¹⁹⁰ Komanda crnogorskih trupa sa sjedištem u Gaeti zdavala je pismena ili neposredna naređenja šefovima žandarmerije, a njeni šefovi su bili dužni da „preko svojih žandarma referišu o svim događajima“.¹⁹¹ Tačka 8 ovog uputstva predviđa: „Policija je obavezna u pogledu održavanja reda, biti u tijesnoj vezi sa komandantima“. Na kraju ovog Uputstva brigadier Jovović je izložio neku vrstu načela rada policije u kojima se navodi: „Važnost policije natoliko je velika da sav državni aparat (odnosno država) počiva na dobro organizovanoj policiji, i ona je policija dobra, koja ima poštene, svjesne i karakterne ljude u svoj sastav koja za cilj ima neugađati sebi već koristiti i imati u cilju opšte dobro države, osobito danas, kada mi svi treba složno da pregnemo za zajednički rad da pomažemo jedan drugom i da dokažemo, da smo svjesni svog poziva, u ostvarenju našeg velikog cilja – oslobođenja domovine, to je danas nama baš od potrebe kad jasno vidimo da naš naprijatelj svim silama prijeti da ovu našu organizovanu vojsku u kojoj je oličena naša država – rastura i stim da dokaže da baš vojske ne postoji – inače države ali to treba da spriječimo svi složno, pomažući jedan drugom, pa nas i života koštalo.“

Hitnim naređenjem Kraljevskog Ministarstva vojnog¹⁹² od 12. avgusta 1920. godine odlučeno je da se formira posebna vojnička jedinica koja će nositi ime Narodna garda.¹⁹³ Njeno organizovanje u najkraćem mogućem roku povjereno je pješadijskom komandiru Krstu Popoviću i artiljerijskim komandirima

¹⁹⁰ Isto, str. 2.

¹⁹¹ Isto,

¹⁹² Naredbu o formiranju potpisao je Jovan Plamenac, predsjednik crnogorske vlade u egzilu, u svojstu zastupnika ministra vojnog.

¹⁹³ DACG, Komanda crnogorskih trupa u Gaeti, Obrazovanje Narodne garde od 12. avgusta 1920.br. 78/B.

Marku Vučerakoviću i Milanu Kraljeviću, koji su po izvršenom zadatku bili obavezni da podnesu „iscrpan izvještaj sa poimeničnim spiskovima kako oficira tako i vojnika“.¹⁹⁴ Garda je formirana u rekordnom periodu od svega desetak dana jer je izvještaj sa spiskom gardista odobren već 26. avgusta.¹⁹⁵ U njen početni sastav ušlo je 50 vojnika, dva viša i osam nižih oficira (jedan poručnik i pet potporučnika). Zadatak joj je bio „pored redovne vojničke dužnosti, da bude potpora za održavanje reda i zakonitosti i da provodi u djelo sva naređenja pretpostavljenih vojnih vlasti“.¹⁹⁶ Za njenog komandanta određen je pješadijski komandir Dušan Vuković, pomoćnik komandanta bio je komandir Andrija Dragutinović, a ađutant Narodne garde bio je poručnik Miloš Radunović.¹⁹⁷ Naredbom je bilo predviđeno donošenje posebnog pravilnika o njenom radu, međutim prema dostupnim podacima do toga nikad nije došlo.

Pripadnici Narodne garde razlikovali su se po uniformama i kapama, vojnici su nosili posebne oznake „zelene latice na jaki bluze“.¹⁹⁸ Ministarstvo vojno je 27. avgusta 1920. godine poslalo Komandi crnogorskih trupa u Gaeti „4 metra štofa ‘Kaki’, da se od istog izrade kapice za vojnike Narodne Garde, 1 metar zelenog štofa za latice na jakama i 10 metara zlatnog gajtana za izradu slova N.G. (ćirilično Narodna Garda) koja će se nositi na zelenim laticama kod sviju podoficira i vojnika Narodne Garde“.¹⁹⁹ Podoficirima i vojnicima Narodne garde bilo je dozvoljeno

¹⁹⁴ Isto, str. 2.

¹⁹⁵ DACG, Crnogorska vlada u emigraciji, Spisak oficira i nižih činova Narodne garde, odobrava Jovan Plamenac 26. avgusta 1920.

¹⁹⁶ Isto, str. 1.

¹⁹⁷ DACG

¹⁹⁸ DACG, Komanda crnogorskih trupa u Gaeti, Obrazovanje Narodne garde od 12. avgusta 1920.br. 78/B, str. 1.

¹⁹⁹ DACG, Komanda crnogorskih trupa u Gaeti, Ministarstvo vojno N.

161 – Komandi crnogorskih trupa Gaeta, 27. avgust 1920. godine, Rim, u potpisu Jovan Plamenac

„nošenje žutih gamaša, koje će prvi put dobiti o državnom trošku“.²⁰⁰ Gardisti su nosili opasače kao pripadnici italijanske garde sigurnosti. Njeni oficiri takođe su se razlikovali po izgledu, komandant i njegov pomoćnik nosili su zlatne akselbendere. Na nekoliko sačuvanih fotografija nižih pripadnika Narodne garde vidi se da na crnogorskim vojničkim kapama pored grba na čeonj strani nose i neku vrstu perjanice što je trebalo da podsjeća na kraljeve perjanike. U slučaju istupanja iz Narodne garde pripadnici su bili dužni da vrate navedene djelove uniforme i oznaka, koje je dužio novi gardista. Prema Naredbi o njenom osnivanju naoružanje za oficire trebalo je da bude propisano, dok su podoficiri i vojnici nosili puške i revolvare, što nije bio slučaj sa ostalim vojnicima. Narodna garda bila je sastavljena je od mlađih sposobnih vojnika i podoficira iz četiri bataljona vojske u emigraciji biranih među povjerljivim i odanim ljudima. Gardisti su primali 80 lira mjesečno, gardijski desečari 100, gardijski vodnici 140 lira mjesečno, dok su gardijskim oficirima ostavljene postojeće pri nadležnosti.²⁰¹ Garda je stanovala u posebnom objektu u Gaeti, a bila je direktno potčinjena Komandi crnogorskih trupa.

Nakon raspuštanja crnogorske vojske u Italiji krajem 1921. godine, prestala je da postoji i crnogorska Garda, a veći broj njenih članova odlučio se da ode u Južnu Ameriku u kojoj će i politički organizovati crnogorsku emigraciju. Ovim činom krajem 1921. godine i faktički je prestala da postoji jedna jedinica koja je nadživjela sopstvenu državu i dinastiju. Njeni pripadnici predstavljali su simbol ponosa, ljepote, ugleda i odanosti, kojima su se divili brojni svjetski vladari.

²⁰⁰ DACG, Komanda crnogorskih trupa u Gaeti, Obrazovanje Narodne garde od 12. avgusta 1920.br. 78/B, str. 1

²⁰¹ Isto.